

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

1996/4.

A TARTALOMBÓL

1100 év a hon védelmében

Haderőreformok Európában

Nemzetiségi problémák Közép-Európában

A hadászati tervezés modelljéről

A csapatok technikai biztosítási rendszere

Átfogó katonai képzési rendszert!

Az USA szárazföldi haderő tisztképzése

Fegyveres erők a munkaerő piacán

A hivatásos állomány új pályairányítása

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának újjáválasztása

A tanulmányok szerzői

- Dr. Ács Tibor* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Czékus János* ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Haig Zsolt* őrnagy,
egyetemi adjunktus
- Jarecsni Miklós* alezredes
- Dr. Jeney Géza* alezredes,
egyetemi adjunktus
- Dr. Krizbai János* ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Magyar István* ezredes,
egyetemi doktor
- Dr. Mórocz Lajos* nyá. vezérezredes,
a hadtudomány doktora
- Mucsi József* alezredes, szociológus
- Dr. Simon Sándor* nyá. altábornagy,
a hadtudomány doktora
- Dr. Szabó Gyula* r. alezredes,
egyetemi doktor
- Dr. Szilágyi Krisztina*
szakokleveles külügyi szakértő
- Dr. Ungvár Gyula* nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány doktora
- Dr. Zachar József* ezredes,
a történelemtudomány doktora
- Zimits Rezső* nyá. alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot gondozta,
szedte és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

4. szám

1996. december

Tartalomjegyzék

Zachar József 1100 ÉV A HON VÉDELEMÉBEN 3

BIZTONSÁGPOLITIKA

Magyar István Haderőreformok az európai államok hadseregeiben 17

Szilágyi Krisztina A közép-európai nemzetiségi problémákról 30

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Ungvár Gyula A technikai biztosítás rendszerének
nagyságát meghatározó tényezők 47

Simon Sándor A hadászati tervezés egy lehetséges modelljéről . . . 55

Mórocz Lajos A katonai doktrínáról 69

Haig Zsolt Az elektronikai harc térinformatikai adatbázisa . . . 75

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Jeney Géza A katonai felsőoktatást átfogó
képzési rendszer szükségességéről 84

Czékus János–Jarecsni Miklós
A szárazföldi haderőnemi tisztképzés
az Amerikai Egyesült Államokban 92

FÓRUM

	Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának újjáválasztása	101
Krizbai János	A fegyveres erők a munkaerő piacán	106
Mucsi József	A társadalomba való újra beilleszkedés modelljeiről	118
Szabó Gyula	Az 1948-as Rendőrakadémiáról	130

TÁRSASÁGI ÉLET

Emlékezünk Dr. Kovács Jenőre!	133
Millecentenáriumi emlékülés	133
A magyar légierő múltja, jelene, jövője	134
Szakosztályi ülés	135

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálthatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Zachar József

1100 ÉV A HON VÉDELMEBEN

A Kárpát-medencében a magyarok honfoglalása előtt élő népek sorsa a kiszorulás, a szét-hullás, a felmorzsolódás, a beolvadás és a feledés lett. Az Árpád nagyfejedelem vezette magyarság azonban az áttelepiülés után új területétől távol tudta tartani a frankokat, a morvákat és bolgárokat, és nem jutott térségbeli elődei sorsára. Pedig az események kezdetben a magyarok számára sem sok jót ígértek. A honfoglalást követő honteremtéshez azonnal kapcsolódott a honvédelem szükségessége. Hiú reménynek tünt, hogy az új – akkor talán – véglegesnek tekinthető hazában nemcsak a megélhetés lesz biztosítva, hanem elhárulnak a mindaddig ismétlődő népvándorlás kori támadások is.

A magyar hadtörténetírásban alig lelhető fel olyan szemlélet, amely egységes, határozott folyamatként fogná fel a haza megszervezésének és megtartásának katonai eseményeit. A szerző a katonanemzedékek V. találkozásán megkísérelte, hogy egységes folyamatként ábrázolja 1100 év honvédelmi harcait és törekvéseit. A találkozón nagy tetszéssel fogadott előadását az alábbiakban szerkesztett változatban adjuk közre.

Harcok az új haza megtartásáért

Az újonnan birtokba vett haza megtartása azonnal és állandó fegyveres küzdelemre kényszerítette a magyarságot. Az a tény, hogy Árpád vitézei – Petőfi Sándor szavaival – „soha el nem váltak a kardmarkolattól”, hanem „őrizték a megszerzett hazát”, meghatározónak bizonyult. A magyarságot ellenségeivel szemben szövetséges hadként korábban igénybe vevő keleti frank császár ugyanis nemcsak a felkínált magyar jószomszédsági szerződést utasította vissza, hanem az újonnan érkezett népet fegyverrel kívánta befolyása, esetleg uralma alá vonni. 907-ben azonban a pozsonyi csatában csúfos kudarc érte a támadókat, a honvédők – akik egy XVII. századi ismeretlen költő szavaival „Nem szántak szabadságokért vért kiontani / Nemzetért, hazáért bátran harcolni” – visszaverték őket, sőt még ennél is többet tettek: Az egyes európai uralkodók által ösztönzött, elsősorban zsákmányszerzés miatt vállalt további kalandozó hadjáratok során a két legveszélyesebbnek tűnő európai hatalmat, nyugaton 919-ben a német királyt, keleten 934-ben a bizánci császárt a magyarság adófizetőjévé tették.

A formálódó magyar állam vezetői azonban azt is felismerték, hogy nem elegendő – keletre és nyugatra egyaránt figyelve – állandóan újabb és újabb hadjáratokat vállalni, és minden esetleges ellenséges támadót elrettenteni és távoltartani, sokkal inkább szükséges az európai hatalmi viszonyokba való betagozódás. Ez pedig elsőd-

legesen a kereszténység felvételét jelentette. A esetleges korábbi hitváltásokat követően, amely az egyistenhívő magyarságnál nem okozott túlzott nehézséget, 953-tól bizánci, 963-tól római keresztény papok téríthettek szabadon a magyarok közt, fejedelmi engedéllyel. Bár a schisma, a nagy egyházszakadás még a jövő távolában sejlett, a két irányban tett gesztus jól jelzi: a magyar államvezetés mennyire tisztában volt azzal is, hogy Európa közepén kellő bölcsességet kell tanúsítania, és mindkét nagyhatalmi irányra tekintettel kell lennie.

Ugyanakkor az is egyértelmű volt, hogy az adott időben a nagyobb veszélyt a fejlettebb, a magyarsággal szemben is mind határozottabban fellépő és mind erősebbé váló német-római birodalmi feudális hadszervezet jelentette. Ennek elhárítására nem volt elegendő a kereszténység felvétele. Szükségessé vált a *kalandozó hadjáratokkal való szakítás*, és ezt Géza nagyfejedelem felismerte, ahogyan Heltai Gáspár írta: „ez ügyeközik vala visszavonni a magyarokat az ő fenevoltukból és kegyetlenségekből”. Még ez sem volt azonban elég, napirendre került a magyarságnak a *feudális viszonyokra való áttérése*, és feudális államként az európai államközösségbe való beilleszkedése. Ehhez is Géza tette meg az első meghatározó lépést. 973-ban elküldte követeit az I. Ottó császár által Quedlinburgba összehívott európai fejedelmi találkozóra. Ezzel tudtul adta, hogy Magyarország a keresztény Európa része, de független hatalom, amely azonban immár békés külpolitikát folytat. Valóban nem is avatkozott be korának később kirobbant háborúiba, hanem házassági politikával igyekezett a szomszéd hatalmakhoz fűződő jó viszonyt tartósítani.

A Kárpát-medencébe való betelepüléshez hasonló súlyú történelmi tett – a keresztény-feudális magyar állam megszervezése – Géza fia és utóda nevéhez fűződik. Az utókor által szent jelzővel felruházott I. István nem elégedett meg örökölt nagyfejedelmi címével, vagy a már keresztényként őt megillető puszta királyi címmel. A magyar államiséget fenyegethető veszélye előzetes elhárítására a pápától kért és kapott koronát. Ezzel Európa más uralkodóival azonos szuverenitást biztosított magának és államának. Az apostoli királyi cím elnyerésével – amely őt arra kötelezte, hogy népét végleg és egészében a keresztény hitre vezesse – még inkább hangsúlyozta, hogy mind a Német-római Birodalomtól, mind a Bizánci Császárságtól független, azok mellett földrajzilag, pontosabban: e kettő közt önállóan létező, új, közép-európai, az egyházszervezésben is önálló állam született.

A Krisztus születése szerinti 1000. évbeli koronázás egyúttal szükségszerűen a *múlttal való végleges szakítást* is jelentette. Fájdalmas szakítás volt ez mindazzal, ami a távolabbi keleti őshazákból hozott örökséget jelentette, és fájdalmas, nyílt fegyveres testvérharc mindazok ellen, akik nem látták be, hogy ez az örökség a továbbéléshez már nem elegendő. Szent István – aki ennek és elhivatottságának teljes tudatában cselekedett, és aki valóban túl akart lépni a múlton – nem riadhatott vissza a legerőszakosabb eszközöktől sem, hogy teljesítse küldetését. Leszámolt mindazokkal, akik a régi törzsi, törzsszövetségi rendhez, az ősi pogány hithez ragaszkodtak, és ezzel belülről fenyegették életművét: a magyar nép továbbélését biztosító államszervezést.

Mindez azonban mégis kevésnek bizonyult. A magyarság végleges közép-európai honfoglalása, az európai hatalmi viszonyokba való önkéntes betagozódása és a jövő útjaként felismert modern keresztény-feudális állam megszervezése ellenére

ezer esztendőn át tovább élt a fegyveres önvédelem állandó kényszere. Az Európa keresztútjain fekvő Magyar Királyságra a hatalmi viszonyok változásai által kirobbantott háborúk állandó életveszélyt jelentettek. A népnek folytonosan készenlétben kellett állnia, történelme így elsődlegesen hadtörténelem, vagyis szakadatlan háborúskodások története. De nem csak a külső támadások elhárítását célzó honvédő vagy uralkodói akarathból bekövetkeztetett külső háborúk története. Egyúttal az állami élet irányítóinak állandó, kelet-nyugat közti, sokszor megoldhatatlan választási kényszeréből fakadó belső fegyveres konfliktusainak története is. Mindenesetre a magyar nép 1100 esztendő európai léte a magyar katona 1100 éve tartó folytonos helytállásának és önfeláldozásának köszönhető. Az állandó fenyegetettségéből fakadó, szakadatlan élethalálharc azután az egységesedő magyar nyelvű és a szoros együttélésből fakadóan egybeolvadó közös kultúrájánál is maradandóbban segítette az összetartozás tudatának kialakulását, a nemzetté válást a Kárpát-medencében.

Megkezdődött ez már Szent István korában, akit államépítő munkájában több ízben külső támadások is megzavartak.

Az ezekkel szembeni erőteljes fellépést kezdetben nagymértékben segítette, hogy 1002 és 1024 közt a német-római császári trónon Szent István sógora, II. Henrik ült, így nyugatról nem fenyegetett veszély. Abban az időben Bizánc felől sem fenyegetett támadás a görög császárral szövetséges pogány magyarokra mért sorozatos vereség következtében. Sőt 1018-ban II. Baszileiosz egyenesen szövetséget kötött Szent Istvánnal a bolgár cár ellenében. Addigra a magyar király harcosai már visszaverték az észak felől támadó, uralmát a Dunáig kiterjeszteni igyekvő lengyel király, valamint a kelet felől betörő és szállásterület-szerzésre törekvő besenyő fejedelmek kísérleteit. Ezzel megvédték a fiatal magyar állam területi épségét.

Sokkal jelentősebb volt mégis, hogy Szent Istvánnak sikerült megakadályoznia a magyarellenés német-bizánci szövetségekötést, majd elhárítania II. Konrád német-római császár 1030-ban bekövetkezett nyílt támadását. Olyan súlyos vereséget szenvedtek a támadók, hogy II. Konrád békeszerződésben kényszerült a magyar államiság és a közép-európai fennhatóság elismerésére. Szent István ezzel megelégedett, a további ellenségeskedések helyett békés külpolitikára törekedett. Bölcs eljárását a német Thietmar püspök szavai így őrizték meg: „Sohasem hallottam, hogy valaki ennyi kíméletet tanúsított volna a legyőzöttek iránt.” Uralkodói bölcsességét a trón örökösének felkészített, korán meghalt vagy inkább meggyilkolt Imre fiához intézett Intelmeiben maga is tanúsította, amikor így írt: „Az egynyelvű és egyszerű országot gyarló és törekeny. Ezért meghagyom Neked, Fiam, hogy a letelepülő idegekkel bánj tisztességesen, hogy Veled és Nálad szívesebben tartózkodjanak, mint más országban.”

Szent István életművének megvédése

Az első király 1038-ban bekövetkezett halálát követően mind a belső, mind a külső veszély azonnal bukással fenyegette a fiatal Magyar Királyságot. A trónra lépő Péterrel, Szent István egyik húgának a velencei dogétól született fiával szemben 3 évvel később a korábbi állapotokhoz visszatérni kívánó belső erők Szent István másik húgának magyar atyától született fiát, Sámuelt ültették trónra.

A két király közötti belharc lehetőséget nyújtott a német-római császárnak, hogy nyíltan beavatkozzon, és fegyverrel igyekezzen hűbéresévé tenni a magyarok királyát. 1044-ben, Aba Sámuelnek a ménfői csatában elszenvedett veresége következtében, Péter trónra való visszahelyezésével egyidejűleg sikerült is ezt elérnie. A régi törzsszövetségi rend híveinek még erőteljesebb lázadása robbant ki erre, de az idegen befolyás elhárítására az új, szent istváni rend hívei is felléptek.

A régi állapotok visszaállításának híveként száműzött Andrást, a Szent István örökségéért korábban fellépő és ezért a megvakított unokaöccsöt, Vazul fiát, Andrást hívták haza és választották 1046-ban királlyá. A valós veszélyhelyzetet felismerő új uralkodó a német-római befolyással és a pogánylázzal egyaránt leszámolt. Sőt olyan tekintélyt szerzett, olyan belső erőket tudott mozgósítani, hogy a hűbéri fennhatóságát fegyverrel érvényesíteni kívánó császárra 1051-ben Bodajknál súlyos vereséget mérhetett. A Vértes-hegység a menekülő betolakodók eldobált vértjeitől ekkor nyerte nevét. A következő évben megismételt ellenséges betörés már azon elbukott, hogy Pozsony hős védői a király öccsének, Béla hercegnek a vezetésével megtartották a várost, a bátor Zotmund vitéz pedig – akit az utókor Búvár Kund néven ismer – megfúrta a császár hajóit, aki így elvesztette utánpótlását. Vörösmarty Mihály ezt az eseményt így idézte fel: „S villám tűzénél Béla néz, / Túlparton minden habba vész, / A zászlók hullanak, / Öröm fut rajtok el vadon, / És száz hajón és száz hadon / Hullámok omlanak. / Kund hol van? Félre költözött, / De olyat százezer között / Hős Béla feltalál. / S túl a mezőn, túl a hazán / Fut, busong Henrik vert hadán, / S Pozsony végvára áll.”

A XI. század során mind a belső, mind a külső támadás még egyszer veszélybe sodorta Szent István életművét, de már korántsem a korábbi mértékben. I. András halála után, 1061-ben pogánylázzal tört ki; I. Béla királysága ellen pedig I. András fiának, Salamonnak a trónra segítése ürügyén, 1063-ban német-római támadás érte az országot. Miután I. Béla váratlanul elhunyt, az országnagyok az idegen befolyás kiküszöbölésének feltételével elfogadták Salamon királyságát. Ám a fegyveres ellenségeskedés az új uralkodó és I. Béla fiai között hamarosan kiújult, amint együttesen elhárították a kelet felől bekövetkezett besenyő betöréseket.

A magyar trónharcba Salamon oldalán ismét beavatkozott a császár, míg a trónkövetelőket a morva őrgróf hadai támogatták. Az 1074-es háborúból I. Béla fiai kerültek ki győztesen, és a legidősebb, I. Géza foglalhatta el a magyar királyi trónt. Vele újólag nagyformátumú uralkodó került hatalomra. Nemcsak kiűzte az ellenséget és hazaküldte a szövetséges idegen hadakat, hanem gondolt királyságának nemzetközi elismertetésére is. Szent Istvánhoz hasonlóan elsőként – a német-római császárt megkerülve – közvetlenül a pápához, VII. Gergelyhez fordult, aki hajlandó volt megerősíteni független apostoli királyságában. Az 1054-ben már bekövetkezett nagy kelet-nyugati egyházszakadásra tekintettel I. Géza azonban ezt követően királysága elismerését kérte a keleti egyházat ellenőrző VII. Mihály bizánci császártól is. A Dukász Mihály néven ismert uralkodó erre nemcsak készséggel hajlandónak bizonyult, hanem ő is királyi koronát (ez az abroncskorona a Szent Korona alsó része lesz) küldött az addigra már megkoronázott Gézának.

A keresztény-feudális Magyar Királyság belülről, továbbá nyugat és kelet felől a legjelentősebb hatalom által elismert valóság maradt. Erre alapozva az 1077-ben vá-

ratlanul elhunyt király öccse és utóda, az utókor által ugyancsak Szentnek nevezett I. László nemcsak a német veszélytől tudta megóvni az ország területi épségét, hanem a gyermektelen Demeter horvát király halálakor, nővére – az özvegy királyné – kérésére annak országát is koronájához kapcsolta. Ezt megakadályozandó, a bizánci császár 1091-ben Havasalföldről a kunokat magyarellenés támadásra indította. A király, aki már korábban, a Moldvából betört besenyők elleni küzdelemben is többször megmutatta személyes bátorságát, ismét maga állt hadai élére. Az ország megvédése, *a magyar feudális állam megszilárdulása immár keresett szövetségessé tette a magyar uralkodót*, aki nem is habozott: előbb a lengyel fejedelem, majd a morva örgróf segítségével sietett. Az 1095-ben bekövetkezett halálakor az utódjául kijelölt Kálmán – I. Géza idősebb fia, akit az utókor a Könyves jelzővel ruházott fel – belsőleg és nemzetközileg is megerősödött ország, tekintélyes állam élére került. Ezt az örökölt tekintélyt okos házassági politikával sikerült még tovább erősíteni, a tartósan biztosított hatalmi állást a Kálmán 1116-ban bekövetkezett halála utáni, Velencével és Bizánccal vívott, illetve a kisebb holicsi határháborúk sem tudták erőteljesebben megrendíteni. Sőt az átmeneti gyengülést a keresztes háborúkbeli fellépések képesek voltak ellensúlyozni. Így a XII. század során a szemben álló felek több külháborúban ugyancsak ismétlődően magyar szövetséges hadakat is bevetettek.

Katonai műveletek a feudális állam védelme és megszilárdítása érdekében

A XIII. század újabb, a korábbiaknál is veszélyesebb ellenséget támasztott a Magyar Királyság ellen. Az addigra keleten a fél világot meghódító *mongol-tatár törzsek* 1241-ben a feudális nagybirtok megerősödésével és a királyi hatalom meggyengülésével terhes, átalakulóban lévő ország megtámadására indultak. A nyugaton világuralomért versengő pápasághoz és a Német-római Birodalomhoz IV. Béla király hiába fordult segítségért. Az ugyancsak segítségül hívott Babenbergi II. Frigyes osztrák herceg ugyanakkor az alig két évvel korábban Magyarországra befogadott és megkeresztelkedett kunok ellen fordult, és ezzel egyik legjelentősebb hadipotenciájától fosztotta meg a magyar királyt. A Sajó menti, vagy más néven *muhi csatában* a túlerővel szemben a magyar hadak megsemmisítő vereséget szenvedtek. A következő hónapokban az egész ország békés lakosságára a tatárjárásnak nevezett szörnyű csapás zúdult.

A Babenbergi Frigyeshez menekült IV. Bélát az osztrák herceg csak *három határvármegye átengedése fejében* engedte továbbmenni az Adria partjára. Segítséget a pápaság, a császárság most sem adott. Szerencsére Ögödej nagykan halálának hírére a tatárok a következő évben kivonultak az országból. A joggal második honalapítónak tekintett IV. Béla sebtiben összeszedett kevés hadával a Pozsony elrablására vonuló Babenbergi Frigyes hadaira még 1242-ben súlyos vereséget mért, és visszafoglalta a kényszerből átengedett magyar területeket is.

A honszeretet csodát tett, a magyar fegyverek ismét diadalt arattak. A hírre előjöttek az erdőkbe, mocsarakba menekültek, és azonnal megindult az ország védelmi képességének helyreállítása. A királyi adományozások ezúttal már katonaaállítási kötelezettséggel párosultak, visszahívták a kunokat, biztosították a szabad betelep-

dést, megkezdték a kővárak építését, a városok megerősítését. Az ország szorgos lakossága az újjáépített hazában új életet teremtett. Ez lehetővé tette a Magyar Királyság helyreállítását és európai státusának visszanyerését. Az erő látványos megnyilatkozása volt Babenbergi II. Frigyes, majd Przemysł II. Ottokár cseh király támadásának visszaverése, sőt a háborúnak az ország határán kívülre vitele, majd a Bulgária és később a Szerbia felől fenyegető veszély elhárítása. A helytállást betetőzte a Habsburg I. Rudolf német király szövetségeseként 1268-ban a dürnkruti vagy II. morvamezei csatában Przemysł II. Ottokár cseh király ellen aratott európai jelentőségű győzelem.

1301-ben férfiágon kihalt az Árpád-ház, és ez ismét veszélyes helyzetet teremtett. A trónkövetelők és a megerősödött oligarchiák küzdelmeiből végül a Nápolyban uralkodó Anjou-ház sarja, a néhai V. István magyar király dédunokája, I. Károly, másnéppen: Károly Róbert került ki győztesen. Hatalma megszilárdítása érdekében még le kellett számolnia az egyes tartományurakkal is. Ehhez a döntő lépést az 1312. június 15-i rozgonyi csatával tette meg, amikor a jelentős területeket birtokló Amadé fiak felett diadalmaskodott. A feudális uralkodói hatalom megszilárdítását célzó bel- és külháborúk, kisebb-nagyobb fegyveres küzdelmek azonban egészen 1337-ig elhúzódtak.

Az 1342-ben trónra lépő utód, Károly Róbert életben maradt harmadszülött fia, az utókor által Nagynak nevezett I. Lajos ismét szilárd uralkodói hatalmat örökölt. Ez lehetővé tette, hogy dinasztikus célú hadjáratokra vonuljon Nápolyba, háborút viseljen Velence ellen, megvédje az országot a Moldvából támadó kipszaki tatár támadás ellenében, meghódította Havasalföldet, ismételten segítséget nyújtson a litvánok ellen hadakozó lengyel királynak, beavatkozzon a szerbiai, a boszniai, a bulgáriai fegyveres küzdelmekbe, elhárítsa az osztrák és a cseh határprovokációkat, és végül még a Balkánon előrenyomuló oszmán hatalommal is szembeszálljon. Az 1370 óta lengyel koronát is viselő és fiúutód nélküli Nagy Lajos 1382-ben bekövetkezett halála után a különböző orientációjú hatalmi csoportok vetélkedése következtében mintegy két évtizeden keresztül ismét trónkövetelők folytattak harcot a magyar trónért.

Küzdelem a török ellen

A trónért folytatott küzdelemből 1387-ben győztesen kikerülő Luxemburgi Zsigmond, Nagy Lajos lányának és közvetlen utódának a férje, trónra kerülését követően hamarosan szembekerült a kelet felől minden korábbinál jobban fenyegető oszmán veszéllyel. Az előrenyomuló új nagyhatalom ugyanis az 1389-es rigómezei csatában megsemmisítő vereséget mért az észak-balkáni államok egyesült haderejére. Az 1396. szeptember 28-án vívott nikápolyi csatában azután az oszmánokat még a távolban megállítani szándékozó magyar király hadai is vereséget szenvedtek. Ezért az ország határainak a védelmére Zsigmond a következő évben létrehozta a telekkatonaság intézményét, a későbbiekben pedig kiépítette a déli végvárrendszert. A jelentős diplomáciai tevékenységet is folytató uralkodó elérte ugyan, hogy 1410-ben német, majd 1419-ben cseh királlyá válasszák, ám hatalmi bázisa nem volt elegendő arra, hogy a végvárrendszer megerősítésére 1428-ban elragadja Galambócot az oszmánoktól.

Bár Zsigmond király 1433-ban elnyerte a német-római császári méltóságot is, 1437-ben bekövetkezett haláláig védekezésre szorult a magyar határvédelmet állandóan nyugtalanító oszmán fegyveres erőkkel szemben. A mind pusztítóbb ellenséges portyázások és az ezekkel szembeni tehetetlenség annyira fokozta a lakosság nyugtalanságát, hogy 1437-ben Erdélyben kirobbant az első jelentős antifeudális felkelés. Budai Nagy Antal diósi jobbágy vezetésével fogtak fegyveret a terheiket elviselhetetlennek érző magyar és időközben bevándorolt román jobbágyok, akikhez elszegényedett magyar kismanesek és szász városlakók is csatlakoztak. Küzdelmük a túlerővel szemben szükségszerűen elbukott.

Zsigmond halálát követően a bárók számára ismét a trón betöltése lett a legfontosabb kérdés. A további vegyes házi királyok idején csak korának legnagyobb hadvezére, Hunyadi János ismerte fel a súlyosbodó török veszélyt. Miután előbb szörényi bán, majd erdélyi vajda, temesi ispán és Nándorfehérvár főkapitánya lett, az ő feladata lett ennek az országrésznyi területnek a megvédelme.

Ehhez elsőként is magánhadsereget szervezett *familiárisokból, zsoldosokból és egyre növekvő számban népi önkéntesekből*. Már egy ismeretlen kortárs nyomatékosan kiemelte, hogy ezen túlmenően az 1442-es erdélyi oszmán betöréskor nemcsak a „véres kardot hordoztatta körül”, hanem „nyilvános kiáltványban fegyverbe hívta az összes parasztokat és városlakókat” is. A közös honvédelemre egy táborba gyülekezők nemcsak kiverték a támadókat, hanem lehetővé tették az azt követő, úgynevezett *hosszú hadjárat* sikereit is. Ennek során Hunyadi János a Balkán-hegységig szorította vissza az oszmán hadakat. Az 1444. november 10-i várnai csatában bekövetkezett vereség nem annyira Hunyadi János, mint az elesett I. Ulászló király kudarca volt. A hadvezér – akit 1446-ban az ország kormányzójává is megválasztottak – tovább folytatta a megelőző védekezést az ország határain kívül. Bár ennek során 1448-ban, az október 16–18-i, második rigómezei csatában ő is vereséget szenvedett, az országot nem fenyegette újabb támadás. Így volt ez egészen a legjelentősebb haditettéig, az oszmán hadak által ostromlott Nándorfehérvár 1456. július 14–22. közti felmentéséig. Jelen-tésében határozottan megfogalmazhatta: „A törökök császárárt a vár alól és a mezőről is legyőzve, levertük, Isten segítségével ágyúit is elfoglaltuk.”

A siker kivívója a világraszóló győzelme után röviddel később elhunyt. A hadvezért nem felejtette el hazája, és 1458-ban *ifjabb fiát, Mátyást Magyarország királyává választotta*.

Az ifjú uralkodó trónra léptét követően azonnal az oszmán hatalom ellen hívta hadba az országot. A szultán azonban óvakodott attól, hogy a Nándorfehérvárnál gyülekező magyar hadakat megtámadja. Támadott ellenben III. Frigyes német-római császár, aki a főúri ligával magyar királlyá választatta magát.

Miután a nyugatról támadót sikerült kivennie az országból, Mátyás király 1469-ben a Szerbiát és Boszniát már bekebelező oszmán hatalom ellen fordult, és elfoglalta Jajcét, majd további bosnyáklakta területeket ragadott el a keleti ellenségtől. A tartósnak ígérkező fegyverszünetre tekintettel figyelme újra nyugat felé fordult. A pápa keresztes háborúval bízta meg a huszita Csehország ellen. Mátyás hadba szállt, és elfoglalta a cseh trónt is. Szilárd helyzetét a III. Frigyes császár elleni újabb hadisikereivel tovább tartósította.

1476-ban ismét törökellenes harcokra került sor. Ezek közül kiemelkedett az

1479-ben erdélyi betörést elhárító október 13-i kenyérmezei csata, amelyben a Fekete Sereg Kinizsi Pál vezényletével nagyszerű győzelmet aratott. Az Oszmán Birodalom rákényszerült arra, hogy 1483-ban békét kössön a Magyar Királysággal.

A nagy uralkodó politikájának eredményeként és a nagyszerűen szervezett, felszerelt és kiképzett haderejének köszönhetően mintegy fél évszázadig távol maradt az oszmán hatalom a magyar határoktól. Mátyásnak így arra is volt ereje, hogy újabb sikeres háborút vívjon nyugaton is a német-római császár ellen, és ennek során hatalma alá vonja Alsó-Ausztriát, Stíriát és Karintiát is.

Mátyás király 1490-ben Bécsben váratlanul bekövetkezett halála után újból felángoltak a trónigénylők közti harcok, amelyek során szétverték az addig elsődleges uralkodói támaszt jelentő Fekete Sereget. Mindez lehetővé tett, hogy az oszmán hatalom újabb támadásokat intézhessen a magyar határvidék ellen. Az ismétlődő támadásoknak mindig fegyverszünet vetett ugyan véget, mind fenyegetőbbnek tűnt azonban egy jelentősebb erővel meginduló török támadás.

Miután az 1505-ben nyíltan hadat üzenő I. Miksa császárnak a magyar ügyekbe való beavatkozásait sikerült elhárítani, az 1513-as pápaválasztáson kisebbségbe szorult Bakócz Tamás esztergomi érsek a következő évben oszmánellenes keresztes háborút hirdetett meg. 1514-ben azonban az összegyűlt keresztesek *parasztháborút* robbantottak ki, de a székely Dózsa Györgynek a belső ellenségnek tekintettek ellen vezetett keresztesei a feudális túlerővel szemben elbuktak.

Ezt követően ismét a külső veszély került előtérbe. Az 1516-ban trónra kerülő II. Lajos 1521-ben nem újította meg az immár szokásosan ismétlődő fegyverszünetet a törökökkel, mivel szándékában állt az állandó határvillongások felszámolása. Az előző évben hatalomra kerülő *I. Szulejmán szultán* azonban *megelőző támadó hadjáratot kezdeményezett*. Ennek során a nemzetközi elszigeteltségben maradt magyar királytól elragadta a határvédelem kulcspontjainak számító Szabács, Zimony és Nándorfehérvár várait. A következő években további végvárak kerültek oszmán kézre. Ez – egy kortárs szavaival – azt eredményezte, hogy *„országunk most már nyitva áll a török előtt vízen és szárazon...”*.

Ilyen előzmények után következett el az 1526-os *újabb nagy, oszmán támadó hadjárat*. A Péterváradot elfoglaló, majd Eszéknél a Dráván átkelő támadók ellen a magyar hadak a Mohács alatti síkságra igyekeztek. Még mielőtt valamennyien beérkezhetek volna, ott került sor augusztus 29-én arra a döntő összecsapásra, amelyben a magyar honvédők vereséget és pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek, miközben maga a király is elesett.

A Magyar Királyság végleg összeroppant a sokkal hatalmasabb Oszmán Birodalom sok évtizedes állandó nyomása alatt, és önerőből immár nem volt képes magát megvédeni. Ebben a helyzetben a magyar nemesség kettészakadt, kettős királyválasztásra került sor. A függetlenséghez továbbra is ragaszkodók, az annak lehetőségében még bízók a legnagyobb belső erővel rendelkező Szapolyai János erdélyi vajdát emelték trónra, míg a külső védelmet immár elkerülhetetlenül szükségesnek vélők Habsburg Ferdinánd főherceget, a császár öccsét.

A következő másfél évszázadra az egymással nem bíró két nagyhatalom, a keleti Oszmán Birodalom és a nyugati Német-római Birodalom között űrlődő Magyarország földje állandó hadszínterré vált. Az hamarosan kiderült, hogy a Habsburg-hatalommal szem-

ben kiszoruló Szapolyai I. János király nem tudta biztosítani még az ország egy részének függetlenségét sem. Sőt, a polgárháborúban az évszázados ellenség, a szultán segítségére szorult, az ő segítségével állította helyre uralmát az ország keleti részében. A nyugati részekben viszont Bécsből kormányoztak.

A magyar belviszályt kihasználva, az oszmán hadak 1529-ben és 1532-ben egyenesen Bécs ellen vonultak. Az utóbbi alkalommal Jurisics Miklós és maroknyi serege az óriási túlerővel szemben megvédte Kőszeg kis végvárát, és megállította az ellenséget. Az ország szenvedései csak fokozódtak, amikor 1541-től Buda oszmán kézre kerülésével tartóssá vált az ország három részre szakadása. Ez azzal is együtt járt, hogy az ország középső harmada hódoltsági területként immár állandóan török megszállás és közigazgatás alatt állt, *a két ellenséges nagyhatalom közti frontvonal pedig éppen Magyarország közepén húzódott.*

Az ország egyesítésére törekvő erők tehetetlenek voltak a megosztottságot tartósnak tekintő, szemben álló nagyhatalmak ellenében. Hiába adta át felségterületét 1551-ben az utód II. János, vagyis Szapolyai János Zsigmond nevében környezete I. Ferdinándnak, ennek végrehajtását I. Szulejmán fegyverrel akadályozta meg. A kibontakozó 1552-es háborúban ugyancsak hiába védte maroknyi vitéze élén mindhaláig Drégely várát Szondy György, hiába vált – Balassi Bálint szavaival – „a vitézek oskolájává” Eger vára, amellyel akkor nem is bírt a török, az országnak mind kevesebb lehetett az esélye. Mégis ezekhez hasonlóan 1566-ban megint csak az ellenállás szellemét erősítették azok a hőstettek, amelyeket a Palota várát megtartó Thúry György, a Gyula várát 63 napig védő és ezért életével fizető Kerecsényi László és a huszonötyszörös túlerővel szemben tudatosan életét feláldozó Zrínyi Miklós, Szigetvár kapitánya tanúsított. Következetesen megtartották fogadalmukat, amelyet Zrínyi így fogalmazott meg: „Ennek az édes, végső pusztulásba taszított hazának hűségesen, állhatatosan és derűs arccal szolgálunk vérünk hullásával, s ha a Sors úgy hozná, akár a saját fejünk veszélyeztetésével is.”

A XVI/XVII. század fordulóján *a tizenöt éves, vagy más néven hosszú török háborúban azonban tovább folytatódott Magyarország felmorzsolódása.* Több, korábban elfoglalt erődítés sorsára jutott Eger is, majd 1596. október 26–28-án a mezőkeresztesi csatában az oszmán hadak újabb jelentős győzelmet arattak. Ezt egyes Habsburg-diadalogok – így Győr visszafoglalása vagy Várad megvédése – csak kevésbé tudták ellensúlyozni. A törökellenes sikerek mögött mindenesetre az húzódott meg, hogy ezekben az években az önállósult Erdélyi Fejedelemség és a Királyi Magyarország vezető államférfiai felismerték a közös harc szükségességét, és egyaránt támogatták a Habsburg-hadvezetést. Ám az is különösen figyelemreméltó, hogy még a Habsburg-párti Nádasdy Tamás is úgy értékelte, miszerint a bécsi udvar hadi sikereivel párosul az a politikai szándék, hogy „a német nemzetség lábát vessen az magyar ellen”.

Nem is késett a magyar lakosság reagálása, háború robbant ki a háborúban, 1604-ben *Bocskai Istvánnal*, kora egyik legnagyobb hadvezérével az élen *a császári szolgálatban álló hajdúk szembefordultak saját hadaikkal.* Az Álmosd és Diószeg között aratott diadalt követően tömegessé vált a csatlakozás, és a magyar, valamint az erdélyi rendek fejedelmüké választották Bocskai Istvánt. Mellé állt volna az oszmán hatalom is, Bocskai azonban a szultán által küldött királyi koronát és az együtt megvívandó háború lehetőségét elhárította. Ehelyett 1606-ban a korábbi rendi, val-

lái és nemzeti sérelmek orvoslásának jegyében, erdélyi fejedelemségének elismerésével békét kötött a Habsburg-hatalommal. Egyúttal megfogalmazta a következő száz esztendő magyar nemzeti politikáját meghatározó nézetét: „Valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németeknél léssen, és a magyar királyság is németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik is oltalmokra, javokra léssen.” Felismerték ezt a bécsi udvarban is, ezért vált fő törekvéssé Erdély alávetése. Így az 1618–1648 közti harmincéves háborúban az erdélyi hadak szükségszerűen a Habsburg-ellenes koalíciót erősítették, miután *Bethlen Gábor* fejedelem döntésével „Szegény szép hazánkért, / Magyar koronánkért, / Ideje vagdalkoznunk.”

A nemzetközi helyzet azonban sem neki, sem, *I. Rákóczi Györgynek* nem tette lehetővé, hogy egyesítse az oszmán hódoltságon kívüli magyar területeket. Ez a Habsburg-hatalomtól sem volt várható, míg az állandó háborús állapot következményét *Pázmány Péter* így fogalmazta meg: „Az bizonyos, hogy ez a szegény marék haza mind elpusztul, mert eddig úgy tapasztaltuk, hogy az oltalom is szinte csak rontója szegény hazánkknak.” Az pedig még kevésbé valósult meg – pedig a magyarok erre is állandóan készen álltak –, hogy egy törökellenes koalícióba bekapcsolódva, az ország középső részét szabadítsák fel. Amikor pedig *II. Rákóczi György* 1657-ben nagyszabású európai politizálásba kezdett, a szultán büntető hadjáratot indított ellene.

A török-tatár hadak nemcsak jelentős pusztítást végeztek Erdélyben, hanem ezzel döntően az erdélyi állam összeomlásához is hozzájárultak. Sőt Várad és ezzel a Partium jelentős része is török kézre került. Az oszmán hadak ellen egyébként erdélyi hívásra császári csapatok is a fejedelemségbe vonultak, de nem vették fel a harcot, hanem ugyancsak garázdálkodni kezdtek.

A Béccsel való általános szembeforduláshoz végül is az 1663–64-es török háború eseményei vezettek. Miközben a Zrínyi Miklós vezette királyi hadak sikerrel szálltak szembe a támadókkal, a császáriak Bécs védelme érdekében kiűritették a Királyi Magyarország területét, még Érsekújvár is török birtokba került. Azután a nyugat-európai szövetségesekkel hiába arattak jelentős győzelmet az 1664. augusztus 1-jei szentgotthárdi csatában, az ellenséget nem üldözték, sőt a korábbi állapotnak megfelelő békét kötöttek.

„A német az ellenség!”

A bécsi udvar politikájában keservesen csalódott magyar arisztokraták a vármegyei nemességre támaszkodva, szervezkedni kezdtek az új jelszóval: „A német az ellenség!” Programjuk a Portának fizetett adó fejében, az oszmán hatalom részéről elismert, szabad királyválasztású, belső ügyekben önálló, a török háborúktól távol maradó Magyarországot kívánt megteremteni. „Az összeesküvők alaptalanul *bízva* a török támogatásban, 1670-ben felkelést kíséreltek meg, ám ezt a kísérletet a császári erők rövid úton felszámolták. Törvénytelen ítélettel kivégezték a vezetőket, másokat súlyos ítélettel sújtottak, a felkelés élén álló *I. Rákóczi Ferenc* pedig csak óriási összeggel tudta megváltani életét és szabadságát. A megtorlás elől tömegesen menekültek a magukat bujdosónak nevező elégedetlenek a Királyi Magyarországról Erdélybe.

A fegyverrel érvényesített Habsburg-abszolutizmussal való szembenállás a *több évtizedes kuruc küzdelmeket* eredményezte. Ez először igazán akkor vált jelentőssé, amikor 1678-ban Thököly Imre állt a hadak élére, hogy (saját szavaival): „A sok ott-hon lakó és elviselhetetlen iga alatt nyögő, préda alá jöttet, szegénységet a nagy nyomorúság alól, Istenem segítségéből, felszabadítsam.” A következő évek hadi sikerei odavezettek, hogy oszmán támogatással és Kassa székhellyel megszületett a Felső-magyarországi Fejedelemség, és ezzel Magyarország immár négy részre szakadt. A kényszerű „törökbarát” politika hamarosan irreálissá vált.

1683-ban óriási oszmán had vonult Bécs ellen, azonban súlyos vereséget szenvedett. Ezzel – főleg a nyugat-európai összefogás eredményeként – végre megkezdődhetett a másfél évtizedes *oszmánellenes felszabadító háború*, amely szükségszerűen irányult Thököly állama ellen is. Ez utóbbi 1685-re gyakorlatilag felmorzsolódott, csak Munkács és benne Zrínyi Ilona állt még ellen három évig. Már 1683-ban felszabadult Esztergom, a következő évben Visegrád, majd 1685-ben Érsekújvár, 1686. szeptember 2-án pedig Budán is felváltotta a félholdat a kereszt. Ezt követően – bár az ország jelentős részét a keresztény hadak ellenőrizték – lelassultak az események. Végül azonban az 1697. szeptember 11-i zentai győztes csata már egyenesen vezetett az 1699-es békekötéshez, amelynek értelmében – az egyetlen Temes-vidék kivételével – felszabadult az ország a török uralom alól.

A keresztény hadak soraiban kezdettől és mind nagyobb számban és arányban harcoltak magyarok is, akik a Szent Liga által vívott háborútól joggal remélték a múlt viszonytagságaiból való menekülést. Az ő nevükben Gerhardt György fogalmazott így: „...ezen a párton is vannak emberek, akik magyar szívet viselnek, s édes hazájuk szabadsága helyre állíttatását óhajtják.” Egészen más szándékok vezették azonban I. Lipót császár-királyt és tanácsadóit, ők a magyarság alapvető érdekeit is figyelmen kívül hagyva, a dinasztia érdekeinek és a nagyhatalmi státusnak megfelelően kívántak berendezkedni. Az elpusztult magyar lakosság idegen telepésekkel való pótlása, a földbirtokoknak megbízható kezekre juttatása, a feleslegessé vált belső végvárok katonaságának szélnek eresztése, Erdély különállóságának fenntartása, katonai határőrvidék kialakítása, jelentős császári hadak magyar területeken állomásoztatása, az adók kegyetlen behajtása, az erőszakolt ellenreformáció és számos más ok együttesen egy újabb magyar szabadságharc érlelődéséhez vezetett.

Ez egyrészt a II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós vezette rendi-főúri összeesküvés, másrészt népi kuruc szervezkedés formájában indult. A két szál 1703-ban egybesodródott, és kirobbant a Rákóczi-szabadságharc azzal a felhívással, hogy „most lévén még egyszer ideje országunkat ily törvénytelen és szenvedhetetlen iga alól felszabadítani...” A spanyol Habsburg-örökségért folytatott dinasztikus háborúval párhuzamosan, sőt abba bekapcsoltan vívott küzdelem a kedvezőtlen külső körülmények közt 1711-ben végül is elbukott, de bukásában is megtartotta az országot. A szabadságharc ugyanis a szatmári béke megkötésével zárult, és ez a korábbi túlkapásokkal és erőszakos eszközökkel való szakítást, valamint a Habsburg-birodalmon belüli sajátos különállás fenntartását jelentette.

Ez többek közt a belső konszolidált fejlődés mellett azzal is együtt járt, hogy a magyarságnak a korszak sorozatos dinasztikus háborúiból is részt kellett vállalnia. A magyarországi kiállítású huszár-, hajdú-, és határőr-ezredekben egyre nagyobb

számban és arányban küzdöttek magyarok is a birodalmi méretekben szervezett állandó hadseregben, míg a hadállítás középkori módja, az általános vagy részleges nemesi, bandériális és portális felkelés továbbált a honvédelem kereteként. Míg az utóbbiakat egyre ritkábban kellett hadba szólítani, a császári, majd császári-királyi állandó hadsereg sorra vívta az ország török alóli teljes felszabadítását eredményező 1716/18-as, majd az 1737/39-es és az 1788/91-es újabb török háborút, a francia nagyhatalom elleni 1733/35-ös lengyel és az 1741/48-as osztrák, úgynevezett örökösödési háborút, a porosz felemelkedéssel ütköző 1740/42, 1744/45-ös és 1756/63-as három sziléziai és az 1778/79-es bajor háborút.

Ezekben a mind tömegesebben és mindinkább valamennyi csapatnemben szolgáló magyarok is csillogtatták virtusukat és hadi tudásukat. A katonák közül a legkiválóbbak tisztek, tábornokok lettek, és olyan neves hadvezérek kerültek ki közülük, mint *Pálffy János*, *Károlyi Sándor*, *Nádasdy Ferenc*, *Hadik András*, *Batthyány Károly* tábornagyok és mások.

Ugyanakkor az önálló magyar államiság és az önálló magyar haderő hiányában, a könnyűlovasság európai elterjedésének időszakában sok magyar inkább az idegen hadseregbeli szolgálat mellett döntött. A tízezernyi francia vagy porosz huszárság döntő hányadában az e csapatnem mestereinek tekintett magyarokból állt. Közülük többen is kimagasló szerephez jutottak, így *Bercsényi László* Franciaország marsallja, a huszárság főfelügyelője, *Werner Pál* a porosz király altábornagya és hadseregszervezője, *Hávor László* a spanyol király altábornagya és lovassági parancsnoka, vagy *Kováts Mihály* ezredes, az amerikai Pulaski-légió parancsnoka és mások.

Míg az „idegenbeliek önként vállalt szolgálatuknak tettek eleget, minden korábbiánál több magyar kényszerült arra, hogy 1792–1814 közt a francia forradalom és *Napóleon* hadai elleni koalíciós háborúban a császári királyi haderőben szolgált. Ezekben a részben idegen érdekekért vívott háborúban is sokszor érvényesült a magyar teljesítmény, és joggal kapcsolnak számos diadalt a magyar kiállítású egy-egy sikerhez. Ezek élén olyan kiemelkedő hadvezérek tevékenykedtek, mint *Alvinczy József* és *Gyulai Ignác* tábornagyok, *Hertelendy Gábor*, *Kray Pál*, *Mecséry Dániel* altábornagyok és mások. Sok szép hadisiker fűződik nevükhöz, a király hívó szavára táborba szálltak, és derekasan küzdöttek.

A hadi mesterséget az ő kezük alatt megtanulók közül kerültek ki az első magyar nyelvű hadtudományi munkák szerzői és a *Magyar Tudós Társaság első katonatagjai* a reformkorban. Ők voltak azután azok, akik 1848-ban, az általános európai forradalmi mozgalom körülményei közt kivívott függetlenség idején a magyar kormány rendelkezésére álltak.

A hűséget mindvégig tanúsították az 1848. szeptember 29-i pákozdi diadaltól egészen a szabadságharc legvégét jelentő komáromi védekezésig, még az orosz intervencióval kétszeres túlerőre jutó ellenséggel szemben is. A hősök hőseit, az aradi tizenhármakat és vártanú társaikat örökre megőrzi a magyar nép emlékezete. De nem feledheti az utókor azokat sem, akik a teljes alávetettség időszakában, a császári haderő kényszerbesorozottaiként 1859-ben Itáliában, 1864-ben a dán háborúban, 1866-ban a porosz és olasz háborúban kényszerültek helytállásra, ha túl akarták élni a megpróbáltatásokat.

A kiegyezés után

Alig konszolidálódott a magyarság helyzete az 1867-es kiegyezéssel létrehozott, két-központú alkotmányos monarchiában, bekövetkezett a nagyhatalmak által kirobbantott, érdekeivel és szándékaival ellentétes nagy háború. Az 1914–1918 közti, minden korábbinál véresebb fegyveres közdelemben tömegesen kellett részt vállalniuk a magyaroknak is. Miként más korszakok nagy európai hatalmi összecsapásai idején, ezúttal is hazug módon küldték őket a hadszíntérre. Így azután a szerbiai határerődök, Galícia erdei, Doberdó sziklaszirtjei, az Isonzó tajtékzó hullámai és a dermesztő orosz rónaságok a kényszerű magyar hősi helytállás tanúivá váltak, egyúttal ők is siratták az értelmetlenül elpusztult milliónyi magyart.

A soha nem látott öldöklésnek véget vető fegyverszünet megkötésekor – az odaveszett és a túlélő magyar katonatömegeknek is köszönhetően – egyetlen ellenséges hatalom egyetlen katonájának csizmája sem taposta a magyar földet. Azt azonban semmilyen hősiesség sem akadályozhatta volna meg, ami bekövetkezett. A szemben álló hatalmi csoportosulás az önrendelkezés és a modern nemzetállamiság hamis jelszavával, valamint a fegyverek arcvonalakbeli elhallgatása utáni közvetlen gaz támadással az addigra belső hazug politika eredményeként lefegyverzett magyarság hazáját a történelemben páratlan módon szétszaggatta, és a nemzet jelentős részét idegen uralom alá taszította, miközben arról is „megfeledezett”, hogy a magyarsággal együtt élő, más ajkú honfitársaikat megkérdesse további szándékaikról. A kívülről jövő, sokkal korábban már eldöntött, a régió ügyében teljesen járatlan, de a magyarsággal szemben gonosz indulatokat tápláló politikai körök által teremtett helyzettel szemben a kétségbeesett honmentő kísérletet jelentő 1919-es *dicső hadjárat* sem járhatott eredménnyel.

A máig feldolgozhatatlan nemzeti traumát jelentő, szégyenletes *trianoni békediktátum* után sem találhatott másban szövetségest a nemzet egésze nevében fellépő maradék Magyarország kormányzata, mint a fekete, barna vagy vörös uralmi téboly vezette államokban. Érdemben nem állt szóba vele egyetlen más európai hatalom felelős kormányzata sem, így a magyar államvezetés kényszerűen ezek közt lavírozva kereste az elszakított nemzetrészei visszatagolásának lehetőségét.

Ez megint csak belesodorta az újabb, ugyancsak nem kívánt, *második világháború* borzalmaiba. Ezért a kényszerhelyzetben történt részvállalásért az újra felosztott világban ismét csak a magyarságot büntették megkülönböztetetten, súlyos jogfosztással, áttelepítéssel, kényszermunkára való elhajtással, haláltáborba zárással, folyóba lövéssel, lefejezéssel és minden más elképzelhető és elképzelhetetlen pusztító eljárással.

Mindennek betetőzéseként negyven esztendeje a véres diktatúrák utolsó túlélőjét jelentő megszálló hatalom elleni, azt alapvetően megrendítő *magyar szabadságharcnak* is, miként korábbi nemzetmentő kísérletek alkalmával már nemegyszer, az elnyomottakat egy évtizeden át hitegető és forradalomra biztató hatalmak csupán buzdító hazug szavakat küldtek segítségül.

* * *

A felidézett 1100 esztendő folytonos megpróbáltatásai után is él Európa szívében, a Kárpát-medencében a magyar nemzet. Állama pedig – bár példátlan módon meg-

csonkítva – immár arra készül, hogy csatlakozzon az őt végre befogadni kész európai államközösséghez. Ebben a történelmi helyzetben, amikor magyarság és európaiság újra egyetlen irányba mutat, azt is látni kell, hogy *a hét magyar törzsszövetségnek a haza megszerzéséért vívott harcától napjaink magyarságának szabaddá válásig meghatározó volt a honvédelem.* E fogalom a hon védelmének többféle felfogását takarja. Sok esetben a külső támadások elhárítására irányult ez a küzdelem. Más alkalmakkor a magukat kisemmizetteknek érzők ragadtak fegyvert, mert a hazát magukénak is akarták tudni. Megint más alkalmakkor a megváltozott körülményekhez igazodók és a régi állapotokhoz ragaszkodni kívánók közt robbant ki a harc. Akármilyen is volt azonban a hazáért vívott harc indítéka, a felismert történelmi tendenciák vállalásával, a hazafiság alapján vívott küzdelmek eredményeként él még a nemzet, áll még az ország.

Honvédelem nem volt, nem is lehet a hon védelmére készen állók nélkül. Ha honvédelmet mond valaki, az ország őrizőjére is kell gondolnia. Arra, akit a régi megnevezéssel ma újra honvédnek neveznek. Arra, aki élethivatásának választva a haza hívó szavára egyenruhát ölt, és kész akár élete feláldozása árán is megvédeni honfitársait és hazája szent földjét. Erre a készségre kellene nevelni minden állampolgárt, emlékezve Kossuth Lajos szavaira: „Nem magyar az, cudar az, aki a hazáját nem védelmezi!” Különösen ma, amikor újra ritkán tapasztalható korszakos változások közepette egy minden korábbinál boldogabb jövő képe sejlik fel a távolban. De ez csak akkor válhat valósággá, ha minden magyar a maga helyén eszébe és szívébe vési Vörösmarty Mihály fennköltén megfogalmazott, mélyen igaz szavait: „Kié a hon, ha nem miénk? / Ha érte mindent megtevénk, / Ha tiszta szívvel áldozánk, / S leszünk, mi eddig nem valánk, / Nincs hatalom, mely visszanyom, / És neked meg virulnod kell, ó Hon, / Isten s ember virraszt pártodon.”

Magyar István

Haderőreformok az európai államok hadseregeiben

A szerző cikkében átfogóan vizsgálja, hogy 1989–90 után – a kétpólusú világrend felbomlása, a Varsói Szerződés és a NATO katonai szembenállása megszűnését követően – miként változott, módosult térségünk országaiban a doktrinális nézetrendszer. Fő figyelmet fordít az európai biztonságot befolyásoló veszélytényezők megítélésére, azok megnyilvánulási formáinak, jellegének elemzésére, és következtetéseket von le arra nézve, hogy melyek a haderők jövőbeni feladatrendszerével, fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatos általános elgondolások és tendenciák. Az elemzések alapján a szerző vázolja a vizsgált országok gondolkodásmódjának változásait a jövő haderői feladatrendszerét illetően és azt, hogy milyen tényezők határozzák meg, illetve befolyásolják a jelenlegi átalakítási folyamatokat, és melyek ezek általánosítható, a magyar haderőreform szempontjából is figyelembe vehető tapasztalatai.

Az európai államok hadseregeiben végbemenő változások – reformok, átalakítások, módosítások – alapja az, hogy változások álltak be az országok nézetrendszerében az európai biztonságot veszélyeztető tényezőket, a jövő haditevékenységeinek (háborúinak) jellegét, a külpolitikai orientáció irányait, az európai haderők feladatrendszerét, fejlesztését és alkalmazását illető elgondolásokban.

Mielőtt ezek részletes elemzésére rátérnénk, meg kell jegyezni, hogy – a nemzetközi tapasztalatok, a gyakorlat megismerésének és tanulmányozásának kiemelt jelentőséget elismerve – *maradéktalanul egyetlen ország példája sem másolható*, utánozható, s a nemzetközi gyakorlat megismerése nem mentesíti (mentesítheti) a döntéshozókat azon felelősség alól, miszerint a haderőreform és az ezzel együtt járó haderő-átalakítás során a hazai viszonyokat, a történelmi hagyományokat, az ország és a Magyar Honvédség érdekeit maximális mértékben figyelembe vevő, megalapozott, szuverén döntéseket hozzanak.

A doktrinális nézetrendszerek változásai a biztonság és a védelem alapkérdéseiben 1989–90 után

Az európai kontinens politikai arculata és biztonsági helyzete az elmúlt fél évtized során jelentősen megváltozott. Az átalakuló biztonságpolitikai környezet fő jellegetesége, hogy a kedvező és kedvezőtlen jelenségek egy időben vannak jelen.

Európa biztonságára nézve pozitív fejleményként értékelhető: a Varsói Szerződés fel-

bomlása, a kelet-nyugati katonai szembenállás megszűnése, a szovjet csapatoknak a térség országaiból történő kivonása, egy – a tömegpusztító fegyverek alkalmazása lehetőségét is magában hordozó – európai háború kirobbanása veszélyének megszűnése, az európai kollektív biztonsági struktúrák kiépülésének megkezdése, a NATO Partnerség a békéért program meghirdetése. Az államok többsége úgy értékeli, hogy a hidegháború korszaka véget ért, a globális konfliktusok veszélye elmúlt, fokozódott egyes országok biztonságérzete.

A pozitív változásokkal egy időben ugyanakkor *Európában új kockázatok és biztonságpolitikai kihívások is megjelentek, melyek kontinensünk biztonságát kedvezőtlenül befolyásolták.* Ezen tényezők között elsőként említhetjük az egyes országokban kialakult dezintegrációs folyamatokat, mindenekelőtt a volt Jugoszlávia területén kirobbant polgárháborút (fegyveres konfliktust), amelynek hatásait több éven át közvetlenül is érzékelhettük.

A kontinens biztonságára nézve *további potenciális veszélytényezők* kontinensünk keleti és nyugati, továbbá északi és déli régiói közötti gazdasági és szociális aránytalanságok (különbségek); a nacionalizmus felerősödése egyes kelet-közép-európai országokban; a létező etnikai és vallási ellentétek, melyek nyílt és rejtett területi követelésekben, határvitákban, esetleg fegyveres konfliktusokban is megnyilvánulhatnak. További veszélytényezőt jelenthet a kisebbségek helyzetének rendezetlensége, a tömeges migráció vagy a gazdasági menekültáradat a térség instabillá vált országaiból; a nemzetközi terrorizmus, a nukleáris hasadóanyagok és az illegális kábítószerek kereskedelem elterjedése; az iszlám fundamentalizmus hatása; nagyméretű járványok, környezetszennyezés, ökológiai és ipari katasztrófák kialakulása Európában. Az országok többsége úgy ítéli meg, hogy a jövőben az európai biztonságpolitika egyik legnagyobb kihívása az a veszélyeztetés lehet, amelyet az orosz belpolitika bizonytalansága, kiszámíthatatlansága, az atomfegyverek feletti ellenőrzés elvesztése és a politikai visszarendeződés irányába mutató trend táplál.

A *fenti veszélyforrások kezelése* a térség országai és a létező kollektív biztonsági struktúrák (ENSZ, NATO, EBESZ stb.) számára eddig ki nem munkált, újszerű feladatként jelent meg. A biztonságpolitika és a haderők fő feladatává – a hagyományos védelmi funkciók végrehajtására való készenlét alacsonyabb szinten való fenntartása mellett – *a fegyveres konfliktusok megelőzése, a válságkezelés, a békefenntartó és béketeremtő műveletekben való részvétel vált.* Európa országainak többsége úgy értékeli, hogy kontinensünkön ma és a belátható jövőben *elsősorban nem a katonai egyensúlyhiányból adódó fenyegetések, hanem főként az egyes országok belső instabilitásából származtatható és a fentebb utalt egyéb jellegű kockázatok lesznek meghatározóak.* Nagy valószínűséggel prognosztizálható, hogy a globális veszélyforrások között a közeljövőben nem elsősorban a katonai jellegűek lesznek a meghatározók. A jelentkező veszélyforrások elhárítására való felkészülés ugyanakkor egyetlen országban sem értékelte le a katonai erő szerepét. Térségünk legtöbb országa továbbra is ezt az eszközt tekinti a konfliktusok megelőzése és kezelése, az ország szuverenitása garantálásának leghatékonyabb eszközének, így megőrzését továbbra is fontosnak tartja.

A kontinensünkön megjelenő új veszélytényezők a doktrinális nézetrendszer módosítását, új biztonságpolitikai és katonai gondolkodásmód megjelenítését tették szükségessé. Az országok szinte mindegyike doktrinális kérdésekkel van elfoglalva.

Ez azt jelenti, hogy katonai doktrínájukat vagy most fogalmazzák, alakítják (lásd: függetlenné vált kelet-közép-európai országok) vagy a már létezőt újragondolják, s a megváltozott európai biztonságpolitikai környezethez alakítják (pl. az európai semleges és a NATO-tagállamok).

Az országok által deklarált védelmi jellegű katonai doktrína kimondja: egyetlen másik államot sem tekintenek ellenségnek; tiszteletben tartják más országok szuverenitását, területi sérthetetlenségét; síkraszállnak az esetleges nézeteltérések politikai eszközökkel történő megoldása mellett; fegyveres erőiket kizárólag az ország (a NATO-tagállamok esetében a szövetség) érdekében és az ország (a szövetség) területén (felelősségi körzetén) belül alkalmazzák, kivételt képeznek az ENSZ égisze alatt szervezett békefenntartó, béketeremtő, illetve humanitárius célú tevékenységek.

A nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján függetlenné vált kelet-közép-európai országok egy részére jellemző, hogy a fegyveres erők szervezete, elhelyezése, haditechnikai eszközrendszere – s bizonyos mértékig felkészítése – még nincs összhangban a védelmi doktrína követelményeivel és szellemével. Egyes országok esetében a szárazföldi csapatok elhelyezése továbbra is súlyképzést mutat egy másik ország irányába. Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez az úgynevezett súlyképzés az országok egy része (pl. Csehország, Ukrajna) esetében a korábbi NATO-VSZ szembenállás időszakának a maradványa, tehát nem az elmúlt fél évtized terméke.

A VSZ volt tagállamai fegyveres erőinek egy részénél továbbra is megtalálhatók a támadásra alkalmas fegyverzetek és haditechnikai eszközök (hadműveleti-harcászati rakéták, harckocsik és támadó harci repülőgépek, folyóátkelésre alkalmas eszközök stb.). Az országok többségénél még teljes egészében nincsenek kimunkálva a csapatok – védelmi doktrínával összhangban lévő – hadműveleti-harcászati alkalmazásának elvei és az új kiképzési követelmények sem. Van olyan ország is, amelyben még mindig vita tárgyát képezi a védelmi doktrína tartalmának értelmezése, különös tekintettel a határátlépés kérdésére.

Az európai államok döntő többsége úgy ítéli meg, hogy a Varsói Szerződés felbomlását követően a hidegháború és a globális konfliktusok időszaka a térségben véget ért, az államok közötti totális, az országok teljes védelmi potenciálját igénybe vevő – a tömegpusztító fegyverek alkalmazása lehetőségét is magában hordozó – háború veszélye nagymértékben csökkent. Az 1995. évi Brit Védelmi Fehér könyv ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „Az Egyesült Királyságot a jövőben hadászati méretű katonai támadás veszélye nem fogja fenyegetni. Rendkívül kicsi a valószínűsége annak, hogy bármely NATO-tagállamot katonai támadás érjen, amire – a Washingtoni Szerződés kollektív védelemre vonatkozó pontja szellemében – a brit fegyveres erőknek reagálniuk kellene. Ugyancsak igen kicsi a valószínűsége az Egyesült Királyság területén kívüli, brit fennhatóság alá tartozó területek elleni támadásnak.”

A fenti nézetek mellett az országok többsége úgy vélekedik, hogy a létező és a potenciális veszélytényezők (a szunnyadó veszélyforrások) Európa biztonságát – melyet gyors változás is jellemezhet – nehezen prognosztizálhatóvá teszik. Az országok egy része doktrinális elveiben továbbra is számol a térség országai közötti háborúból – fegyveres konfliktusból – adódó külső fenyegetés lehetőségével. Jelenleg nem lehet egyértelműen eldönteni és megítélni, hogy ezen országok – például védelmi potenciáljuk megőrzése érdekében – tudatosan szerepeltetik-e katonai doktrínájukban ezen kitételeket, vagy

ezen megállapítások a korábbi szemléletmód maradványai, esetleg ezen nézeteik az európai reálfolyamatok nem pontos megítéléséből erednek.

A szlovák biztonságpolitika például – az országot fenyegető külső és belső veszélyeztetettségi tényezők figyelembevételével – az alábbi négy konfliktustípus kialakulásával számol: globális, regionális (nagy), lokális (helyi háború) és belpolitikai konfliktus. A szlovák konfliktusfelosztásban szereplő belpolitikai konfliktus létrejöttét például akkor feltételezik, ha az országban – más országok által szított etnikai feszültség miatt – belső zavargások törnek ki, melynek során az etnikai csoportok más államokhoz lojálisak. A román biztonságpolitika is hasonlóan fogalmaz, amikor az ország katonai veszélyeztetésekor külső, belső, illetve kombinált agresszió lehetőségéről beszél. A román konfliktusfelosztásban szereplő, úgynevezett kombinált agresszió – nézeteik szerint – külső katonai erővel és belső bomlasztó akciókkal összehangoltan kerülhet végrehajtásra. A belső bomlasztó tevékenységek között elsőként említik a szeparatista törekvéseket, melyek egyes nemzetiségek által lakott területeknek Romániától való elszakadásában ölhetnek testet, illetve az arra történő uszítás nyomán – külső katonai támadást megelőzően vagy azzal egyidejűleg – bontakozhatnak ki.

A fenti két ország konfliktusfelosztásának közös jellegzetessége, hogy a potenciális konfliktusformákat igen jól meghatározhatóan az ország területén élő nemzetiségekkel – ki nem mondva ugyan, de félreérthetetlenül a magyar kisebbségekre is gondolva – hozza kapcsolatba.

A globális veszélyeztetés mellett szinte valamennyi európai ország számításba veszi regionális konfliktusok kitörésének lehetőségét kontinensünkön. Megítélésük szerint ezek nagy valószínűséggel az úgynevezett alacsony intenzitású konfliktusok jellegét fogják ölteni, s céljaikban, méreteikben, időtartamukban s a bennük részt vevő erőket illetően is korlátozottak lesznek. Több ország úgy ítéli meg, hogy ezen fegyveres konfliktusok eszkalációja nem zárható ki, de totális európai háborúba történő átalakulásuk nem valószínű.

Ezzel kapcsolatban vetődik fel, hogy miként alakult, alakulhat a nukleáris elrettentés jövője a kétpólusú Európa megszűnése után. Az atomfegyverek létrejöttüktől kezdve magukban hordozzák a biztonság destabilizálásának veszélyét is. A hidegháború időszakában a szemben álló hatalmak az atomfegyvereket a háborútól való elrettentés fegyvereiként deklarálták.

Az önálló atomtőőerővel rendelkező nyugat-európai NATO-tagállamok (Franciaország, Nagy-Britannia) úgy ítélik meg, hogy a Varsói Szerződés és a NATO katonai szembenállása időszakában az atomfegyverek jelenléte Európában – a szövetség elrettentési stratégiájának részeként – különleges szerepet játszott, jelentős mértékben hozzájárult a béke megőrzéséhez. Az elmúlt években a világban és Európában végbement mélyreható politikai változások hatására ugyanakkor az atomfegyverek és a nukleáris elrettentés jövőjének kérdése – mind az öt atomfegyverrel rendelkező hatalom (USA, volt Szovjetunió, Anglia, Franciaország, Kína) számára – megválaszolásra vár. A válaszadás nem sürgető, de hosszú ideig nem is halogatható.

A nukleáris elrettentés stratégiai alapelveinek felülvizsgálatát mindenekelőtt az Európában végbement változások indokolják, melyek eredményeként a jövőben Oroszországgal (mint atomhatalommal) egy totális – az atomfegyverek alkalmazása lehetőségét is magában hordozó – háború bekövetkezte nem valószínű. Ilyen körülmé-

nyek között – amikor eltűnt a feltételezett támadó fél (agresszor) – az atomfegyverek birtoklása már nem teljes mértékben magától értetődő.

Az atomfegyverekről való teljes lemondás ellen hat ugyanakkor, hogy változatlanul léteznek ilyen fegyverek a világban. Az elmúlt húsz évben – az előzetes prognózisokkal ellentétben – nem jelentek ugyan meg új atomhatalmak, de az atomfegyverek elterjedésének lehetősége továbbra sincs kizárva. Így *különleges jelentőséget kap a megelőzés, a nemzetközi garanciák erősítése, a nukleáris proliferáció megakadályozása, az atomfegyverek előállítását célzó katonai programok felderítése.*

Az atomfegyverrel rendelkező nyugat-európai NATO-tagállamok a nukleáris elrettentést továbbra is országuk és a szövetség katonai doktrínája alapelemének tekintik. Úgy értékelik, hogy az Európában telepített (francia, brit s jelenleg még amerikai) atomfegyverek továbbra is stabilizáló szerepet játszanak földrészünkön. Nem úgy tagozódnak be a védelmi stratégiába, mint a múltban – amikor alapvető cél volt egy állandó és jól azonosítható veszéllyel szembeni fellépés –, hanem megmaradnak a szövetség és az egyes országok érdekeivel szembeni fenyegetettség elleni fellépés végső garanciájaként. *A jövő nukleáris elrettentésének fő jellegzetessége a védelmi jelleg – a bevont eszközöket illetően pedig – az elégségség és a hitelesség elvének érvényesítése lesz.*

Az európai országok egy részénél, elsősorban az újonnan függetlenné vált kelet-közép-európai országokban, az elmúlt években kritikus (eldöntendő) kérdésként vetődött fel a *külpolitikai orientáció iránya* és az ország jövőbeni státusza (semleges, tömbön kívüli vagy katonai szövetséghez tartozó). Egyes országok katonai elemzői szerint a Varsói Szerződés felbomlását követően a térségben biztonságpolitikai vákuum alakult ki, melynek körülményei között az országok önállóan már nem látták garantálva biztonságukat. Ebből adódóan olyan partnerkapcsolatokat kerestek, melyek az úgynevezett összeurópai kollektív biztonsági rendszer kiépüléséig is megbízhatóan garantálják biztonságukat. Ezt a fórumot a *kelet-közép-európai országok többsége* (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Szlovénia) már ma is a NATO-ban látja, s *távlati célként a teljes jogú NATO-tagság elérésére törekszik.* Ezen országok ugyanakkor (akarva-akaratlanul) versenytársakká is váltak, s a várható csatlakozás esélyének, illetve esetleges időbeni különbségének lehetősége miatt *közöttük bizonyos érdekellentétek is feszülnek.* Mindemellett ezen országok tisztában vannak azzal a ténnyel is, hogy az Észak-atlanti Szövetségbe csak úgy nyerhetnek felvételt, ha megfelelnek a velük szemben támasztott demokratikus követelményeknek, s szomszédaikkal meglévő problémáikkal nem terhelik a szervezetet.

A függetlenné vált országok egy másik része (pl. Bulgária, Horvátország, Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, de bizonyos mértékig Ukrajna is), továbbá egyes semleges országok (pl. Ausztria) egyértelműen még nem döntöttek arról, hogy a jövőben a NATO-csatlakozás útját választják, vagy tömbön kívüli államként definiálják magukat, esetleg megőrzik korábbi – a mai európai viszonyok között egyre nehezebben értelmezhető – semlegességi státuszukat.

Néhány ország (pl. Oroszország, Svájc, Ukrajna) ugyanakkor – jelenleg és a belátható jövőben – nem tervezi az Észak-atlanti Szövetséghez csatlakozást. Ezen országok – a NATO helyett – az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben (EBESZ) látják azt a biztonságpolitikai struktúrát, amely a jövőben garantálhatja kon-

tinensünk biztonságát. Svájc és Ukrajna részéről már most is létezik egy olyan kezdeményezés, melynek lényege, hogy az EBESZ a fenti – esetleg más tömbön kívüli országok – bevonásával a szervezet legközelebbi ülésére javaslattervezetet dolgozon ki, melynek értelmében az EBESZ azon országai, amelyek nem tartoznak egyetlen katonai tömbhöz sem, képezzenek *speciális csoportot az európai biztonság rendszerében*. E csoporthoz tartozó országok számára az EBESZ különleges státuszt, közvetett biztonsági garanciákat határozná meg. A javaslatot kezdeményező országok álláspontja szerint: amennyiben sikerülne a tömbön kívüli államok számára kidolgozni, tartalommal megtölteni és intézményesíttetni ezen különleges státuszt, úgy ez lenne az egyik legnagyobb eredmény a jövő európai biztonsági modelljének megalkotása terén.

Az európai haderők átalakítását motiváló tényezők, a fejlesztés fő irányai

A haderők feladatrendszerének átalakítását, újragondolását – a biztonságpolitikai kihívások megváltozása mellett – az európai hagyományos fegyveres erők és a fegyverzetek csökkentésére vonatkozó CFE-szerződés előírásai, az országok gazdasági lehetőségei, a hadseregekkel szemben támasztott társadalmi elvárások, a NATO belső politikai és katonai reformjai motiválják, befolyásolják.

Az európai országok úgy ítélik meg, hogy a kontinensen végbement változások eredményeként a haderők jövőbeni fő feladatává – a hagyományos védelmi funkciók végrehajtására való készenlét alacsonyabb szinten való fenntartása mellett – *a fegyveres konfliktusok megelőzése, a válságkezelés, a békefenntartó és béketeremtő, illetve humanitárius célú műveletekben való részvétel vált.*

Az országok többsége szerint a fenyegetettség csökkenésével a védelmi kiadások is észszerű szintre csökkenthetők, illetve azon területekre összpontosíthatók, ahol a hiányosságok a legszembetűnőbbek. Ezzel kapcsolatban Jacques Chirac francia köztársasági elnök 1996. február 26-án a védelmi minisztérium és a hadsereg vezetői előtt az alábbiak szerint fogalmazott: „Mire lenne jó egy túlméretezett katonai gépezet, ha ugyanakkor a működtetés feltételrendszerének biztosításában megmutatkozó társadalmi megosztottság és a deficites államháztartás a hanyatlás útjára vinné az országot?... Bátorság és önmérséklet szükséges ahhoz, hogy lemondjunk korábbi szokásainkról, szakítsunk korábbi gondolkodásmódunkkal, s részrehajlás nélkül – minden nosztalgiát mellőzve – nekilássunk a nemzetvédelem jelenlegi feladatrendszerének megfelelő hadseregmodell kiépítéséhez... Átélem azoknak a parancsnokoknak az érzelmeit, akiknek fel kell oszlatniuk ezredeiket. Nehéz szakítani azokkal a szokásokkal és gondolkodásmóddal, amely ez ideig életük vezérfonala volt. A katonai hivatást csak teljes odaadással lehet végezni, ugyanakkor mindenkinek meg kell érteni: az ország védelmének nincs és soha nem is volt megingathatatlan modellje... Barátaim! Ilyen átalakulás közepette, amikor nagy lesz a kísértés arra, hogy előtérbe helyezzük a technikai kérdéseket, hangsúlyozottan kérem Önöket, hogy ne feledkezzenek meg az emberről... Azt várom az állományilletékes parancsnokoktól, hogy magyarázzák meg alárendeltjeiknek a reform értelmét és vegyék rá őket is arra, hogy osztozzanak abban az akaratban, minek révén e nehéz,

átmeneti időszakon közös erővel sikerül úrrá lennünk. A reformra szükség van! A kérdések ideje elmúlt!”

Az európai haderők jövőbeni feladatrendszerét szemléletesen tükrözi a *belga kormány* döntése is, amely a fegyveres erők feladatait az alábbiakban határozta meg: az európai kollektív biztonsági rendszer kiépítéséhez való hozzájárulás; a béke megőrzésében és a válsághelyzetek kezelésében való részvétel; a NATO-szövetségesekkel együttműködve az ország katonai védelme; részvétel a nemzetközi terrorizmus elleni harcban és rendfenntartási feladatokban; segítségnyújtás a nemzetnek a természeti és a környezeti katasztrófák elhárítását célzó polgári védelmi feladatokban; a nemzetközi humanitárius akciókban való részvétel.

A *holland kormány* nézete szerint: „A megváltozott fenyegetettségi helyzet miatt a prioritást ma már nem a honvédelemre, hanem a béke biztosítására és a humanitárius akciókra kell helyezni.”

A '90-es évek európai haderői feladatrendszerének egyik fő sajátossága, hogy a *fegyveres erők klasszikus (védelmi) funkciói* – a prognosztizált veszélyforrások bekövetkeztének valószínűségével párhuzamosan – bizonyos mértékig *háttérbe szorulnak*, miközben a haderők általános feladatrendszere új feladatokkal (köztük nem minden esetben katonaiakkal) *bővül*. Ilyen pl. a nemzetközi terrorizmus, az illegális fegyvercsempészet elleni harcban, a tömegesen jelentkező migráció kezelésében, a humanitárius és a békefenntartó műveletekben való részvétel.

Egyes, elsősorban kelet-közép-európai, a közelmúltban függetlenné vált országban (pl. Románia, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, de ide sorolható Szlovákia és Horvátország is) *sajátosságként ismerhető fel a haderők országon belüli funkcióinak határozott megjelenése és érvényesülése*. Ez elsősorban az országokon belüli nemzetiségi és szeparatista mozgalmak elfojtására való készenlét fenntartásában nyilvánul meg.

Az európai haderők átalakításának jellemző tendenciái a védelmi jelleg erősítése, a kisebb, de korszerűbb szervezetű, vezetési rendszerű és fegyverzetű, mozgékonyabb – részeivel multinacionális keretek között válságkezelésre, békefenntartásra (béketeremtésre) is alkalmas – professzionális (illetve mind nagyobb arányban önkéntes) hadsereg létrehozása felé mutatnak.

A térség országait a haderők *békelétszámának* – egyes országok esetében (pl. Franciaország, Hollandia) kifejezetten drasztikus, az összlétszám 30–40%-át is meghaladó – *csökkenése, a professzionalista jelleg erősödése jellemzi*. Ennek okai nem elsősorban az európai hagyományos fegyveres erők korlátozására vonatkozó CFE-szerződésben, hanem sokkal inkább az egyes nemzetek kormányainak politikai döntéseiben keresendők. E döntések mögött olyan gondolkodásmód is tetten érhető, miszerint a prognosztizált biztonságpolitikai kihívások kezelésére Európában a korábinál lényegesen kisebb létszámú haderők is elegendőek, melyek alkalmazása ma már csak egy eszköz (s nem is az első) a sok között, melyek a konfliktusok rendezésében felhasználhatók.

A kontinens egyre több országa hoz döntést az *önkéntes haderőre való áttérésre*, illetve mérlegeli annak bevezetését. Figyelemreméltó sajátosság, hogy ilyen döntésekre ez ideig kizárólag NATO-tagállamokban (Belgium, Hollandia, Franciaország) került sor. (Ez feltételezhetően a költségigényesebb önkéntes haderő finansziális feltételeivel magyarázható.) Belgiumban már 1994. január 1-jétől „meghatározatlan

időre" szüneteltetik a sorkatonai szolgálatot, míg Hollandiában 1996. augusztus 31-től megkezdték, Franciaországban pedig 1997-től kezdik meg az önkéntes haderőre történő áttérést. A döntések alapvető motiváló tényezője Európa megváltozott biztonságpolitikai helyzete, de a kérdés szoros összefüggésben van a NATO átalakuló feladatrendszerével, nevezetesen felelősségi körzetén kívüli szerepvállalásával is. Az országok egy részében ugyanis a jogi környezet és főként a társadalom megítélése nem teszi lehetővé a sorozott állománynak a NATO felelősségi körzetén kívüli (például békefenntartó) műveletekben való részvételét. Ezen országok értelmezése szerint az általános hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő katonák csak a NATO szövetségi keretein belüli védelmi feladatokra vehetők igénybe. Ugyanakkor egyre nehezebb elegendő számú önkéntest találni a NATO felelősségi körzetén kívüli küldetésekre, mivel ezek a békefenntartó (béketeremtő) akciók többnyire harc-feladat végrehajtásával, s így nem kis kockázattal is együtt járnak. A megoldást a kisebb létszámú önkéntes haderő jelentheti, melynek tagjai bárhol bevetethetők.

A kisebb létszámú önkéntes haderő létrehozása ugyanakkor egy másik fontos problémát, nevezetesen *a szolgálatteljesítéssel kapcsolatos társadalmi igazságtalanság* kérdését is megoldja. Arról van szó, hogy a kisebb békelétszámú sorozott haderőben egyre kevésbé volt lehetőség valamennyi sorköteles korban lévő fiatal behívására. A szolgálatképes hadkötelesek jelentős részét (Hollandiában például csaknem a felét) egyáltalán nem hívták be katonai szolgálatra. Ez a létszámtúlkínálat igazságtalansághoz vezetett, mivel a sorkatonai idejüket leszolgáltak kompenzálására nem volt lehetőség, a behívásra nem kerülőket pedig semmilyen módon sem szankcionálták (pl. adók kivetése formájában). A sorkatonai szolgálatot megszüntető országokban úgy vélik, hogy az általános hadkötelezettség fenntartása melletti érvek ma már nem időszerűek, a fegyveres erőknél a lakossághoz való kötődése viszonylag gyorsan csökken, miközben a társadalomban mélyen gyökerező demokrácia és a hivatásos katonák demokratikus érzülete megnyugtató módon biztosítja a fegyveres erők politikai kontrollját.

Egyes országokban – például Hollandiában – az általános hadkötelezettség fokozatos, a sorkatonai szolgálati idő csökkentésével együtt járó megszüntetését tervezik. Az átmeneti időszak szükségességét indokolja, hogy lehetetlen volna rövidebb idő alatt megfelelő számú önkéntest találni, s ezzel együtt a haderő átalakítását is végrehajtani, ugyanakkor a sorállományú katonák egyidejű elbocsátása kaotikus állapotokat idézne elő a társadalomban.

Az országok tudatában vannak annak, hogy az önkéntes haderőre való áttérés az ilyen hadsereg fenntartása az általános hadkötelezettségen alapulónál több pénzbe kerül, de – megítélésük szerint – a jövőt illetően ez az egyetlen kézenfekvő megoldás. Egyes országok úgy vélik, hogy *az önkéntes haderőn belül is létjogosultsága lesz a korlátozott időtartamú (néhány évi) szolgálat vállalásának*. Ez a szerződéses állomány biztosítaná az átlagéletkor csökkentését a hadseregben, s egyben megkönnyítené egy korlátozott létszámú tartalék fenntartását is.

Az utóbbi években *térségünk országainak többségét a sorkatonai szolgálati idők kis-mértékű, fokozatos csökkenése jellemzi*. A vizsgált 23 európai ország közül a közeli jövőben mindössze egy országban (Görögország) tervezik a szolgálati idő növelését, amely a behívható sorkötelesek számának csökkenésével van összefüggésben, míg

két országban (Csehország, Lengyelország) a sorkatonai szolgálati idő további csökkentéséről döntöttek. Három országban (Belgium, Franciaország, Hollandia) a hivatásos haderőre térnek át. A 23 ország sorkatonai szolgálati idejének főbb adatait az alábbi táblázat tartalmazza.

	Ország	A sorkatonai szolgálat időtartama haderőnemenként			Megjegyzés
		Szárazföldi csapatok	Légierő, légvédelem	Hadi-tengerészet	
1.	Ausztria	Egységesen 6 hónap			
2.	Szlovákia	Egységesen 12 hónap			
3.	Ukrajna	18 hónap	18 hónap	24 hónap	Felsőfokú végzettségű sorállományúak a szárazföldi csapatoknál: 12 hónap haditengerészet: 18 hónap
4.	Románia	12 hónap	12 hónap	18 hónap	
5.	Jugoszlávia	Egységesen 12 hónap			
6.	Horvátország	Egységesen 10 hónap			Az államfő 30 nappal rövidítheti
7.	Szlovénia	Egységesen 7 hónap			Jelenleg a köztársasági elnök 6 hónapra csökkentette
8.	Belgium	1994. január 1-jétől meghatározatlan időre szüneteltetik a sorkatonai szolgálatot			
9.	Bulgária	Egységesen 18 hónap			
10.	Csehország	Egységesen 12 hónap			Előkészítés alatt van a szolgálati idő 9–10 hónapra csökkentése
11.	Dánia	Egységesen 4–12 hónap			
12.	Finnország	Egységesen 8–11 hónap			Harcoló csapatok: 8 hónap szakcsapatok: 11 hónap
13.	Franciaország	Jelenleg egységesen 10 hónap			1997-től megkezdik a hivatásos haderőre történő áttérést
14.	Görögország	19 hónap	21 hónap	23 hónap	Várható, hogy a szolgálati időt egységesen 36 hónapra emelik a behívható sorkötelesek számának csökkenése miatt
15.	Hollandia	1996. augusztus 31-től az általános hadkötelezettséget megszüntetik			
16.	Lengyelország	Egységesen 18 hónap			A tervek szerint 1999-ig megtörténik a 12 hónapos szolgálati időre az átállás
17.	Németország	Egységesen 10 hónap (a 10. hónap után rendelkezési állományban tartható)			A nem fegyveres katonai szolgálat ideje 13 hónap
18.	Norvégia	12 hónap	12 hónap	15 hónap	
19.	Olaszország	Egységesen 12 hónap			
20.	Portugália	4–8 hónap	4–18 hónap		
21.	Svájc	Egységesen 10 hónap			
22.	Svédország	7–15 hónap	8–12 hónap	7–15 hónap	
23.	Törökország	Egységesen 15 hónap			

Általánosságban megállapítható, hogy a *sorkatonai szolgálati idők* országonként eltérőek, 3 hónaptól 24 hónapig változnak. Az országok többségénél a szolgálati idők az összes haderőnemre vonatkozóan egységesek, míg néhány országnál haderőnemenként differenciáltak. A leghosszabb szolgálati idők a speciális felkészítésből és feladatellátásból adódóan a haditengerészetnél találhatók. Az átlagos sorkatonai szolgálati idő 10–12 hónap.

A doktrinális nézetrendszerhez hasonlóan a *haderők vezetési rendszerei is változóban, átalakulóban vannak*. Ez a NATO-tagállamokra és a semleges országokra kevésbé, míg szinte valamennyi újonnan függetlenné vált kelet-közép-európai országra határozottan jellemző. Az utóbbiak esetében a vezetési rendszerek átalakításának fő motiváló tényezői – egyebek között – a fegyveres erők polgári ellenőrzésének biztosításában, a haderők átalakításában (egyes országok esetében újjászervezésében) és megváltozott feladatrendszerében, a NATO-val való együttműködésben, illetve a potenciális NATO-tagság követelményeiben keresendő.

A NATO-tagállamok haderőiben a vezetési rendszereket illetően egységes, minden országra azonosan jellemző mintákkal – az eltérő nemzeti sajátosságok miatt – nem találkozunk. Ebből adódóan általánosan érvényes elvek sem adaptálhatók, mivel az országok vizsgálatánál bizonyos koncepciók alátámasztására, de annak ellenkezőjére is találhatunk példákat.

Az utóbbi időben az országok egy részére jellemző ugyanakkor az ún. *egyesített (összhaderőnemi) törzsek létrehozására irányuló törekvés*, melyet elsősorban a nemzetközi békefenntartói tevékenységekben való részvétel motivál, s a hadászati-hadműveleti szintű vezetési rendszer rugalmasságának növelését célozza. Ilyen követelmény már alacsonyabb szintű (hadosztály) vezetéssel szemben is jelentkezik.

A vezetési rendszerek átalakítása során az alábbi megválaszolandó kérdések vetődnek fel:

- szükség van-e összhaderőnemi (egyesített) vezérkarokra, s ha igen, azok önálló szervezeti elemet képezzenek-e, vagy a védelmi minisztérium szervezetébe integrálódjanak;
- működjenek-e az összhaderőnemi (egyesített) vezérkarok mellett haderőnemi vezérkarok, vagy az utóbbiak szerepét haderőnemi parancsnokságok töltsék be;
- milyen legyen a feladatmegosztás az összhaderőnemi (egyesített) vezérkar és a haderőnemi vezérkarok (haderőnemi parancsnokságok) között;
- milyen szervezet végezze a csapatok operatív vezetését;
- hogyan kerülhetők el a feladatok és az azonos rendeltetésű szervezetek dublázása, milyen legyen a haderők összlétszámán belül a vezető szervek aránya?;

Az egyesített összefegyvernemi törzset több országban összhaderőnemi vezérkarnak s egy alacsonyabb fokú változatban és kisebb hatáskörben funkcionáló, ún. haderőnemi vezérkarnak nevezik. Mindkét szervezeti elem megjelent a magyar haderő átalakítására vonatkozó koncepcióban is.

A Magyar Köztársasággal szomszédos országok haderejének vezetési rendszereit vizsgálva inkább a különbözőségek, mint az azonosságok dominálnak. Összhaderőnemi (egyesített) vezérkarral (vagy annak megfelelő szervezettel) mindössze két országban, Romániában és Horvátországban találkozhatunk (az utóbbi esetében jelenleg folyik

az egyesített vezérkar megalakítása). E két ország között is van azonban különbség, mivel Románia esetében az összhaderőnemi (egyesített) vezérkarnak megfelelő, ún. általános vezérkar alárendeltségébe három haderőnemi (szárazföldi, légierő és légvédelmi, valamint haditengerészeti) vezérkar, addig Horvátország esetében három haderőnemi parancsnokság tartozik, illetve fog tartozni a jövőben. A megalakítandó három haderőnemi parancsnokság létrehozásával Horvátországban el kívánják kerülni a feladatok kettőzését, mivel a mindhárom haderőnemet érintő általános feladatok (pl. hadkiegészítés, haditechnikai ellátás, beszerzés stb.) az összhaderőnemi (egyesített) vezérkar kezében maradnak. Horvátországhoz hasonlóan haderőnemi parancsnokságok még Ukrajnában találhatók, vezérkari alárendeltségben. Az ukrán fegyveres erőknél haderőnemi vezérkarok létrehozását a jövőben sem tervezik.

A hazánkkal szomszédos további négy ország (Szlovákia, Szlovénia, Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Ausztria) esetében vezetési rendszereik annyiban mutatnak hasonlóságot, hogy mindenhol a vezérkarok (Ausztria esetében a vezérkar funkcióit gyakorló főszemlélőség) a legfelső katonai vezető szervek, melyek közvetlenül (további vezetési lépcső közbeiktatása nélkül) vezetik a csapattagozat általában hadtestszintű szervezeteit.

A Magyar Köztársasággal szomszédos országok utóbbi évekre jellemző csapattagozati struktúrájának fő jellegzetessége a hadtest–dandár vezetési rendszerre történő átállás. Sajátosságként értékelhető, hogy egyes országok (pl. Románia, Ukrajna, Szlovákia) esetében a hadtest–dandár struktúrára történő áttérés nagyrészt csak a korábbi katonai struktúra átkeresztelésével, s nem átfogó szervezeti átalakítással járt együtt. Ebből adódóan egységes típusszervezetek a jelzett országoknál szinte alig találhatók.

Az európai országokban a haderőfejlesztés prioritásait – egyebek mellett – az Európában prognosztizált biztonságpolitikai kihívásokra történő hatékony válaszadási képesség megteremtése (válságkezelés, a békefenntartó és béketeremtő műveletekben való részvétel); az önállóvá vált (és korábban VSZ szövetségi rendszerében tevékenykedő) kelet-közép-európai országok esetében a haderők képességeiben jelentkező hiányosságok megszüntetése; illetve a kisebb létszámú, védelmi feladatrendszerű haderők hatékony működését biztosító szervezeti és technikai korszerűsítés megvalósítása képezik.

Az országok többsége úgy értékeli, hogy a haderők békelétszámának a válságkezelési feladatok végrehajtásához szükséges harcos erőket, valamint a békeidőben végzendő feladatokhoz, illetve a kiképzés és a mozgósítás biztosításához szükséges erőket kell magában foglalnia. A haderők háborús létszámának pedig a jelentkező biztonságpolitikai kihívásokra történő hatékony válaszadást (ha kell, a kötelező sorkatonai szolgálat ismételt bevezetésével) szükséges biztosítani.

A haderők vezetése úgy értékeli, hogy egy esetleges konfliktushelyzet kialakulását hosszabb feszültségi időszak fog megelőzni, így az előrejelezhető lesz, s ez az előrejelzési idő lehetővé teszi a mozgósítási feladatok hatékony végrehajtását.

Összefoglalva: a biztonságról, a jövő háborújának lehetőségeiről vallott, most alakuló doktrinális nézetekről és az európai országok hadseregei átalakításának irányairól az alábbiakat állapíthatjuk meg.

a) A biztonság kérdéseinek megítélését illetően:

- ✧ A mai Európa átmeneti időszakban van, melynek fő jellegzetessége a biztonságot meghatározó kedvező és kedvezőtlen jelenségek egyidejű jelenléte, amik kifejeződnek az egyes országok doktrinális nézetrendszerében is.
- ✧ Szinte valamennyi ország katonai doktrínája a változás állapotában van, minden ország a védelmi jelleget deklarálja. Az országok egy részére továbbra is jellemző, hogy a fegyveres erők szervezete, elhelyezése, haditechnikai eszközrendszere és felkészítése még nincs teljes összhangban a védelmi doktrína követelményeivel és szellemével.
- ✧ Európában a hidegháború és a globális konfliktusok időszaka véget ért, az államok közötti totális háború veszélye nagymértékben csökkent. Ugyanakkor egyes országok (különböző megfontolásokból) továbbra is számolnak a térség országai közötti háborúból (fegyveres konfliktusból) adódó külső fenyegetés lehetőségével.
- ✧ A globális veszélyeztetés elmúltával Európában nem zárható ki a regionális konfliktusok kitörésének lehetősége. Ezek nagy valószínűséggel az ún. alacsony intenzitású konfliktusok jellegét fogják ölteni, s céljaikban, méreteikben, időtartamukban s a bennük részt vevő erőket illetően is korlátozottak lesznek. Eszkalációjuk nincs kizárva, de totális európai háborúba történő átalakulásuk nem valószínű.
- ✧ Az atomfegyverek jelenlétével kontinensünkön még hosszú távon számolni kell, de alkalmazásuk szinte teljességgel kizárható. Szerepük a nukleáris elrettentésben ölt testet, melynek fő jellemzője a védelmi jelleg, az elégségség és a hitelesség elvének érvényesítése lesz.
- ✧ A kelet-közép-európai országok többsége a teljes jogú NATO-tagság elérését tűzte ki célul, egy részük azonban még nem döntött arról, hogy a jövőben a NATO-csatlakozás útját választja, vagy tömbön kívüli államként definiálja magát, esetleg megőrzi korábbi semlegességi státuszát. Az országok egy része – a NATO-val szemben – az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben (EBESZ) látja azt a struktúrát, amely a jövőben garantálhatja kontinensünk biztonságát.

b) A haderők átalakításának jellemző tendenciáit tekintve:

- ✧ Az Európában végbement változások eredményeként a haderők jövőbeni fő feladatává – a hagyományos védelmi funkciók végrehajtására való készenlét alacsonyabb szintű fenntartása mellett – a fegyveres konfliktusok megelőzése, a válságkezelés, a békefenntartó és a béketeremtő, illetve a humanitárius célú műveletekben való részvétel vált.
- ✧ Az országok többsége úgy ítéli meg, hogy a fenyegetettség csökkenésével a védelmi kiadások is ésszerű szintre csökkenthetők, s a prognosztizált biztonságpolitikai kihívások kezelésére Európában a korábbinál lényegesen kisebb békeleltartó haderők is elegendőek.
- ✧ Főként egyes NATO-országok vélik úgy, hogy az általános hadkötelezettség fenntartása melletti érvek ma már nem időszerűek, ezért annak fokozatos megszüntetését tervezik. Azon országok, melyek a jövőben nem kívánnak

áttérni a hivatásos hadseregre, fokozatosan csökkentik a sorkatonai szolgálat időtartamát és mind nagyobb arányban alkalmazzák a korlátozott időtartamú, önkéntes (szerződéses) szolgálati rendszert.

- ❖ A haderők átalakuló vezetési rendszerének fő jellemzője az ún. egyesített (összhaderőnemi) törzsek létrehozására irányuló törekvés, illetve a vezetési rendszerek egyszerűsítése, az azonos feladatú szervezetek megszüntetése. A Magyar Köztársasággal szomszédos országok csapattagozati struktúrájának fő jellegzetessége a hadtest–dandár vezetési rendre történő áttérés.
- ❖ Térségünk országai haderőfejlesztési prioritásait a csapatok mozgékonyságának, rugalmasságának, több feladatra való alkalmazhatóságának növelése, a felderítés hatékonyságának és eszközrendszerének fejlesztése, a csapatok vezetési és célmegjelölő rendszereinek korszerűsítése, a nehéz- és a könnyűfegyverzetű erők kiegyensúlyozott összhangjának megteremtése, a légi szállítási és légi utántöltő kapacitás fejlesztése, valamint a légvédelmi rakétaeszközök korszerűsítése képezik.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Semlegesség fogalmának és tartalmának változásai...; Védelmi Füzetek, SVKI 1993. évi 1. sz.
2. Jacques Chirac francia köztársasági elnök beszéde 1996. február 26-án a Védelmi Minisztérium és a hadsereg vezetői előtt.
3. Belga Védelmi Fehér Könyv, 1994.
4. Statement on the Defence Estimates, 1995. HMSO London.
5. Új helyzet – új hadsereg: a holland haderő átalakítása; Magyar Honvéd, 1996. évi 16. sz.
6. Dr. Johan George van de Vijver: A holland haderőreform; Új Honvédségi Szemle 1995. évi 3. sz.
7. Külföldi hadseregek: A holland fegyveres erők; Új Honvédségi Szemle, 1996. évi 3. sz.

Szilágyi Krisztina

A közép-európai nemzetiségi problémákról

Ahhoz, hogy a létfontosságú gazdasági együttműködés megvalósulhasson, és a közép-európai kis országok felfedezzék egymásra utaltságukat, fel kell oldani a nemzetiségi, kisebbségi kérdésből adódó problémáikat. Ennek elmaradása hosszú távon állandósítja a térség országainak belső társadalmi feszültségét, lehetetlenné teszi a gazdasági felemelkedést és fokozza a térség instabilitását. A probléma kialakulásának kevésbé ismert okairól, gyökereiről, az eddig kialakított és képviselt megoldási lehetőségek áttekintő értékeléséről, a nemzetiségi probléma társadalmi, gazdasági és pszichológiai hatásairól, valamint a felvetett problémák egy lehetséges megoldásáról szól a szerző cikke.

A hatalmon lévő magyar kormányok a külpolitika három fontos összetevőjéül a nyugati gazdasági integrációt, a környező országokkal való kapcsolatok harmonizálását, valamint a magyar kisebbségek jogainak képviseletét, életkörülményeinek javítását fogalmazzák meg. A különbség csupán hangsúlyeltolódásokban érzékelhető, amelynek oka az egyre kellemetlenebbé váló eredménytelenség, látszateredmények felmutatására mindhárom cél vonatkozásában. A már többszörösen alkalmazatlannak bizonyult eszköztár újólágos alkalmazása állandó kudarcélményt okoz a külpolitika irányítóinak. Ennek következménye a különösen problémásnak bizonyult területek háttérbe szorulása. Az eredeti – társadalmi konszenzuson alapuló – célok módosulása pedig már nem a magyar érdek megtestesítője.

Meggyőződésem, hogy a nyugati integráció primátusa a magyar kisebbségek ügyének támogatása felett – hibás törekvés. Véleményem szerint *térségünk fejlődésének elsődleges gátja a kisebbségi, nemzetiségi kérdés egyelőre eredménytelen kezelése.*

Ez év márciusában, a Hadtudomány hasábjain megjelent írásomban, érintőlegesen már foglalkoztam a problémával. Akkor azonban annyit foglaltam meg csupán, hogy a nemzetiségi kérdés mai gyakorlat szerinti napirenden tartása a jelek szerint inkább árt a magyar kisebbségeknek, mint használ, s feltehetően hasznosabb lenne a gazdasági együttműködésre koncentrálni.

A nemzetiségi probléma elsődlegességének okai

A nemzetiségi, kisebbségi kérdés Közép-Európa számára adottság. Ennek legfontosabb oka az évszázadok során különböző külső és belső hatások nyomán létrejött *etnikai kevertség.* A Nyugat-Európában korábban bevált kezelési módszerek eddig

hatástalannak bizonyultak. Alapvető kiindulási pontnak kell tekinteni a közép-európai társadalomfejlődésnek és társadalomszerkezetnek a nyugat-európaiktól merőben eltérő voltát, amely ugyancsak a nyugaton alkalmazott megoldások alkalmazhatóságát kérdőjelezi meg. Ennek ellenére a XX. század végi társadalomfejlődés – mintegy kétszáz éves késéssel – a nyugat-európai típusú nemzetállami fejlődés jegeit mutatja. Kitekintve a világ fejlődését meghatározó folyamatokra, túlzás nélkül állítható, hogy *e közép-európai nemzetállam-komplexus nemcsak teljességgel anakronisztikus, de a fejlődéshez szükséges racionalitás sem jellemzi*. A probléma kezelésénél fontos ezen tényezők figyelembevétele, hiszen emocionálisan túlfűtött problémákat kizárólag racionális eszközökkel kezelni – amint azt a mai magyar külpolitika próbálja – nem lehet. Nézzük tehát, melyek azok a tényezők, amelyek a kérdés emocionális töltetét adják!

A nemzetiségi probléma társadalomra gyakorolt hatása

Közép-Európa újdonsült államai „megkésett nemzetek”, a 19. és a 20. század nemzetalkotói. Államiságukat az első világháborút követő békeszerződéseknek, idegen hatalmaknak köszönhetik. Saját erejükből nem voltak képesek megvalósítani sem területi, sem etnikai, sem kulturális önállóságukat. Ezek az országok a volt Jugoszlávia népei, Csehország, Szlovákia, Északkelet-Európában pedig Lettország, Észtország, Litvánia. Szuverenitásuk erőteljes korlátozottsága fejletlen és torzult államiság kialakulását okozta, amelynek egyenes következménye a sérült nemzettudat kialakulása. Az etnikailag többszörösen kevert területeken, ahol az államhatárok sem korábban, sem ma nem esnek – nem eshetnek – egybe az etnikum határaival, a torzult nemzettudat magában hordja a más népek iránti ellenséges érzések, kisebbségi komplexusok, ellenségeképek, eredetmítoszok kialakulását. A fejletlen, még kevésbé strukturált, ezért szükségképpen instabil társadalmak identitástudata pedig egyelőre negatív, tehát valami vagy valaki mással szemben képes csak az önmeghatározásra. Az újdonsült „nemzetállamok” kormányainak tehát egy szervetlenül létrejött államkeretet kell megtölteni politikailag egységes társadalommal, vagyis nemzetet kell teremteniük. E feladat problematikája kettős. Először is az állam legitimitását pusztán nemzetközi jogi – államalkotás szempontjából formális – garanciák adják (békeszerződések, korábbi hatalom megszűnése stb.), ebből következően a második probléma, hogy nincs hagyományosan organikus nemzetformáló tényező, történelmi élmény, politikai hagyomány, amely a társadalom egységéhez szükséges, természetes konszenzust, lojalitást megteremtené.

Ebből következik az a napjainkban sajnos több országban is tapasztalható jelenség, hogy *az állam egyetlen, társadalmat integráló eszköze a kisebbségellenesség*. Ez szükségképpen újabb társadalom-lélektani torzulásokat okozhat, amelyek bizonytalan környezetben a belpolitika kizárólagos formálójává válhatnak. Ez a folyamat természetesen a külpolitikát is meghatározza, hiszen a külpolitikában megjelenő nemzeti érdek a belpolitikai erőviszonyok külső megnyilvánulásaként értelmezhető.

A nemzetállam megteremtésére irányuló igények és törekvések persze könnyen megmagyarázhatók és érthetők. A közép-európai történelmi fejlődés irányát a 20. században sok tekintetben a nyugat-európai minták határozzák meg, függetlenül attól, hogy a helyi adottságoknak, lehetőségeknek megfeleltek-, megfelelnek-e vagy sem. A nyugat-európai minta pedig az a liberális nemzetállam, ahol a koráb-

ban – a 17–18. században – jelentkező esetleges etnikai konfliktusokat a hatalmi szervezet erőszakkal, majd a személytelen azonosulást és lojalitást lehetővé tevő tömegdemokrácia biztosításával semlegesítette. Ugyanaz a folyamat Közép-Európa nemzetiségi, többnemzetiségű „nemzetállamaiban” kizárólag az erőszakos asszimiláció útján volt/volna lehetséges. A nemzetalkotó törekvés másik, ugyancsak érthető oka pszichológiai eredetű, és a csoporthoz való tartozás igényével magyarázható, ily módon az emberi azonosságtudat összetevője. A nemzethez való tartozás kinyilvánítása azonban Közép-Európa legtöbb államában nem patriotizmusként, hanem sovinizmusként jelenik meg. Míg az előbbi forma toleráns, építő gondolkodásmódjában a nemzeti hovatartozás a családdhoz, a foglalkozási ághoz, a hazához, tágabb értelemben például a nyugati kereszténységhez és Európához való tartozást jeleníti meg, addig az utóbbi intoleráns, pusztán saját magának megengedő, erőszakos gondolkodás- és viselkedésmód.

Megjegyzendő, hogy Közép-Európa nemzeti töltettel áthatott társadalomformáló erői erősen emocionális jellegűek, sajnálatos módon nem szolgálják a hosszú távú, racionális érdekelismerést feltételező integrációs folyamatokat. Annál kevésbé, mivel nehezen képzelhető el a központi irányítású, mégis a szétesés jeleit mutató, infrastruktúrával alacsony szinten ellátott nemzetgazdaságú, a belső társadalmi struktúra dezintegrált, fejletlen szintjével rendelkező országok kapcsolódása egy igen fejlett, a gazdasági, társadalmi, intézményi integráltság, szervezettség magas fokán álló szervezethez.

A nemzetiségi probléma hatása a gazdasági kapcsolatokra és folyamatokra

A szemben álló politikai tömbök megszűnésével, a közép-európai országoknak elvileg szabad választási lehetőségük nyílt fejlődési irányuk meghatározására. Mára sajnos úgy tűnik, hogy döntéseik nem mindenhol hozták meg a remélt eredményeket. *Nyugati integrációs szándékaik gyakorlatilag felszámolták az országok közti gazdasági kapcsolatokat.* Magyarország és szomszédai partnerek helyett versenytársakká váltak e folyamatban. A kilencvenes évek elején mutatkozott ugyan törekvés egyes ország-csoportok együttműködésére, közös tárgyalási pozíció kialakítására – Visegrádi együttműködés, Közép-európai Kezdeményezés, CEFTA –, az elképzelés azonban nem hozott érdemi előrelépést. *A nyugati intézmények számára ugyanis nyilvánvalóan kedvezőbb lehetőségeket biztosít, ha a gyengén fejlett közép-európai országok nem együttesen képviselik – egyébként azonos – érdekeiket, hanem külön-külön, ily módon rendkívül hátrányos helyzetben kerülnek szembe akár az EU, akár a GATT határozott, erőteljes érdekeivel.* A nyugati intézmények újabb és újabb impulzusokat adnak a rivalizálás erősítéséhez azáltal, hogy egyrészt folyamatosan minősítik a piacgazdaság érdekében elért eredményeket az egyes országok vonatkozásában, másrészt az EU-hoz való csatlakozási tárgyalásokat is egyenként, úgymond: „országspecifikusan” kívánják lebonyolítani. A közép-európai országok közti emocionális jellegű ellentétek pedig sajnálatos módon olyan erősek, hogy – mindannyian saját elsőségüket remélve – támogatták az integráció ilyen megközelítését.

Felmerülhet a kérdés: ilyen helyzetben milyen alapon beszélünk közép-európai régióról? Melyek azok az ismérvek, kapcsolatrendszer, közös sajátosságok, ame-

lyek alapján régióról beszélhetnénk? Közép-Európa az egyetlen térség Európában, ahol nincs regionális érdekegyeztetés, például az Északi Tanács, az ibériai, a skandináv vagy a Benelux államok mintájára. Nincs regionális koncepció, kooperáció, érdekegyeztetés, az átfogó regionális modernizációs programról nem is szólva. [A Közép-Európai-Kezdeményezés (KEK) szervezete eddig nem bizonyult alkalmasnak ezen feladatok ellátására.]

Általánosan tapasztalható, hogy a nyugat piacgazdasági javaslatokai nem adaptálhatók a térségben, ennek sem a társadalmi, sem a gazdasági feltételei nincsenek meg. Gondoljunk akár a nemzetközi pénzügyintézetek – IMF, Világbank – adósságkezelési gyakorlatára, vagy a privatizációs szerződések kedvezőtlen feltételrendszerére. A magam részéről erőteljes hangsúllyal teszem föl a kérdést: egy tőke- és forráshiánnyal küzdő országban, ahol a nemzeti működőtőke teljes háttérbe szorulása és erőtlensége figyelhető meg, a nemzetközi finanszírozás sajátos érdekeinek érvényesülésével szemben, hogyan értékelendő az a tény, hogy az ország javainak eladásából, a privatizálásából származó óriási mennyiségű tőkét nem beruházástámogatásra, nem például az északkeleti országrész felzárkóztatására fordították, hanem a nemzetközi pénzügyintézetek érdekeit szolgálva, egy évre előre kifizették külső adósságunk törlesztését. Egyre több vonatkozásban merül föl a kérdés, vajon valóban közös érdek-e Közép-Európa modernizálása, gazdasági felzárkóztatása.

Emlékezzünk vissza a visegrádi országok együttműködését követő első nemzetközi reakciókra. Moszkva csakúgy, mint Bonn az iránt érdeklődött, vajon ki, vagy mi ellen irányul az együttműködés. A bonni diplomácia vezetői „reményüket” fejezték ki, hogy az együttműködés nem gátolja majd, hanem segíti az európai integrációs folyamatot. Budapest, Varsó és – a későbbiek során különösen – Prága külpolitikáját, együttműködési szándékát jelentősen csökkentette az integrációs folyamat lelassulásától való félelem. Tény, hogy az átmenet tapasztalatainak közös értékelése – hiszen a visegrádi szerződés nem sokkal lépett túl e célok megfogalmazásán – némi gazdasági védettséget jelentett volna a liberális piacgazdaság erősza- kos szabályaiban még járatlan országoknak. Gondoljunk csak bele, milyen erőpozícióból lehetett volna – a lengyel példa tapasztalatait felhasználva – tárgyalni a külső adósságállományok kezeléséről.

A nemzetiségi kérdés másik gazdasági vonatkozású problémája történelmi gyökerű kérdés és a magyar kisebbségeket különösen negatívan érinti. A mai államkereteken belül, különböző gazdasági alrégiókhoz tartozó, máig eltérő fejlettségű országrészek problémája, nem kizárólag Közép-Európa sajátja. A Nyugat-Európából induló regionalizmus hasonló feladatok kezelésére fogalmazódott meg, már az 50-es, 60-as évtizedben. Az egyes régiók különböző gazdasági szintje azokon a területeken éleződött belpolitikai feszültséggé, ahol a régió nem pusztán földrajzi, tradicionális, kulturális, tájegységi keretként szolgál, de etnikai összetételében is eltér a központi hatalom által képviselttől. A területi összetartozás tudata ugyanis erősebb, ha határai etnikai határokkal esnek egybe. Az etnikai öntudatosodás folyamata világosan artikulálódik és erősödik, ha területi, gazdasági eltérések alakulnak ki az országos átlaghoz viszonyítva. Ez az eltérés nemcsak a gazdaságilag fejletlenebb régiók esetében probléma. Ahol a gazdasági fejlődés gyorsabb, ott az etnikum politikai aktivizálása is erősebb, gazdasági ereje tárgyalási pozícióit is erősítheti. A különbség pusz-

tán annyi, hogy az átlagosnál fejletlenebb területeken erősödik az etnikum politika harciassága, agresszivitása.

Az etnikai összetartozás tudatának erősödése azonban – különösen a 20. század végén – nem pusztán a gazdasági érdekek képviselésének eszköze. Az etnicitás jelentős társadalompszichológiai szükségletek hordozója, hiszen egyfelől segít az egyén számára egyre áttekinthetlenebb tömegtől való jelképes elhatárolódásban, másfelől a személyes függőség tapasztalatát segíti közösségi tudattá alakítani. Ez utóbbi segítségével teszi lehetővé a csoporthoz, közösséghez való tartozás igényének megélését az egyre fokozottabb identitásválsággal küzdő társadalmakban.

A fejtegetés e pontján eljutottunk ezen írás egyik legfontosabb mondanivalójához, amely szerint a 20. század végére egyre nyilvánvalóbb, hogy *a 19. századi tőkés fejlődési rend legfontosabb társadalompolitikai és persze gazdasági eszközének, az államnacionalizmusnak az ideje lejárt.* Ebből a szemszögből nézve Közép-Európában, újabb és újabb, a fejlődést gátló tényezőket figyelhetünk meg. A problémás országokban – Románia, Szlovákia, Kis-Jugoszlávia – a hivatalos politika célja: az etnoregionális mozgalmakat (Vatra Romaneasca, Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom) felhasználva, az államnacionalizmus központosított, centralizált rendszerének kiépítése. A probléma Közép-Európában a belpolitika állandó részese, a nemzetközi, a regionális és a kétoldalú viszonyok meghatározója. A jelenlegi államkeretek közé kényszerített régiók ugyanis nemcsak gazdaságilag mutattak és mutatnak máig fejlettségbeli különbségeket, de az etnikai különbség olyan évszázados kulturális, történelmi, sőt civilizációs eltéréseket hordoz magában, amelyek, úgy tűnik, máig áthidalhatatlanok. Az államhatalmi koncentráció és centralizáció ráadásul és szükségszerűen nemcsak a gazdaság központi irányítására, de a kulturális értékek és a társadalmi viszonyok centrális irányítására is igényt tart. Célja a regionális sajátosságok megszüntetése, központi függőségük totalizálása. A felsorolt jelenségek karakterisztikusan figyelhetők meg Pozsony és a Felvidék, Bukarest és Erdély, Belgrád és a korábbi Jugoszlávia horvát és szlovén területei között. (A Vajdaság stratégiai szerepénél fogva korábban, speciális autonómiaértelmezésben ugyan, de szabadabb körülményeket élvezett. A jövő az ismert okok miatt korántsem ilyen kedvező.) A két, utóbb említett helyzetet különösen terhelte teszi a mai országhatárokon belül húzódó, az említett tájegységek különbözőségét még élesebben kiemelő európai kulturális határvonal. A bizánci örökség intoleráns, agresszív, a homogenitásban biztonságot kereső gondolkodásmódja képtelen megemészteni a fejlett civil társadalommal, ebből kifolyólag eltérő társadalomszerkezettel és – sajnos már csak a múltban létező, bár csíráiban még meglévő – egységes gazdaságszerkezeti egyensúllyal rendelkező területeket. Egyetlen céljuk és eszközük máig az önálló etnikai és regionális fejlődés megakadályozása.

Pszichológiai hatások

Térjünk most vissza arra a gondolatra, amely szerint az organikus történelmi és politikai fejlődéssel nem rendelkező államok számára a belső társadalmat integráló egyetlen tényező az etnikai kisebbség – vagy bármilyen más szempontból kisebbségi helyzetben lévő csoport – elleni szükségképpen permanens küzdelem és az erőszakos asszimiláció folytatása. Gondoljunk továbbá az identitásválság szülte, a

„statonacionális” nemzetfelfogás elvont meghatározásait túlhaladott, a kulturális, etnikai, történelmi jegyek konkrét összességét hangsúlyozó regionalizmusra. A két gondolatsor következtetéseit levonva megállapíthatjuk, hogy a közép-európai államnacionalizmusra irányuló törekvések, a régi azonosságkeretek tudati aktivizálódásának korában reménytelen és jelentős feszültségeket keltő folyamat gerjesztői. Különösen olyan etnikumok esetében, amelyek – a már tárgyalt objektív okok következtében – sohasem a jelenlegi államalkotó többségi nemzethez, hanem mindig a területhez kötődő hagyományaikhoz, kultúrájukhoz, vallásukhoz ragaszkodtak.

Ehhez a témakörhöz tartozik még egy igen érdekes probléma, amellyel – tudomásom szerint – eddig nemigen foglalkoztak részletesebben. A kérdés túllép a kisebbségi problémából eredő regionális határokon, s az európai integráció tárgykörébe tartozik. *Vajon mennyire befolyásolja egy-egy közép-európai ország – jelesül Szlovákia, Románia, esetleg Szerbia – integrációs irányultságát kisebbségeinek civilizációs és kulturális szintje, az anyaországgal való kapcsolata és annak integrációs szándéka?* Románia esetében különösen összetetten merül fel a kérdés, hiszen a Kárpátokon túli területek, illetve a románság kultúrája, ahogy már említettük, nem a nyugati keresztény, hanem a bizánci ortodox kultúrához kapcsolódik szervesen. A román identitás része azonban a szlávásgtól való elhatárolódás is. A különböző tudati elemek artikulálatlansága tetten érhető a kül- és a belpolitika kiforratlanságában, amelynek pusztán egy eleme körvonalazódik jellegzetesen: a magyarellenesség.

Szlovákia határozatlansága első látásra kevésbé érthető és ezért még szembe-tűnőbb. Szomszédai – az egyelőre nyugatra inaktív Ukrajnát leszámítva – a nyugati gazdasági és politikai integráció elkötelezettjei. Sem az ország gazdasági átalakításának eddig bizonytalan és ellentmondásos folyamatai, sem a szociális problémák enyhítéséért, a civil társadalom kiépítéséért, valamint a demokratikus politikai élet és intézményrendszer érdekében – eddig inkább ellenében, mint irányában – tett lépések nem jeleztek még Szlovákia részéről, határozott integrációs szándékot. Kérdés persze, hogyan vélekednek a szlovák politikusok, a mintegy 20%-ot kitevő – jelentős többségében magyar – kisebbség szerepéről az esetleges nyugati integrációt követő korban, amikor is a határok szerepe feltehetően másodlagossá válik. Felmerülhet számukra a kérdés, nem lenne-e előnyösebb Szlovákia számára egyfajta keleti dominanciájú politika folytatása, amelynek során nem kellene tartani a kisebbségek túlzott szerepvállalásától, erősödésétől. Lehet persze, hogy külső szemlélő számára mindez irreálisnak tűnik, de ne felejtjük el egyrészt a probléma emocionális töltetét, másrészt a kisebbségi, nemzetiségi kérdés prioritását a belpolitikában és ezen keresztül pedig a külpolitikára gyakorolt hatását. Vajon foglalkoztatja-e ez a kérdés a magyar diplomáciát és ha igen, elegendő válasz-e kizárólag annyi, hogy a feladat csupán Magyarország EU-csatlakozásának elérése?

A nemzetiségi kérdés biztonságpolitikai összetevői térségünkben

Mint minden divatirányzatra, sajnos a biztonságpolitikai elemzések, értékelések többségére is jellemző a felszínesség, a klisékben gondolkodás. Egyetértve a biztonságpolitika oszthatatlanságára és komplexitására vonatkozó nézetekkel – de túl is lépve azokon –, úgy vélem, hogy a mai, folyamatosan változó, átmeneti jelleget mutató világpolitikában, *kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani a biztonság politikai, külpo-*

litikai összetevőinek, térségünkben pedig az ezen folyamatokat jelentősen befolyásoló nemzetiségi problémáknak.

A 19. század kezdetétől napjainkig az Európában dúló háborúk többségét a nemzeti érdekek, nemzeti töltetű emóciók, érzelmek és ideológiák motiválták. Századunk végén, a külső és belső diktatúrák megszűnésével, illetve lazulásával, a gazdasági csőd és létbizonytalanság talaján a hatalmi elitek felszínre segítették az erőteljes és állandó jogfosztottságban élők között amúgy is meglévő ellentéteket. A nacionalizmus részben a gazdasági nehézségek palástolására szolgál, részben pedig – ahogy korábban már említettük – az egyetlen társadalomintegráló, artikuláló erőnek bizonyul. Manapság pedig nincs olyan erő, domináns hatalom, amely az erősödő és egyre agresszívebb indulatokat – úgymond: nemzeti érdekérvényesítési folyamatokat – képes volna keretek között tartani. A felhasználható eszközök megválasztása pedig kizárólag attól függ, ki mennyire érzi magát erősnek céljai megvalósítására. Szerbia politikáját például 1989 júniusától, a térség kimagaslóan legerősebb, leghatékonyabb hadserege motiválta és tette egyre magabiztosabbá. A balkáni háborúk (ideiglenes) befejezését sem a nyugati diplomácia könnyelheti el sikerként. Annak egyetlen oka az a horvát nemzeti akarat, amely nem törődött bele – ahogy azt a nyugati diplomácia szerette volna – függetlenségének elvesztésébe, hanem időközben hatékony hadsereget állított fel, és vívta ki önerőből függetlenségét.

De tekintsünk egy kicsit előre! Meggyőződésem szerint *a Balkán, a jelenlegi viszonylagos nyugalmi időszak ellenére, változatlanul konfliktushelyzetek melegágya.* Gondoljunk csak Koszovóra, ahol a hihetetlen nyomorban élő lakosság 95%-a albán. A területet megfosztották autonómiájától, köztársasági jellegű státuszától. Vagy gondoljunk Makedóniára, ahol a hivatalos adatok szerint, a lakosság 25%-a, az albánok szerint 40–45%-a albán, akik ráadásul egy tömbben élnek a koszovóiakkal. A Kis-Jugoszlávia területén élő albánok – akiknek száma mintegy 3 millióra tehető, csaknem annyira tehát, mint Albánia 4 milliós lakossága – ki is nyilvánították már elszakadási szándékukat, amelyet Tirana szerb agresszió esetén feltehetően támogatna. A kérdést tovább bonyolítja, hogy Makedónia kapcsán Bulgária, valamint Görögország és az utóbbin keresztül – a konfliktusokkal terhelt görög–török viszony miatt – Törökország is érdekelt. A teljes kép érdekében vegyük ismét számításba a jelenleg erőfölényben tárgyalóasztalhoz ültetett, de céljait még nem maradéktalanul megvalósító Horvátországot és a számunkra sem közömbös Vajdaság helyzetét. *Vajon hogyan viselkedne a magyar külpolitika abban az esetben, ha az erőfölénnyel szemben folyamatosan visszaszoruló szerbek a legkevésbé militáns, kevés ellenállást tanúsító vajdasági magyarok rovására érvényesítenék érdekeiket?*

Lehet persze pusztá hipotézisnek minősíteni a fenti gondolatsort csakúgy, mint annak idején a Szovjetunió összeomlását, Csehszlovákia széthullását vagy a balkáni háborúk kirobbanását.

A nemzetiségi konfliktuskezelésnek van persze más formája is Közép-Európában. Kihasználni azt a tényt, amely szerint a probléma megoldását kereső nemzetközi szervezetek – EBESZ, NATO, ET, NYEU, ENSZ – tagországai is *a kisebbségi probléma különböző fajtáival küzdenek.* Bármilyen, általuk támogatott konkrét megoldás precedensértékű lehet saját országaikban. Gondoljunk Észak-Írországra, Baszkföldre, a flamand–vallon problémát máig lezárni képtelen Belgiumra, vagy arra a

statisztikai prognosztizációra, amely szerint 2000 után a húsz év alatti francia lakosság közel 70%-a lesz színes bőrű. Igaz: Közép-Európa nemzetiségi konfliktusai más eredetűek és jellegűek, mint a kontinens nyugati felén. Ezt, úgy tűnik, annak ellenére nem értik, hogy valójában nekik köszönhetjük azok máig tartó létezését. Mivel az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a térség elvesztette stratégiai jelentőségét – azóta se nyerte vissza –, az európai és a tengerentúli hatalmak számára így megismerése nem vált szükségessé. A beavatkozás magabiztosságát ez persze nem csökkenti.

A külpolitika nyugati patronálását sajnálatos módon a legtöbb közép-európai ország igényli. Gyengéseit azonban leginkább Románia és Szlovákia, más aspektusból Szerbia és Horvátország ismerte föl és használta ki. Emlékezzünk vissza az Európa Tanács jelentésére Szlovákia kisebbségi politikájára vonatkozóan a szervezetbe történő felvételét megelőzően, vagy a szlovák–magyar alapszerződés céljának és jelentőségének félreértelmezésére! Politikájuk eredményességének másik összetevője – Szlovákia és Románia tekintetében – a magyar külpolitika, amely a legkevésbé képes Közép-Európában nemzeti érdeke érvényesítésére, de jóformán még képviselőjére sem. A jelenlegi gyakorlat alapján persze nem áll rendelkezésére semmilyen érdekérvényesítő eszköz, hiszen a hármas célrendszer megvalósításához pusztán a nyugati nemzetközi szervezetek jóindulatára, támogató segítségére, esetleg saját stratégiai érdekeik felismerésére apellál. Mindezek érdekében egyetlen eszköze a súlytalan „mosolydiplomácia”, amelynek értelmetlenségét már akkor fel kellett volna ismerni, amikor annak idején, 1991-től sem az EBEÉ, sem az EK (ma már EBESZ, EU), sem egyik nyugat-európai kormány nem volt képes különbséget tenni az agresszív nagyszerb nacionalizmus és a függetlenségét védő szlovén és horvát, majd bosnyák nemzeti mozgalmak között. Hasonlóan nem volt képes feltárni a problémák okát Magyarország és szomszédai feszültségekkel terhes kapcsolatában, nemes egyszerűséggel „nacionalista veszekedőknek” minősítve a feleket. Mert mi okozza a feszültséget térségünkben, a demokratikus jogok igénylése, vagy azok korlátozása, tiltása?

Végül rögzítsük a legfontosabbat! *A térség politikai stabilizációja még várat magára.* A legkilátástalanabb azon országok helyzete, ahol a kisebbségi probléma tartósan jelen van a belpolitikában. A gazdasági válság mélyülése következtében tovább erősödhet a kisebbségellenesség, nem zárható ki, sőt realitásként lehet számolni egyes országokban a diktatúra eszközének újbóli alkalmazásával. Ennek legenyhébb következménye: újabb menekülthullám megindulása, hosszú távon pedig a térség – alighanem végleges – leszakadása.

A nemzetiségi probléma gyökerei Európában

Ahogy az a korábbiakban már bizonyára kiderült, *nem gondolom, hogy a nyugatnak jelentős szerepet kellene játszania Közép-Európa problémáinak megoldásában.* Mivel ennek ellenkezője már igen erős gyökereket vert a közgondolkodásban, sőt a külpolitikai és biztonságpolitikai szakértők többségének nézeteit is jelentősen determinálja, szükségesnek érzem állításom részletesebb alátámasztását.

A 19. század nemzettudata nem csupán etnikai csoporthoz való tartozást jelentett. A nemzettudat az etnikai egységek egészét felölelve, politikaformáló tényezővé

vált, s mint ilyen, az újonnan kialakult államok elhatárolódásának, létének meghatározója volt. Mindez különböző formában jelentkezett Nyugat-, Közép- és Kelet-Európában. A legtisztább formában Nyugat-Európában, hiszen itt gyakorlatilag a korábbi monarchiák alakultak nemzeti állammá, kihasználva a földrajzi helyzet adta gazdasági, technikai fejlődés társadalomformáló erejét, valamint a korábban már említett liberális tömegdemokrácia ideológiáját. Közép-Európa két nagy nemzete, a német és az olasz, lényegesen hátrányosabb helyzetből, a földrajzi és a politikai széttagoltságot felszámolva jutott el a nemzetállami egységig. Anglia, Franciaország, a német és az olasz nemzet lényegében azonban hasonló adottságokkal bírt a nemzetté válás folyamatát tekintve: több tízmillió népességük földrajzilag egységes területen, gazdasági, politikai áttekinthetőséget, a nagyhatalmi lét lehetőségét kínálta. Közép-Európa soknemzetiségű államában, az Osztrák–Magyar Monarchiában sem az etnikum nagysága, sem földrajzi egysége nem volt meg. A nemzeti mozgalmak ideológiája így tulajdonképpen fordított előjellel jelentkezett a térségben. Míg a kontinens nyugati felében a nemzetállamok kialakulása lényegében megőrizte a korábbi államhatárokat, illetve összefogta és egy államban egységesítette a politikailag és közigazgatásilag egyaránt szétaprózódott etnikum nagy részét, addig a Monarchiában a nemzetiségi mozgalom centrifugális erőként hatott. *Azokban az országokban tehát, ahol a tőkés gazdasági rend határozta meg a viszonyokat, a nemzeti ideológia pusztán eszköz.* Az etnikum egyesítésére és a megszületett egység megőrzésére irányuló törekvésekben *a népek nemzeti öntudatra ébredése, a nemzeti gondolat nem ok, csupán okozati tényező.* Tény, hogy a két jelenség valóban jelen volt és meghatározója volt a kornak. Elsősorban azonban a fennálló hatalom eszközének kell tekintenünk mindkettőt. „Feladatuk” volt megfelelő körülmények biztosítása a fejlett, a saját szükségleteket egyre inkább meghaladó mértékben termelő ipar és a tőke számára.

A nagyhatalmak expanzívnak, terjeszkedőnek minősülő külpolitikáját – amelynek célja máig nem változott, csak az eszközök és az ideológiák változtak meg – tehát a tőke és nem a nacionalizmus mozgatta. A nacionalizmus, a nemzeti önazonosságtudat – vagyis az összetartozás és az elkülönülés megfogalmazódása – csupán eszközt, kiváló ideológiát szolgáltatott ahhoz, hogy a nemzetet, vagyis a szükséges tömeget a célok megvalósításának szolgálatába állítsa. S itt van az érdekek megvalósításának másik elengedhetetlen feltétele! A fejlett iparhoz, a tőke megfelelő működéséhez földrajzi méretek kellettek; ezzel párhuzamosan a szuverenitás, a hatalmi pozíció megőrzéséhez embertömegek.

Azokban az államokban tehát, ahol a nemzetiségi mozgalom – a tőkés fejlődéshez nélkülözhetetlen feltételek hiányában – centrifugális erővel jelentkezett, nemhogy eredeti, a fejlődést biztosító szerepét nem volt képes betölteni, de bizonyos tekintetben a fejlődés ellen hatott. Konzerválta a fennálló gazdasági és társadalmi viszonyok fejletlenebb szintjét, széttördelte, a tőkés termelési szerkezetnek és a struktúrájának a Monarchiában már kialakult és működő, jelentős fejlődési szakaszon keresztülment rendszerét.

Nézzük konkrétan, hogyan alakult a helyzet az Osztrák–Magyar Monarchiában! Véleményem szerint a nemzetiségi kérdés a Monarchia esetében is inkább okozatként, mint a problémák okaként merült fel. A nemzeti öntudat, a nemzeti esz-

mék eredeti formájukban egy adott gazdasági és társadalmi fejlettségi fokon alakultak ki. A Monarchia és a Balkán népei közül sokan az önálló állami lét megteremtéséig sem jutottak el, korábban mások a három nagyhatalom ütközőzónájában, önállóságukat elveszítve, nem tudták fenntartani az organikus belső fejlődés feltételeit. Így a *nacionalizmus nem a belső viszonyok termékeként, hanem importálva érkezett Nyugat-Európából*, ahol tehát az érdekek letisztult formában, világosan fogalmazódtak meg. Ennek oka a tőke természetének ismerete. Annak felismerése, hogy a tőke működési feltételeinek megteremtésével lehet biztosítani a gyarapodás, a fejlődés feltételeit. E cél elérése érdekében máig jobbat még nem találtak. Ez az oka annak, hogy a nacionalizmus oly sikeresen töltötte és tölti be ma is nyugat-európai szerepét.

A *nacionalizmus jelentkezésének oka* a közép-európai népeknél is a fejlődést gátló társadalmi szerkezet volt. A nyugat-európai nacionalizmust kiváltó okok – vagyis a tőkés fejlődést lehetővé tevő adottságok – hiánya és a tőke szükségleteinek nem kellő ismerete miatt a nacionalizmus ellentmondások tömegével jelentkezett, és visszavetette az első világháborút megelőző néhány évtizedes harmonikus fejlődés lendületét. Az etnikum egységesítésére irányuló törekvés, ami Nyugat-Európában szükséges – és ami a legfontosabb: lehetséges – lépés volt, Közép-Európában lehetetlen. Okait korábban már tisztáztuk.

A nacionalizmus történelmi megítélésének, tehát szükségszerűen szelektívnek kell lennie. Míg Nyugat-Európában betetőzött egy fejlődési folyamatot, addig Közép-Európában kettétörte azt.

Történelmi következmények Közép-Európában

Fontos felismernünk, hogy a fentiekben vázolt folyamat vezetett el később, a nyugati hatalmak vezényletével, az első világháborút lezáró békeszerződésekhez, amelyek a nemzeti önrendelkezés álarcá mögött atomizálták Közép-Európát, gátolták a tőkés fejlődés feltételeinek kialakítását, kiszolgáltatva ezáltal az egész régiót a nagyhatalmak további expanzív, befolyási övezeteket kialakító külpolitikájának. A nacionalizmust, gyökértelensége miatt, valójában a nemzeti érdekek ellen hangolták és használták fel. Mindez nevezhető – nem kevés jóindulattal – a nyugat történelmi tévedései egyikének. Tény azonban, hogy a népek önrendelkezési jogát hangsúlyozva, az albánok 40%-át csatolták Szerbiához, pontosabban a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, a magyar nemzetnek pedig több mint 1/3-a került Magyarországon kívülre, ugyancsak az antant korábbi szövetségeseinek uralma alá. Az újonnan kreált országok mindegyike súlyos belső nemzetiségi konfliktusokkal terhelten, kisebbségeik rovására gyakorolhatta önrendelkezési jogát. A nemzetiségi, többnemzetiségű és soknemzetiségű államok létrehozása – párhuzamosan a népek önrendelkezési jogának hangoztatásával – a későbbiekben lehetetlenné tette együttműködésüket.

A fenti gondolatsor nem nyugatellenességre buzdít. Semmiképpen nem, hiszen az általam Közép-Európához tartozónak tekintett országok mindegyike a nyugati kereszténység által közvetített kultúra hordozója. Az elmúlt évtizedek bizantoid elnyomása óriási rombolást vitt véghez társadalmi, kulturális életükben. Így tehát ezen újabb lehetőséget, amely során végre gazdaságilag is felzárkózhatnánk ahhoz a régióhoz, amelyhez történelmünk, kultúránk, hagyományaink kötnek, semmikép-

pen nem szabad elszalasztanunk. Tény azonban, hogy mai külpolitikai gyakorlatunk nem fordít kellő energiát az önálló nemzeti érdekek képviseletére. A túlzott alkalmazkodási és kompromisszumkészség valójában a választott patrónusok érdekeit szolgálja, mégha nem is tudatosan.

A második világháborút követő békeszerződések sem orvosolták, hanem legitimálták, megerősítették a jogtalanságokat. Az előbbieken túlmenően még fontos megemlíteni azt a korántsem elhanyagolható apróságot, hogy a nyugat még az 1939 augusztus 23-án kötött német–orosz meg nem támadási szerződés titkos záradékában foglaltakat is szentesítette, amely szerint a Szovjetunió annektálhatta a három balti államot, Kelet-Lengyelországot, valamint Besszarábiát és Bukovinát, a Románia népességének 15%-át kitevő román népességgel együtt. Igaz, hogy Romániát egész Erdéllyel, és közel hárommillió magyarral kárpótolták.

Napjaink tapasztalata sem sokkal kedvezőbb a nemzetiségi kérdés kapcsán felmerülő problémákat és a nyugat politikai magatartását illetően. A nemzetközi szervezetek rövidlátósága kis híján háborúba sodorta a balti népeket az akkor még létező Szovjetunióval. Hasonlóképpen a balkáni háborút is részben a nyugat által kreált status quóhoz való átgondolatlan ragaszkodásának „köszönhetik” az érintettek. A háború elhúzódása sok tekintetben szintén a rendezést vállaló nemzetközi szervezeteknek köszönhető. Egyrészt: mivel a konfliktus elején a rendezés egy lehetséges módjának tekintették az agresszor Szerbia által teremtett status quo tudomásulvételét, így remélve a probléma lokalizálását. Másrészt: a háború elhúzódása során a térséget nem ismerő, a balkáni problematikában tökéletes tájékozatlanságot mutató japán, amerikai és angol diplomaták inkább felháborodást keltettek, mintsem hozzájárultak volna a háború lezárásához. Tény, hogy a nyugati diplomácia nem tud különbséget tenni a térségben valóban létező agresszív nacionalizmus és a többnyire ezzel szemben megnyilvánuló nemzeti érdekvédelem között.

Mi minősül nemzeti érdeknek?

A nemzeti érdek mint fogalom nyilván sokakban más és más asszociációkat kelt. Érdemes talán egy olyan definíciót találni, amely bizonyos „legkisebb közös többszörösésként” mindenki által elfogadható. Úgy vélem, hogy *a politikai stabilitásra, gazdasági, kulturális gyarapodásra, általános jólétre, az identitástudati tényezők biztosítására, az egyéni célok megvalósítására alkalmas környezet megteremtése minden nemzet joga és kötelessége.* Mindez olyan eszközökkel érhető el, amelyek nem gátolnak más nemzeteket hasonló céljaik elérésében. Fontos azonban tudatosítani magunkban: nem biztos, hogy ezt a definíciót más kultúrákban hasonlóan értelmezik. Sőt magával a definícióval is csak részben tudnak azonosulni, leginkább annak első felével.

A nemzeti érdek – amilyen értelemben most tárgyaljuk – külpolitikai fogalom. Akkor válik azonban csak koncepcionális külpolitikai irányultsággá, ha a belpolitikában politikai, hatalmi tényezőt képviselve, érdekérvényesítő törekvésként jelenik meg. Fontosnak tartom, hogy *a külpolitikában ily módon megjelenő államérdek állandó és széles körű társadalmi kontrollt élvezhessen, hogy szükségszerűen a nemzet hosszú távú, az aktuális hatalmi erőviszonyoktól mentes, éppen ezért objektívnek minősíthető érdekeit képviselje.*

Most kissé részletesebben nézzük Magyarország szempontjából mindazt, amit korábban tágabb értelemben Közép-Európa vonatkozásában tekintettünk át. A magyar külpolitikát évszázadok óta kettősség determinálja. Az európai integráció és az önálló magyar út dilemmája. Nem, nem 19. század végi dilemmáról beszélek! Szent István király óta a magyar nemzet nemzetközi megnyilvánulását e két, egymástól eltérő, egymásnak a végletekig ellentmondó, sajnos csak ritkán egymásra találó és egymást kiegészítő elképzelés állandó konfliktusa határozta meg. Úgy vélem: történelmünk sikerei arra az időszakra tehetők, amikor e két irányzat egymást kiegészítve, megtalálta a helyes arányt magyarság és európaiság között. Ilyen időszak utoljára a kiegyezéskor adatott meg Magyarországnak, de a kihívás legmarkánsabban talán éppen a 19. század végén, napjainkban jelentkezik. *Vajon újra tudjuk-e fogalmazni a magyar európaiságot?* Fontos, hogy legalább bennünk tudatosuljon: a magyarság Szent Istvánnal befogadta a nyugati kultúrát, és soha nem adta föl európaiságát. A jelen kihívása valójában az, hogy *Európa nyugati része végre felismerje történelmi és kulturális közösségét a kontinens középső és keletebbre fekvő részeivel, s ha másért nem, hát sürgető globális céljai érdekében, elsősorban politikailag egyesítse Európát.* Látnunk kell, hogy amíg a nyugat nem ismeri fel a politikai integráció szükségszerűségét, addig annak bármilyen megvalósuló formája nem egyenlő partnerek kölcsönös érdekein alapuló gazdasági vagy biztonságpolitikai szövetség lesz, hanem – a jelenlegi egyenlőtlen erőviszonyokat kihasználva – a függőségi viszony konzerválása, a centrum-periféria viszony állandósulása.

A nyugatnak azonban, tulajdonképpen jogosan, nem fűződik politikai érdeke olyan országok befogadásához, amelyek sem érdekeiket, sem céljaikat nem tudják önállóan képviselni, és a jövőben minden problémájukat az integráció gazdasági erejére támaszkodva kívánják megoldani. A magam részéről az elmúlt évtizedek legteljesebb romboló hatását ezen a téren érzékelem. Sajnálatos módon nem merünk, nem tudunk szuverenitásunkkal élni a maga teljességében. Köszönhetően a viszonylagos jólétet biztosító, felelős gondolkodást nem igénylő, cserében emberi és politikai jogokat csorbító korszaknak, a *magyarság öntudata tragikus módon sérült.* Némileg sarkítottan fogalmazva ugyan, de úgy érzem, hogy *ma a magyar külpolitika célja az országot újra biztonságos gyámság alá helyezni, legalább részben szabadulni a szuverenitás nyomasztó felelőssége alól.*

E gondolatnál eljutottunk ahhoz a ponthoz, ahol hangsúlyoznom kell a magyar kisebbségek kiemelkedő fontosságú szerepét. Úgy tűnik, hogy az elszakított ország-részek magyarsága, talán éppen kitaszítottságából fakadóan, megőrizte ön- és identitástudatát, és kitartó akarással küzd a szülőföldjén való megmaradásért. A Trianon után elszakított területek ezen túlmenően a magyar kultúra folytonosságának hordozói és őrzői, hiszen legnagyobb részük sértetlenül átvészelte a török hódoltság pusztítását s így a középkori Magyarország mementői. Gondoljunk a felvidéki városokra, Kassára, Eperjesre, Rozsnyóra, Lőcsére vagy Pozsonyra, a koronázóvárosra. Vagy az erdélyi városokra, a hagyományosan magyar, toleráns, plurális gondolkodásmód, a nemzeti kultúrát felkaroló református vallási etika hordozóira: Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Nagybányára, Aradra. A téma szándékom szerint bővebb és szemléletesebb kifejtésére, akár kultúrtörténeti, akár történelmi szempontokat figyelembe véve, itt nincs lehetőség. Fontos azonban, hogy minél többekben tudatosuljon a magyarság összefogásának szükségszerűsége és ennek ereje.

Az elcsatolt országrészek történelmileg, kulturálisan integráns részei a nemzetnek. A magyar diplomácia kötelező, sürgető feladata, hogy hatékony tájékoztatási kampány keretében tudatosítsa a magyar kisebbségi helyzet egyedülállóságát egész Európában. A magyar kisebbségek ugyanis ezer éve, a magyar államiság létezése óta, a magyar állam keretei között éltek, integráns állami, államigazgatási, kulturális, nemzeti egységet alkotva a mai maradék Magyarországgal. Kisebbségi sorsukat külső hatalmak minden tekintetben tudatlan, felelőtlen, igazságtalan beavatkozásának köszönhetik.

Nem ez a helyzet Közép-Európa és Kelet-Európa többi kisebbségi sorsú népével, nemzetiségeivel, beleértve a Magyarországon élő nemzetiségeket is. Történelmi létezésük évszázadai során szinte megszakítás nélkül más állam területén éltek. A magyarországi kisebbségek életében pedig tulajdonképpen semmilyen változás nem történt, hiszen mindig az ország területén éltek. Sajnos ma Magyarországon nincs politikai szándék arra, hogy ez tudatosuljon az emberekben. Ellenkezőleg! A sorozatos kudarcélményt szenvedő külpolitika meghátrálni látszik a kisebbségek jogainak védelmében és a gazdaságilag, szociális tekintetben megfáradt, öntudatában az elmúlt közel nyolc évtizedben sérült társadalom önzésére apellál. Ez persze nem nehéz. Ha körbenézünk Közép-Európában, majd kitekintünk Európába, láthatjuk és tapasztalhatjuk, hogy csak a magyar nép rendelkezik negatív öntudattal és szenved az önbizalom teljes hiányában. Így persze nehezen lehet felismertetni egy nemzettel stratégiai érdekeit és még nehezebb elérni, hogy azokért áldozatokat is hozzon. Természetesen tudom: egy viszonylag kis nemzet legtöbbször arra kényszerül, hogy a kelténél nagyvonalúbban vegye figyelembe azoknak az érdekeit, akikhez függő vagy legalábbis kölcsönös viszony fűzi. Annál inkább szem előtt kell azonban saját érdekeinket tartanunk. A magyarság jövője szempontjából létkérdés a jelenleg kisebbségi helyzetben élő nemzetrészek sorsának felvállalása. A nemzet organikus részeként kell tekintenünk őket, alkotmányban kell rögzítenünk támogatásuk szükség-szerűségét, az anyaországgal való kapcsolatrendszereik kiépítését, fejlesztését. Ezen kapcsolatrendszereknek elsősorban a gazdasági együttműködést, illetve természetesen a kulturális összefonódást kell szorgalmazniuk. Mindezeket az alkotmányban rögzítetten, intézményes keretek között kell folytatni, és nem a környező államok jóindulatára bízni a magyar kisebbségek életkörülményeinek javítását.

Az átmeneti kor mozgásszabadsága

A külpolitikában ma nagyobb változásokat tapasztalhatunk, mint az elmúlt 40 évben bármikor. Végre fel kell ismernünk, hogy valójában mivel jár a „bipoláris világ” megszűnése. Milyen folyamatokat indít, indított máris el azokban az országokban, amelyek szövetségi rendszerei – NATO, EU, ET stb. – távolról sem hosszú távú gazdasági, stratégiai érdekeik figyelembevételével, hanem a külső, szovjet veszéllyel szemben kötöttek szövetséget, szükségszerűen tehát defenzív jelleggel, valami ellen irányulva. Céljaikat és az intézményi kereteket is ezen cél érdekében kialakítva és fejlesztve. Ez persze nem jelenti azt, hogy az elmúlt években ne tapasztalták volna a szövetségi rendszerek jótékony hatását akár gazdasági fejlődésükre, akár politikai kultúrájukra nézve. Azt azonban nagyon határozottan jelenti, hogy a külső veszély megszűnésével a nemzeti érdekérvényesítés az úgynevezett uniós vagy szövetségi érdek elé került, aminek máris határozott jeleit figyelhetjük meg. Nem szabad szem elől té-

vesztenünk, hogy a nemzetközi szervezetek érdekei máig nem váltak szupranacionális érdekké, amelyben az egyes nemzeti érdekek alárendelődnek egy fiktív, szükségképpen a hatalmi bürokrácia érdekének. Ilyen helyzet meggyőződéseim szerint csak és kizárólag akkor alakulhat ki, ha azt kényszerítő nemzetközi, külső erők motiválják. Megszűnt a bipoláris világ kiegyensúlyozottsága és kiszámíthatósága. A nemzetközi szervezetek a jövőjüket meghatározó kihívásokkal szembesülnek napjainkban. Szervezeti formájuk jelen állapotában – az EU-t és a NATO-t tekintve – a külső veszély szertefoszlásával, óhatatlanul felmerül az erősebbek és gyengébbek konfliktusa, tehervállalásuk és döntési jogkörük aránytalansága stb. A mai külpolitikai környezet azért összetett és nehezen áttekinthető, mert nincs olyan domináns erő, nemzetközi prioritást élvező probléma, amely a nemzeti érdekellentétek fontosságát lefokozná és a megoldást megkönnyítené. A nemzeti érdek újra előtérbe került, még olyan kipróbált szervezetben is, mint az EU. A 20. század végén újra a nemzeti érdek vált a nemzetközi kapcsolatok elsődleges és legfontosabb meghatározójává.

Külpolitikai mozgásterünk éppen ezért – minden ellenkező híresztelés ellenére – ma tágabb, mint az elmúlt 100 évben bármikor, hiszen a változás, az átmenet korában sokkal kevésbé kell igazodni a külvilághoz, mint korábban. Nincs olyan stabil tényező a nemzetközi rendszerben, ami alkalmazkodási kényszert jelentene. Az egyedüli irányultságot a gazdasági fejlődés kényszere szabja meg. Ez ma számunkra azt jelenti, hogy meg kell találnunk partnereinket Közép-Európában. Azokat az országokat, amelyek hasonló, szinte azonos problémákkal küzdenek, mint Magyarország, s amelyeknek céljai is megegyeznek a mieinkkel. Vannak ilyen országok, s a lehetséges eszköztár sem merül ki a partnerkeresésben. Fel kell ismernünk az új helyzet adta lehetőségeket.

Új külpolitikai koncepció a nemzeti érdek és a közép-európaiság jegyében

A fenti gondolatsorok után úgy tűnhet, hogy jövőbeni boldogulásunk feltételét a nyugati orientáció feladásában látom. Erről természetesen nincs szó! Sőt megítélésem szerint a nyugati politikai és gazdasági integráció érdekében – amely továbbra is cél, csak nem külpolitikai prioritásként – sokkal összetettebb programot kell megvalósítanunk. Arról itt nem szólok most részletesebben, hogy milyen óriási szükség van egy koncepcionális gazdaságfejlesztési programra, felhagyva végre a monetáris politika kizárólagosságával, amely ráadásul – a nemzetközi pénzvilág érdekein túl – pusztán szűk csoportérdekeket szolgál. Mindenképpen hangsúlyozom azonban, hogy egy lehetőség szerint regionális, tehát a Kárpát-régióra kitekintő gazdasági program nélkül Magyarország nem tudja megállni a helyét az integrálódó Európában, s ha részese lesz is, hosszú távon a gyengébben fejlett országok csoportjába tartozik majd. Figyelembe kell venni az EU, valamint a biztonságpolitikai koncepció kidolgozásánál, a NATO szervezetében és céljaiban történő módosulásokat, bizonytalanságokat és kezdeményezően fellépni Magyarország és a nemzetközi szervezetek céljai szintézisének kidolgozásában. Ennek módja: ha képesek vagyunk kitekinteni közép-európai régióink határain túlra, nem feladva annak elsődlegességét, de megértve és elfogadva, hogy Közép-Európa a világ folyamatait meghatározó erők szempontjából

nem elsődleges probléma, nem stratégiai terület. Saját szempontjaink szerint kell értelmeznünk ezeket a folyamatokat és felkészülni az esetleges változásokra. Mivel azonban ezekre a folyamatokra vagyunk legkevésbé hatással, külpolitikai aktivitásunknak sokkal inkább Közép-Európára kell koncentrálnia. Míg nyugati integrációs politikánkat elsősorban tehát a nemzetközi folyamatok analízálása és határozott, célorientált diplomáciai tevékenységnek kell jellemeznie, addig Közép-Európára koncentrálni lényegesen összetettebb feladatot kell elvégeznie a magyar külpolitikának, annál is inkább, mivel ez utóbbi sikerétől és eredményességétől függ európai súlyunk is.

Tömbgondolkodás helyett érdekszövetségek

Mint ahogyan azt már korábban is kifejtettem, meggyőződésem a közép-európai összefogás szükségszerűsége. Tisztában vagyok azonban e feladat nehézségeivel. Sajnos a tapasztalat is azt mutatja, hogy ennek megvalósítása nem pusztán pénzügyi nehézségekbe, de emocionális ellenérzésekbe is ütközik. Úgy vélem, azt is kijelenthetem, hogy a környező országokban ma nincs olyan politikai erő, amely célul tűzné ki a közép-európai összefogást. De mint azt már korábban más vonatkozásban is érzékeltettem, a politikai döntések mozgatója legritkább esetben a józan megfontolás, sokkal inkább a kényszerítő körülmény.

Legnehezebb feladat tehát az *érdemi politikai partnerkapcsolatok kiépítése*. Környezetünkben Horvátország legalább annyira hatékony és közvetlen kapcsolatok kialakítására van utalva, mint mi magunk. Ráadásul jelenlegi kapcsolatainkat nem terheli a kisebbségi probléma bénító jelenléte. A horvát-magyar viszonyrendszerben rejlő lehetőségek szinte kimeríthetelenek. Ahhoz azonban, hogy mindkét ország kölcsönös prioritásként kezelje a másikhoz fűződő kapcsolatait – és például a gazdaság újjáépítésében előnyt élvezzenek egymás vállalkozói, sőt állami támogatásban részesüljenek a másik államban gazdasági tevékenységet kezdő vállalkozók –, politikai döntés szükségeltetik mindkét részről. A kapcsolatok jellegének nem kell kizárólag a gazdaságra korlátozódnia. Hasonló, csaknem azonos veszélyekkel állunk szemben a biztonság területén és nemzetiségi vonatkozású kérdésekben is. Az európai integráció kérdése mindkét ország számára kihívás. Horvátországnak ráadásul meg kell küzdenie a különösen rövidlátó, értetlen és előítéletekkel terhelt nyugati politikával. *Számukra a nyugati integráció kérdése, ha lehet, még inkább sorskérdés, mint Magyarországnak.* Vajon felismeri-e a nyugat, hogy a Balkán határai máshol húzódnak és mást jelentenek földrajzi fogalomként és mást a történelem, a kultúra, a gondolkodás és az értékrendszer szempontjából. Vannak tehát közös problémáink, közös feladataink és olyan területek is, ahol egymás kölcsönös segítségére vagyunk, lehetnénk utalva.

Szomszédaink közül, bármennyire is jó volna, nincs más, akivel hasonló módon egymásra számíthatnánk. Természetesen Ausztriával és Szlovéniával a harmonikus, mindkét fél számára hasznot hozó kapcsolatrendszer kialakítását, fejlesztését semmi nem akadályozza. E két országgal azonban – a kapcsolatok fejlesztésén túlmenően – nincs közösen megoldandó problémánk, amelyben egymás segítségére számíthatnánk. Ausztria pedig, különösen az Európai Unióhoz csatlakozása óta, elfelejteni látszik közép-európaiságát, ami sajnos konkrét eseményekben is megnyilvánul.

A többi szomszédunkkal való kapcsolat, a nemzetiségi probléma miatt, majd-hogynem ellenségesnek mondható. Éppen ezért *nem látom célravezető külpolitikai elképzelésnek, az egyformán jó kapcsolatok kialakítására való törekvést a szomszéd országokkal.* Tudomásul kell vennünk, hogy vannak olyan szomszédaink, akik feltehetően önszántukból soha nem fogják Magyarországot elsőrendű, megbízható partnernek elfogadni. Ezekhez az országokhoz máshogy kell közelednünk. Nem lehet továbbá azonos szintű kapcsolatok kialakítására törekedni Horvátországgal és Szerbiával egyaránt. Még akkor sem, ha a magyar kisebbségek a Vajdaságban, Szerbiában és nem Horvátország területén élnek.

Érdemes kicsit tágabb környezetben is gondolkodni. A partnerkeresésben elsődleges szempontként azonban nem a már meglévő kapcsolatok konfliktusmentességét kell szem előtt tartani – lásd a visegrádi együttműködés eredménytelenségét Lengyelország és Csehország kapcsán –, hanem az esetlegesen fennálló azonos és kölcsönös érdekeket, célokat azokon a területeken, ahol támogatói, segítői lehetünk egymásnak. Az eredményes együttműködés feltétele a kölcsönös és valós egymásrataltség egy vagy több olyan kérdésben, amelynek megoldása kényszerítő feladat és az adott ország nem rendelkezik a megoldáshoz szükséges eszközökkel. A közép- és kelet-európai országok egyike sem olyan erős sem gazdaságilag, sem politikai befolyását tekintve, hogy nélkülözhetne ilyen jellegű kapcsolatot. Nos úgy vélem, vannak ilyen országok, csak nem északra, hanem délre kell keresnünk, még inkább délkeletre. Ott, ahol jelenleg semmilyen külső erő nem befolyásolja az aktuális érdek- és erőviszonyokat. Még Oroszország sem, hiszen az jelenleg leginkább a balti államok hovatartozásában érdekelt.

Aki a fenti gondolatmenet kapcsán *a szövetségi politikai gondolkodás bizonyos elemeit vélte felfedezni, az nem tévedett.* Tudom, hogy erről ma Magyarországon még hal-kan sem lehet beszélni, sőt felvetni sem szabad. A baj csak az, hogy sem Szlovákiában sem Romániában nem így gondolják. Jusson eszünkbe Szlovákia, amely függetlensége után nem sokkal, igyekezett magát újra orosz gyámság alá helyezni – természetesen magyar támadás esetére –, vagy a román–szlovák megállapodás, amelyben megerősítették a politikai együttműködés és az állandó egyeztetés szükségességét. A racionális kiváltó okot nem tudom megállapítani, az emocionális és pszichológiai okot igen.

A téma további fejtegetése, úgy érzem, itt és most nem feladatom. Újszerűsége és ebből kifolyólag idegenszerűsége miatt nem az írott forma a legmegfelelőbb mód a részletes elemzésre. A gondolat felvetését mégis szükségesnek éreztem, elsősorban azért, hogy rávilágítsak a jelenlegi külpolitikai gondolkodás rendkívül sivár, fantáziátlan és determinált voltaára.

Összehangolt modernizációs politika

Röviden térjünk rá a *gazdasági együttműködés lehetséges formáira.* E témában mint leg-egyszerűbb és legkézenfekvőbb megoldást általában a kereskedelmi forgalom liberalizálását, bővítését szokták emlegetni. A probléma ezzel kapcsolatban az, hogy a térség országaiban – hasonlóan Magyarországhoz – jelentős termelésleépülés figyelhető meg, az uniós társulási szerződések miatt pedig a gazdaságok védtelenné váltak a nyugati importtermékek előtt, ami tovább gátolja az amúgy sem túl erős

együttműködési szándékot. Ezt az állítást látszik alátámasztani, hogy a CEFTA – Közép-európai Szabadkereskedelmi Övezet – megalakulása után nem nőtt jelentősen az egymás közti kereskedelem volumene. Kiindulva a harmadik világ integrációs tapasztalataiból, sokkal inkább *a termelési, fejlesztési kooperációban látom az együttműködés eredményt hozó formáit*. A kereskedelmi forgalom neoklasszikus liberalizálása helyett az összehangolt, szükséges szerkezeti modernizációs változtatásokat végrehajtó fejlesztési politika kidolgozása és érvényesítése a követendő stratégia. Megítélésem szerint az egyeztetett és összhangban végrehajtott fejlesztéspolitika eredményezi a belső kereskedelmi forgalom bővülését és nem fordítva. Az összehangolt fejlesztéspolitika alkalmazása természetesen nem jelenti, nem szabad, hogy jelentse a befelé fordulást, az elzárkózást, bár ez Közép-Európa tekintetében nem reális veszély. A struktúraátalakításnak természetesen a világgazdasági folyamatokhoz és feltételekhez kell alkalmazkodni, kihangsúlyozva azon szektorokat amelyek vonatkozásában a térség komparatív előnyökkel rendelkezik. Az együttműködés a régió országainak hatékonyabb felzárkózási esélyt biztosíthat, alkuerejüket jelentősen növelheti az integrációs folyamat során. E folyamat célja lehet a nemzetgazdaságok kölcsönös nyitottságának elérése, a közös szerepvállalás a térség gazdaságának modernizációjában. Feltételezhető, hogy a kölcsönös érdekösszefonódások segítik majd a bizalom légkörének lassú kifejlődését. Sokan hasonló eredményeket várnak pusztán az európai integráció következtében nyitottabbá, átjárhatóbbá váló határoktól. Véleményem szerint ez nem fog változást hozni a környező országok gondolkodásmódjában. Egyrészt biztosan tudhatjuk, hogy integrációjuk még nem a közeli jövő eseménye, – a fejlettebb országok esetében is csak a második évezred első évtizedének végére várható –, másrészt az integrációs folyamatnak a jelenlegi gyakorlat szerinti folytatása konzerválni fogja ezen országok – köztük Magyarország – perifériális helyzetét. *A gazdasági és a szociális problémák elhúzódása pedig nemhogy enyhülést nem eredményez, de növeli az egymás ellen érzett agressziót.*

Ungvár Gyula

A technikai biztosítás rendszerének nagyságát meghatározó tényezők

A Magyar Honvédség létszámának – nem egy esetben a „fűnyíró elv” szerinti – csökkentése legérzékenyebben talán a szárazföldi csapatok technikai biztosítására hivatott szervezeteket érintette. A szerző – nyugalmazott vezérőrnagy, korábban az anyagi-technikai biztosítás egyik első számú vezetője – cikkében tudományos alapossággal arra hívja fel a figyelmet, hogy ha a meglévő és a beszerzendő eszközeink hadihasználhatóságát folyamatosan fenn akarjuk tartani, akkor az ehhez szükséges technikai biztosítási kapacitást minden körülmények között meg kell őrizni. Ezek szervezeteit és létszámát tehát nem mechanikusan, hanem csak feladataik változásával arányosan szabad mérsékelni. A szerző cikke a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 1996. szeptember 24-én elhangzott habilitációs előadásának rövidített változata.

A technikai biztosítás problematikáját azért tartom napjaink egyik legaktuálisabb témájának, mert a honvédség átmeneti időszakban él. A létszámcsökkenés keretében havonta csökkennek az élő szervezetek, ennek arányában nő a kezelők nélkül maradó technikai eszközök, fegyverek tömege. Ezek üzemképességének fenntartása, hadihasználhatóságuk megőrzése, zömük rendszerben tartása 2005–2010-ig a technikai biztosítás szerveinek alapvető feladata.

Ugyanakkor a létszámcsökkenési roham kapcsán újra beállt a korábban is többször tapasztalt arányszindróma okozta görcs, aminek következményeként a csökkentés „fűnyíró” elven a technikai biztosítás szerveit jelentősen meggyengítette. Sokan fennen hirdetik, hogy majd a nemzetgazdaságra épülő, piacorientált logisztikai biztosítás lesz a gyógyír mindenre, csak egyet felejtene el megnézni, hogy a haditechnikát illetően, a klasszikus értelemben vett technikai biztosítás vonatkozásában megvan-e ennek a valós ipari háttere. Ezt a problémakört szeretném az alábbiakban egy új megközelítésben megvilágítani.

A Magyar Honvédség legfelső katonai vezetését az elmúlt évtizedek során az úgynevezett „arányszindróma” nyomasztotta, amely a '70-es évektől kezdve minden nagyobb szervezési ciklus kezdetén visszatérő rémálomként telepedett a vezérkarra. Ennek lényegét a *harcolók és a kiszolgálók aránya* képezte.

A technikai forradalom a hadügy szervezési filozófiájában is forradalmi változást igényelt volna. A hadseregben azonban csak a technika fejlődött és korszerűsödött, a felső vezetés szervezési nézetei nem. A szervezés, de a szárazföldi fegy-

vernemi vezetés sem tudta soha megemészteni (ma sem), hogy ha egy rendszerbe lépő új eszköznel csökkent a harcoló állományt alkotó kezelőszemélyzet, miért kell növelni – az eszköz működését biztosító – kiszolgálóállományt.

A vezérkar meghatározta a technikai hadrafoghatóság 90%-os szintjét, de hogy ennek biztosítása, azaz fenntartása, az egyre bonyolultabb (ezért igényesebb) kiszolgálást igénylő haditechnika nagyobb létszámú és felkészültségű állományt is igényel – sem elfogadni nem tudták, sem megérteni nem akarták. Erre a létszámot mindig sajnálták. Ugyanakkor a létszámért harcoló technikai vezetőket profán egyszerűséggel szűk látókörű, belterjesen gondolkodó technokratáknak minősítették, akik nem értik meg, hogy a kiszolgálók létszámát nem lehet a harcolók kárára növelni. Állandó jelleggel a szovjet szervezési számokra hivatkoztak, hogy ott kevesebb a csapatjavító, fenntartó és kiszolgáló szervek létszáma. Csak azt hagyták figyelmen kívül, hogy ott az üzemeltető csapatok mögött – pluszként – kerületi javítóbázisok, sőt esetenként a gyártó hadiipari üzemek is a technikai biztosítás láncolatához tartoztak, és mindez az országon belül kiegészítőleg alkotta a csapatok mögötti technikai biztosítás háttérbázisát. Nálunk mindez hiányzott. Sajnos nem olvasták – bár ma sem lenne késő – Taylor tábornoknak, az USA Szárazföldi Csapatok volt vezérkari főnökének Bizonytalan Harsonaszó c. könyvét, amelyben a szerző leírja, hogy a vietnami háborúban részt vevő amerikai csapatoknál 30–70% volt a harcolók–kiszolgálók aránya. Az USA 25 000 fős IFOR-erőit pedig 12 000 fős kiszolgáló létszám biztosítja.

A technikai hadrafoghatóság személyi és infrastrukturális háttérfeltételei

Hazai viszonylatban a '70-es évektől folyamatosan csökkenő technikai biztosítási kapacitással – fegyverzeti vonalon pl. –, két központi javítóbázis-háttérrel (melyek a csapatokhoz hasonlóan állandó alkatrészhíánnyal küszködtek) kellett az előírt százalékos technikai hadrafoghatóságot biztosítani. Mindezt akkor, amikor a 3x8, majd a 3x6 hónapos kiképzési rendszer – a kiképzés csökkenő óraszama és minősége miatt – hatványozottan gyorsította a technika elhasználódását, növelve egyúttal a rendkívüli meghibásodások számát és gyakoriságát. Rontotta a helyzetet a tisztek csökkenő technikai ismeretszintje is, amit egyértelműen a 4-ről 3 évre csökkentett tisztképzés okozott.

Mindezek összetett hatásaként a '80-as évek vége felé a csapatok technikai hadrafoghatóságának folyamatos fenntartása már napi problémát jelentett. A '90-es évek elejétől az úgynevezett haderőreform keretében végrehajtott létszámleépítés a technikai biztosítás javító szerveit a *jól képzett polgári állományt érintette a legérzékenyebben* – mert a sorállományra produktívan és érdemben már korábban sem lehetett építeni. Az átszervezések eredményeként létrehozott logisztikai egységeken belül minimálisra szervezett javítókapacitással – immáron jelentősen csökkentett polgári állománnyal – a technikai hadrafoghatóság fenntartása főleg az M alakulatok készlete vonatkozásában napjainkra egyenesen lehetetlenné vált.

Ilyen körülmények között egyben megkérdőjeleződik az is, hogy a még használható – korszerűsítésre is érdemes – fegyverzeti eszközeinket 2005–2010-ig hadihasználható állapotban rendszerben tudjuk-e tartani.

Mindezek gazdasági és harcképességi kihatásai ma még beláthatatlanok. Mi a kiút? *Végeredményben mi határozza meg a harcolók-kiszolgálók arányát?* Mi határozza meg egy hadsereg technikai biztosítási rendszerének infrastrukturális nagyságát – mely tényezők ebben a meghatározók és mi képezi e kérdésben a kiindulási alapot?

Ezek megválaszolása a tanulmány feladata. *Két axiómára* alapozva, melyek közül az *első axióma* a következőképpen fogalmazható:

a hadseregben üzemeltetett haditechnikai eszközök korszerűsége határozza meg a hadseregben belül kiépítendő technikai biztosítás infrastrukturáját.

Ez azt jelenti, hogy a *hadseregben üzemeltetett haditechnikai eszközök korszerűsége* – azaz a *konstrukció* bonyolultsága, gyártástechnológiája, megbízhatósága, üzemi paraméterei, tárolási előírásai, meghibásodási gyakorisága, hibabehatárolási lehetősége, a csapatjavítás gyakorisági igénye – *határozza meg a technikai biztosítási rendszer nagyságát, méreteit, szintenkénti tagoltságát, tevékenységi tartalmát, a fenntartás, a csapatjavítás idő-, szervezeti, létszám-, felszereltségi, szakértelmi igényét.*

Példaként vizsgáljuk meg ezen összefüggéseket, és hasonlítsuk össze a konstrukció jellemzői által meghatározott *lehetőségeket*, valamint az abból eredő *igényeket*, két konkrét eszközrendszer, a KUB és az OERLIKON két hasonló rendeltetésű meghatározó elemét a felderítő-tűzvezető lokátoroknál.

Az előzőekben meghatározottak szerint: a *KONSTRUKCIO* bonyolultsága, gyártástechnológiája, megbízhatósága, hibagyakorisága, hibabehatárolási és hibajavítási lehetősége *határozza meg a HIBAKERESÉS*, a behatárolás és a javítás módszerét, szakértelmi, felszereltségi, szervezeti és létszámgigényét.

A KUB légvédelmi rakétarendszer üzemben tartásának szervezeti és létszám-háttere, a fegyverzet és rakétatechnika vonatkozásában a következő:

– a fegyverzeti szolgálatnál:	3 fő	1 mk. 2 techn.,
– az időszakos beszabályzó csoportnál	8 fő	5 mk. 3 techn.,
összesen:	11 fő	6 mk. 5 techn.

A rendszer időszakos technikai kiszolgálása, ellenőrzése és beszabályozása

félévente ütegenként	3 főt és	7 napot,
évente ütegenként	4 főt és	10 napot igényel.

Az ütegfelderítő-tűzvezető lokátor (a SZURN) esetében egy váratlan elektromos hiba – manuális műszeres – keresése, behatárolása, majd az időszakos beszabályzó csoport szakemberei által történő javítása 1–2 mérnök átlag 3,7 munkaoráját igényli (tábori körülmények között ez az idő esetenként – településtől, távolságtól függően – kétszeres is lehet!). A meghibásodások javítása az esetek többségében mérnöki felkészültségű beavatkozást igényel, melynek infrastrukturális hátterét az időszakos beszabályzó csoport szervezetében rendszeresített 6 db speciális műszeres gépkocsi és egy aggregátor képezi.

A 35 mm-es Oerlikon légvédelmi rendszer (SKAIGARD) felderítő-tűzvezető lokátor esetében az esetleges hiba egy funkcionális ellenőrző program futtatása során automatikusan kerül kijelzésre. A program behatárolja (kijelzi) a hibás egységet, azon belül is a meghibásodott panelt. A javítás a lokátorban tárolt javítókészletből származó panelcserével történik. A hiba feltárása, behatárolása, a javítás időigénye maximum

10 perc, ezt a lokátor 3 fős személyzetének egyik *technikusi képesítésű tiszthelyettese* végzi. (Ezt azonban csak üzemzavar jellegű hibának számítják.)

A két hasonló rendeltetésű eszköz közötti összehasonlításból egyértelműen kitűnik, hogy az *Oerlikonnál* a hiba keresése, behatárolása és javítása *jelentősen kevesebb* időt, létszámot, szakértelmet és infrastrukturális eszközháttérrel igényel, mint a *SZURN-nál*. Mindez egyértelműen a kb. 30 évvel később, már csúcstechnológiával gyártott, harmadik-negyedik generációt képviselő elektronikai elemekkel szerelt korszerű konstrukció eredménye.

A konstrukció szerkezeti, szerelési bonyolultságának egyik jellemző mutatója: egy harckocsimotor tábori körülmények közötti cseréje, amely a *T-55* harckocsi esetében 14–17 órát; a *T-72* harckocsi esetében 10–14 órát; a *Leopard* harckocsi esetében 30–35 percet igényel.

A konstrukció és a gyártástechnológia korszerűsége arányos az eszköz üzemi megbízhatóságával is, ami a két hiba közötti üzemidő nagyságában jut kifejezésre. Mennél nagyobb annak számértéke, annál kisebb az eszköz javítókapacitás-, javítókészlet-igénye és fordítva. A *SZURN* esetében ez az érték 36,8 óra, az *Oerlikonál* 250 órára garántált (de üzemzavarnak minősül).

A két tűzvezető rendszert összehasonlítva, ez a számérték a *KLADIVO* esetében 7, az *ÁRPÁD* esetében 1000.

Üzemfenntartási mutatók	SZURN	SKAIGARD
Meghibásodási gyakoriság Hibakeresés-behatárolás	átlag 36,8 üzemóra manuális műszeres kimérés	250 üzemóra programozott
Hibajavítás átlagideje Javító felkészültségi igény Infrastruktúra	3,7 óra mk. tiszt 6 speciális gépkocsi	maximum 10 perc technikus tiszthelyettes panelkészlet a lokátorban

Egyes haditechnikai eszközrendszerek (mint pl. a harci repülőgépek) korszerűsödése egyenes arányban növelte az egy pilóta mögötti, vagy ha úgy tetszik: az egy gépre eső kiszolgálók létszámát és a kiszolgálás (ellenőrzés, bevizsgálás, beszabályozás, kalibrálás, hitelesítés) műszerparkját, azaz a technikai biztosítás infrastrukturális háttérigényét mind béke-, mind háborús viszonyok között.

A második világháborúban egy dugattyúmotoros vadászipülőgép előkészítése ismételt bevetésre: hajtómű-ellenőrzés, melegítés, üzemanyag-, lőszer-, esetleg bombafeltöltés stb. 4–6 főt és 30–35 percet igényelt.

Az elektronikai repfedélzeti eszközökkel, lokátorral és rakétafegyverekkel is ellátott sugárhajtású vadászipűgeknél ugyanezek a feladatok 7–8 főt és 40–50 percet igényelnek.

Az ezredfordulóra tervezett gépeknél az említett feladat átlaga várhatóan 4–5 főt és feladattól függően 5–10–20 percet fog igényelni.

Ami a kiszolgálás földi berendezéseinek infrastrukturális háttérigény-fejlődését illeti, arra a legplasztikusabb példát Charles McDonald tábornok az USA légierije

logisztikai főnökének a Logistics Spectrum 1991. évi őszi számában megjelent Technológiai innováció a logisztikai biztosításban című cikke szolgáltatja. Ebben a tábornok – mint legkompetensebb személy – az Öböl-háború logisztikai biztosítását értékelve, többek között a következőket írja:

A csúcstechnológiának a technikai biztosításban való alkalmazása eredményeként...

- 9600 főt foglalkoztatva az F-15E repülőgépek 96%-os hadrafoghatóságát biztosították;
- tábori körülmények között 23 repülőgépet javítottak meg;
- félmillió cikket szállítottak a bázisokra, javítottak meg és juttattak vissza a felhasználókhoz stb.

Ehhez azonban olyan (repülőgépekbe is berakható, konténerekbe telepített) mobil műszerparkot kellett kifejleszteni, amely alkalmas volt a repfedélzeti elektronikai rendszerek (műszeres) mérésügyi ellenőrzésére, tesztelésére, hitelesítésére. A műszerpark méreteire jellemző, hogy egy F-15-ös repülőszázad mérésügyi biztosításához szükséges készlet helyszínre szállítása 18 C-141-es szállítógépet igényelt. Csupán az F-15-ösök (elektronikai hadviselési) fedélzeti rendszerének teszteléséhez szükséges műszerpark szállítása 5 C-141-est igényelt.

A technikai biztosítás üzemfenntartási feladataihoz 85 üzemeltető technikusra volt szükség, továbbá telepíteni kellett:

- egy közvetlen alkatrésztárat;
- kalibrálóberendezéseket;
- légkondicionálást;
- óvóhelyeket;
- áramfejlesztőket.

Az Öböl-háború után a fő feladatot a csúcstechnológia további innovációjával a technikai biztosító rendszer racionalizálása, ezen belül a berendezésméretek, a műveletek, a műveleti és a javítási ciklusidők, valamint a kezelők, kiszolgálók létszámának csökkentése képezte – változatlan megbízhatósági és minőségi garanciával.

Az eltelt évek alatt új technológiák, univerzális berendezések kifejlesztésével csökkentek a műveleti idők, a berendezések méretei, ennek eredményeként 2 C-141-essel a légi szállítási igény. Közel 10%-kal csökkent továbbá a kiszolgálók létszáma is.

Az üzemfenntartó-kiszolgáló állományt illető csökkenési tendencia gyakorlati eredményei nyomon követhetők a harci állományt alkotó pilóták és a repülést biztosító földi kiszolgálóállomány százalékos arányának változásában. Egy 12 repülőgépes harci század esetében a teljes létszámon belül ez az arány az elmúlt fél évszázad során globálisan a következőképpen változott:

	Pilóták	Kiszolgálók
1940–1960	33%	67%
1960–1980	24%	76%
1980–2000	30%	70%
2000–2020	várható 40%	60%

A vizsgált létszámadatokból fordított arányú, ellentétes fejlődési tendencia prognosztizálható általános érvennyel, amelynek lényege, hogy:

– az a napjainkban korszerűnek tartott hadieszköz, amely ma és kb. 2000-ig harmadik generációjú elektronikára épül és X kiszolgáló létszámot igényel, 2020-ra már a negyedik, esetleg ötödik generációjú elektronikára épülve olyan korszerűségi szintet fog elérni, amelynek infrastrukturális technikai létszámbiztosítási igénye a mainak várhatóan csak fele vagy egyharmada lesz.

Miért az elektronikát határozom meg a fejlődés kritériumaként? Nos azért, mert:

- az első világháború a tömegek harca volt: az emberi tömegek döntötték el;
- a második világháború a gépek háborúja volt: a gépek döntötték el, amelyben a harcokocsik, a repülőgépek, a tengeralattjárók játszották a meghatározó szerepet, és a technikai fejlődés csúcsát jelentő atombomba volt a felkiáltó jel alatti pont;
- az Öböl-háborúban – a felderítésben, a célmegjelölésben, a tűzvezetésben, a célravezetésben, a navigációban, a zavarásban, az összeköttetésben, a harcvezetésben nemcsak a földön, a levegőben, de a világűrben is az elektronika – az úgynevezett optimalizáló digitális komputerizáció játszotta a meghatározó szerepet.

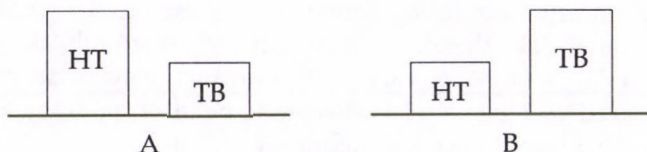
Meggyőződésem ebből eredően, hogy a haditechnika jövőbeni fejlődését minden szempontból az elektronizálás fogja meghatározni, és korszerűsíteni még a mechanikus eszközöket is csak elektronizálással lehet.

A haditechnika korszerűsége és a technikai biztosítási rendszer arányviszonyai

A korszerűségi szintből eredően fogalmazható meg a technikai biztosítás rendszerével kapcsolatos *második axióma*, azaz:

a haditechnika korszerűsége és a technikai biztosítási rendszer nagyságának arányviszonya elvileg – alapvetően – fordított.

A második axiómában tartalmilag megfogalmazottak szemléltetését az A és a B ábrák érzékeltetik.

Megjegyzés: az A és a B ábrarajzok hasábjai belső tartalmuk alapján nem összemérhetőek, csupán a minőség és a nagyságuk arányviszonyainak érzékeltetésére szolgálnak.

HT – a haditechnika korszerűsítési szintje.

TB – a technikai biztosítási rendszer strukturális nagysága.

Ha a hadsereg 3. generációjú korszerű eszközöket tart rendszerben, akkor *elvileg* az A ábrán érzékeltetett arányviszony realizálható.

Ha a hadsereg a haditechnika korszerűségi szintje eszközeinek 75–85%-át emeltett saját nemzeti hadiiparától szerzi be, akkor az A ábrán érzékeltetett arányviszony

gyakorlatilag is realizálható. Ebben az esetben az úgynevezett nyugati értelmezésű „belső” piacorientált logisztikai biztosítás békében is megvalósítható és a technikai biztosítás 55–75%-ban háborúban is a nemzetgazdaságra építhető.

Ha a hadsereg korszerűség szempontjából első generációs eszközöket tart rendszerben, ráadásul ezek 75–85%-át importból és nem saját hadiiparától szerzi be, akkor a B ábrán érzékeltetett arányviszonyba kényszerül.

A B ábrán érzékeltetett helyzetben voltunk és vagyunk ma is. A mai vezetés azonban ezt, sajnos, nem értette meg, ezért szervezték le merészen a technikai biztosítás szerveit, pedig pont ezt nem lett volna szabad tennünk, mert a mai eszközök zömével 2005–2010-ig ki kell még húznunk, amire kevés esélyünk marad, ha felszámolják a háttérfeltételeket.

Felvetődik a kérdés: ha 15–20 év múlva a Magyar Honvédség is 3–4. generációjú korszerű haditechnikával lesz felszerelve, úgy nálunk is realizálható lesz az A ábrán érzékeltetett arányviszony?

Teljes mértékben sajnos nem. Bizonyos értelemben javulni fog a B ábrán érzékeltetett helyzet (pl. lényegesen kevesebb mérnökre és kisebb infrastrukturális háttérre lesz szükség az üzemfenntartáshoz), ez kétségtelen. Mivel azonban a haditechnikát zömmel akkor is importból fogjuk beszerezni, ez a körülmény meghatározza majd akkor is a technikai biztosítás békeszervezeti struktúráját, a háborús technikai biztosítás ugyanis a nemzetgazdaságra akkor sem lesz építhető. Ebből eredően az A ábrán érzékeltetett arányviszony teljes mértékben nem lesz megvalósítható.

Megállapítható tehát, hogy minél korszerűtlenebb a hadseregen belül üzemeltetett haditechnika, annál nagyobb a hadseregen belül kiépítendő technikai biztosítás infrastrukturális háttérigénye (szervezet, felszerelés, létszám, szakértelem) és fordítva. Ebből következik, hogy a haditechnikai eszközök korszerűsége határozza meg:

- a) a hadsereg haditechnikai fejlesztésének beszerzési költségeit;
- b) a hadseregen belül kiépítendő technikai biztosítás infrastrukturális nagyságát és a haditechnika fenntartási költségeit.

Az a) és b) nagyságrendileg fordítottan arányos a nemzeti hadiipartól való beszerzés lehetőségeivel. Minél nagyobb tehát a haditechnika nemzeti hadiipartól való beszerzési részaránya:

- annál olcsóbb a hadsereg haditechnikai fejlesztése;
- annál kisebb a hadseregen belül békében kiépítendő technikai biztosítás infrastrukturális rendszerének háttérigénye és a fenntartás költségigénye;
- annál nagyobb részben (%-ban) építhető a háborús technikai biztosítás a nemzetgazdaságra és fordítva.

Mindezekből a jelen helyzetet és a jövőt illetően a Magyar Honvédségre az alábbi következtetések rögzíthetők:

1) A jelen helyzetet illetően abból kell kiindulni, hogy az elkövetkező években alapvető fegyverzettechnikai váltásokat az ország gazdasági helyzete nem tesz lehetővé (erre nincs szükség), ezért 2005–2010-ig zömében a meglévő fegyverzetet kell – de hadihasználható állapotban! – rendszerben tartanunk.

Ezt a feladatot sorkatonai javítóállományra építve nem, csak szakmailag professzionálisan felkészült szerződéses polgári állományra épített technikai biztosítási szervekkel lehet eredményesen megoldani.

Következésképpen a vezérkar azon döntését, amely a harcolók és a kiszolgálók létszámcsökkentését azonos százalékarányban határozta meg a csapatoknál, továbbá azt a döntést, amely a központi tagozatú *technikai biztosítási* szervek polgári szakállományát 1997 végéig még kb. 50%-kal tervezi csökkenteni, felül kell vizsgálni, és a célnak megfelelően kell módosítani!

A Magyar Honvédség létszámcsökkentését azért sem szabad – a „fűnyíróelv” alapján – minden szervezetre azonos százalékarányban vonatkoztatni, mert az M esetén felálló alakulatok fegyverzeti felszerelésének *hadihasználhatóságát* békében kell fenntartani – ehhez pedig a szükséges *technikai biztosítási* kapacitást meg kell őrizni, és nem szabad felszámolni.

2) A jövőt illetően a *technikai biztosítás* szervezeti nagyságának, létszámának, a fenntartás költségeinek csökkentése, a *technikai biztosítás* racionális rendszerének optimalizált kiépítése érdekében figyelembe kell venni, hogy *hazánk hadiipara*, ahogyan a múltban, a jövőben sem fogja lehetővé tenni a haditechnikai önellátást, amelyből három tényszerű megállapítás következik:

- a Magyar Honvédség meghatározó haditechnikai felszerelésének 80–85%-át, mint a múltban, a jövőben is *importból fogja beszerezni*;
- a Magyar Honvédség az úgynevezett nyugati felfogású piacorientált logisztikai biztosítási rendszert – a haditechnika vonatkozásában – hazai viszonylatban békében nem építheti ki;
- a Magyar Honvédség *háborús logisztikai (technikai) biztosítási rendszere* a haditechnika vonatkozásában a *nemzetgazdaságra* (meghatározó mértékben) *nem építhető*, csak azon eszközöket illetően, amelyek a hazai hadiipar termékei.

A technikai hadrafoghatóságot biztosító *csapatszintű javítószerveknél a sorkatonákból álló javítóállományt* teljesen meg kell szüntetni és a fenntartási tevékenységet – hosszú távra szerződötetett, jól képzett és jól fizetett – *szerződéses polgári állományra* kell építeni. Ezek létszámát majd az adott technika korszerűsége által diktált igények fogják meghatározni.

A hazai gyártású haditechnikai eszközök közép- és nagyjavítására, szervizellátására a hadseregen belül szervezett kapacitást *nem szabad kiépíteni* (mint tettük azt a Rába által gyártott PSZH esetében), ezeket a feladatokat a gyártó üzemekre kell építeni.

A haditechnikai *importeszközök közép- és nagyjavítását* – a gazdaságosság és a minőségbiztosítás függvényében – vagy a technológiailag felfuttatott HM-részvénytársaságnál kell elvégeztetni, vagy ha ez gazdaságtalan, illetve minőségi garancia nincs, a külföldi gyártóüzemekre kell építeni.

Ezek azok a kardinális tételek, amelyek a *hadsereg reformja* keretén belül az átmeneti időszakban a technikát és a *technikai biztosítás* szervezeteit illető döntéseknél nem hagyhatók figyelmen kívül.

Gazdaságos, optimális nagyságú, célorientált, racionálisan és hatékonyan működő *technikai biztosítási rendszer* a jövőt illetően csak ezek figyelembevételével, és azon alapelvből kiindulva építhető ki, hogy a *haditechnikai eszközök és rendszerek folyamatos technikai hadrafoghatóságának fenntartásához szükséges technikai biztosítás szervezését és állományának létszámát az adott technikai konstrukció diktálta műszaki igényekből eredően kell meghatározni!*

Simon Sándor

A hadászati tervezés egy lehetséges modelljéről

A hadászati tervezéssel kapcsolatos korábbi felfogásunk gyökeres korrekciójára van szükség, írja a szerző, majd az ország jelenlegi helyzetére, az alkotmányra, a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvekre, valamint a honvédelmi törvényre, mint alapokmányokra hivatkozva, felvázolja a hadászati tervezés modelljénél egy lehetséges, általa elképzelt változatát. Erre a modellre építve bemutat egy, a fegyveres erők alkalmazását tervező-szervező munkafolyamatot.

A hadászat fogalmának, belső tartalmának folyamatos változása, tágabb vagy szűkebb értelmezése közvetlenül és elkerülhetetlenül hatást gyakorol a hadászati tervezésre, az ország honvédelmi felkészítésének tervezésére, illetve az ország védelmi tervének kidolgozására.

Ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy a gyökeresen megváltozott körülmények miatt (mely változások keretében az ország kivált a korábbi katonai szövetségből, és nagy ütemben készül egy újabb katonai szövetség felé) a hadászati tervezést, az egész honvédelmi tervezés rendjét *alapvetően újra kell gondolni*.

Az újragondolást az is indokolja, hogy a honvédelemmel kapcsolatos alapokmányokban, még az MK alkotmányában is csak utalás szintű és nehezen konkretizálható fogalmakkal találkozunk a tennivalókat illetően. Miközben nyomatékosan felhívjuk a figyelmet arra a tényre, hogy ma a világban, a társadalmi-gazdasági és katonai modelleket formáló ideológiáknak akkora zavara tapasztalható, amely jelentősen és közvetlenül kihat a katonai elmélet, a hadászati kérdések változására is, ami utóbbi nem kevés zavart okozhat a téma tételes átgondolása folyamán. (Ezekre a későbbiekben visszatérünk.)

A további mondanivalónk könnyebb megértéséhez, és egyben tennivalóink bizonyos megalapozásához mindössze egyetlen gondolatot idézünk fel a honvédelmi törvény idevágó előírásai közül.

„1. §: A honvédelmi nemzeti ügy. Az ország honvédelmi képességének fenntartásában a Magyar Köztársaság alapvetően saját erejére: nemzetgazdaságának erőforrása-ira, fegyveres erőinek felkészültségére és elszántságára, illetőleg a polgároknak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére épít.

2. §: A honvédelem célja: idegen hatalom fegyveres támadása ellen a Magyar Köztársaság függetlensége, területi sértetlensége, a lakosság és az anyagi javak ka-

tonai erővel való megvédése, illetőleg az államszervezet, ezen belül a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, továbbá a nemzetgazdaság, a társadalmi szervezetek és az érintett állampolgárok erre való összehangolt felkészítése.”

E cikkben természetesen nem a jelenleg alkalmazott (meglévő) tervezési rend bemutatására gondoltunk, ez különben sem lehet itt a feladatunk. Mindössze az a célunk, hogy az ország jelenlegi helyzetére (alkotmányára és honvédelmi törvényére) utalva, a biztonságpolitika és a hadászat igényeivel összhangban – vállalva az ezzel járó esetleges kockázatokat és az érvelésünk sebezhetőségét – felvázoljuk a hadászati tervezés modelljének egy lehetséges változatát.

A tervezés kiinduló adatai, követelményei

Az ország honvédelmi felkészítésével (felkészülésével) kapcsolatos feladatok sokfélesége, a fegyveres erők előtt álló feladatok (*béke, válság és háborús*) komplex jellege különösen erős hatással van a hadászati tervezésre, illetőleg az ország védelmi tévének kidolgozására és folyamatos naprakészen tartására. *Meggyőződésünk, hogy a hadászati tervezéssel kapcsolatos korábbi felfogásunk gyökeres korrekciójára van szükség.*

A felmerülő kérdésekkel aligha tudunk e cikk keretében részletesen foglalkozni, azt azonban feltétlenül fontosnak tartjuk elmondani, hogy a magyar biztonságpolitika és honvédelmi politika formálójának milyen alapvető feladatokat kell megoldaniuk, milyen kérdéseket célszerű tanulmányozniuk, mire kell gondolniuk törvényhozó munkájuk során, ami nélkül aligha beszélhetünk a tervezéssel kapcsolatos feladatok sikeres elvégzéséről. Ehhez mindenekelőtt tekintsük át – részletezés nélkül –, hogy a politikának milyen feladatokat kell megoldania, a honvédelemmel, illetve az arra való felkészüléssel kapcsolatos tevékenység miként summázható:

- kidolgozni az ország biztonságpolitikáját, amelynek alapján folyhat a fegyveres erők és az ország egészének honvédelmi felkészítése;
- különböző törvényekkel, határozatokkal, állásfoglalásokkal (mit kell megvédeni, ki az ellenség, ki a szövetséges, a lehetséges háború célja, jellege stb.) biztosítani a honvédelmi doktrína szilárd és egyértelmű politikai alapját;
- meghatározni a fegyveres erők konkrét társadalmi rendeltetését, külső és belső funkcióit, a fegyveres erők struktúráját, irányításának, felkészítésének rendszerét, elveit, formáit;
- meghatározni a fegyveres erők létszámkereteit, a béke- és háborús létszám arányait, az alapvető hadsereg-szervezési elveket, a fejlesztés perspektivikus irányait, a haditechnikai eszközökkel való ellátás rendjét, a fegyveres erők felkészítésének és vezetésének rendjét;
- megfogalmazni és szabályozni a fegyveres erők, a nemzetgazdaság, az ország lakossága honvédelmi és hazafias nevelésének alapvető feladatait, az állami és az önkormányzati szervek felkészítésének és tevékenységének rendjét a honvédelemmel kapcsolatosan stb.

Melyek azok az alapvető követelmények, amelyeket a honvédelmi feladatok számbavétele során figyelembe kell venni? Ezek a következők:

- az elgondolás, illetve az azt kivitelező tervek fogják át az ország honvédelme szempontjából fontos területeket a társadalom minden szférájában;

- gondosan ügyeljünk arra, hogy az egyes részrendszerek szervesen kapcsolódjanak egymáshoz;
- vegyük figyelembe a várható ellenfelek politikai és katonapolitikai nézeteit és ezek alapján az esetleges háborús előkészületeit;
- tevékenységek mindenkor szorosan kapcsolódjanak a együttműködőkhöz, azok (ha vannak) hasonló feladataihoz, biztosítva az alapvető együttműködést;
- békében csak a legszükségesebb (de mindenkor elégséges) létszámú anyagi erőket vonjuk el a nemzetgazdaságból, de legyünk mindenkor készen arra, hogy a haza védelme érdekében az ország szellemi és anyagi erejét maximálisan a védelem szolgálatába tudjuk állítani;
- úgy kell az előkészítő munkát végezni, hogy a létrehozott honvédelmi rendszer az esetleges háború bármilyen körülményei között is – legalább az alapvető területeken – őrizze meg cselekvőképességét.

A fentiekkel összhangban a honvédelemmel kapcsolatos egyes döntések, állásfoglalások, nyilatkozatok, vélemények kialakítása során az alábbiakat ajánlatos minden esetben figyelembe venni:

- az ország belső politikai, gazdasági és katonai helyzetét;
- az adott időszak legfontosabb politikai gazdasági céljait;
- a hadtudomány állásfoglalásait a háborúkról, a haza védelméről és más országok ilyen irányú tapasztalatait;
- az ország geostratégiai (katonaföldrajzi) helyzetét és az abból adódó következtetéseket, a külső erők általi fenyegetettséget, az agresszor várható stratégiai céljait és e célok elérésének lehetőségeit;
- a más országokkal közösen elfogadott állásfoglalásokat, határozatokat, a vállalt nemzetközi kötelezettségeket (ezekben a közeljövőben jelentős változások várhatók);
- a fentiekkel, illetve a biztonságpolitikával összehangolt – azt tükröző, mindenkor érvényes – honvédelmi és katonai doktrína tételeit.

Az elmondottakkal egyben azt is jelezni akarom, hogy a biztonságpolitika, illetve a honvédelmi politika átfogó alakításának korábbi rendje és modellje alapvetően megbomlott és új rendje, a kialakítás és a fejlesztés modellje ez ideig még nem alakult ki jól körülhatárolhatóan. Még nem történt meg a szerepek és felelősségi területek újbóli eloszlása. Úgy véljük, ezzel aligha várhatunk már hosszú ideig.

Mielőtt a tervezéssel kapcsolatos konkrét kérdések áttekintését megkezdenénk, fontosnak tartjuk nyomatékosan aláhúzni, hogy a legelső kidolgozandó okmány a *Tervezőmunka rendjét szabályozó irányelvek elkészítése*. (Az irányelvek kidolgozása – az érintettekkel együttműködésben a vezérkar feladata. Az említett irányelvek alapján mindazon szerveknél, ahol a honvédelemmel kapcsolatosan konkrét tervezőmunka folyik, ugyancsak belső szabályozást kell kidolgozni.)

Az említett irányelvnek, illetve intézkedéseknek tartalmazni kellene:

- a kidolgozó munka általános elveit;
- a kidolgozandó okmányok felsorolását, azok titkossági fokát, aláíróit és jóváhagyóit;
- a kidolgozási határidőket;
- az együttműködőket;

- a nemzetbiztonági előírásokat;
- a kidolgozásban részt vevő állományt;
- a kidolgozott okmányok őrzését, elhelyezését;
- a kidolgozott okmányok naprakészen tartásának feladatait;
- az okmányok időszakos egyeztetésének rendjét stb.

A kidolgozást szabályozó okmányokban foglalt rendszabályok betartását az arra jogosult és kötelezett személyeknek folyamatosan és szigorúan ellenőrizni szükséges.

Az ország védelmi tervének kidolgozása

Az ország *mindenkori reális* helyzetére alapozva (abból kiindulva) kell meghatározni a honvédelem érdekében megoldandó állami feladatokat, biztosítani azok tervszerű végrehajtását, az ország védelmi potenciáljának maximális mozgósítását és az érintett szervek közötti együttműködést, valamint a feladatok végrehajtásának ellenőrzését. Meg kell mondani, hogy a jelenlegi okmányokban – alkotmány, honvédelmi törvény stb. – csak utalásokat találunk a „védelmi terv” kidolgozására.

A védelmi terv egy tervezési rendszert, illetve komplex tervrendszert foglal magába. Az ország védelmi tervével kapcsolatos kidolgozómunka alapját és követelményeit továbbá nagybani céljait – jelenleg – az alábbi okmányok határozzák meg:

- a Magyar Köztársaság alkotmánya;
- a biztonságpolitikai alapelvek;
- a honvédelmi alapelvek;
- a honvédelmi törvény, valamint az ezek alapján kidolgozott törvények és kormányrendeletek.

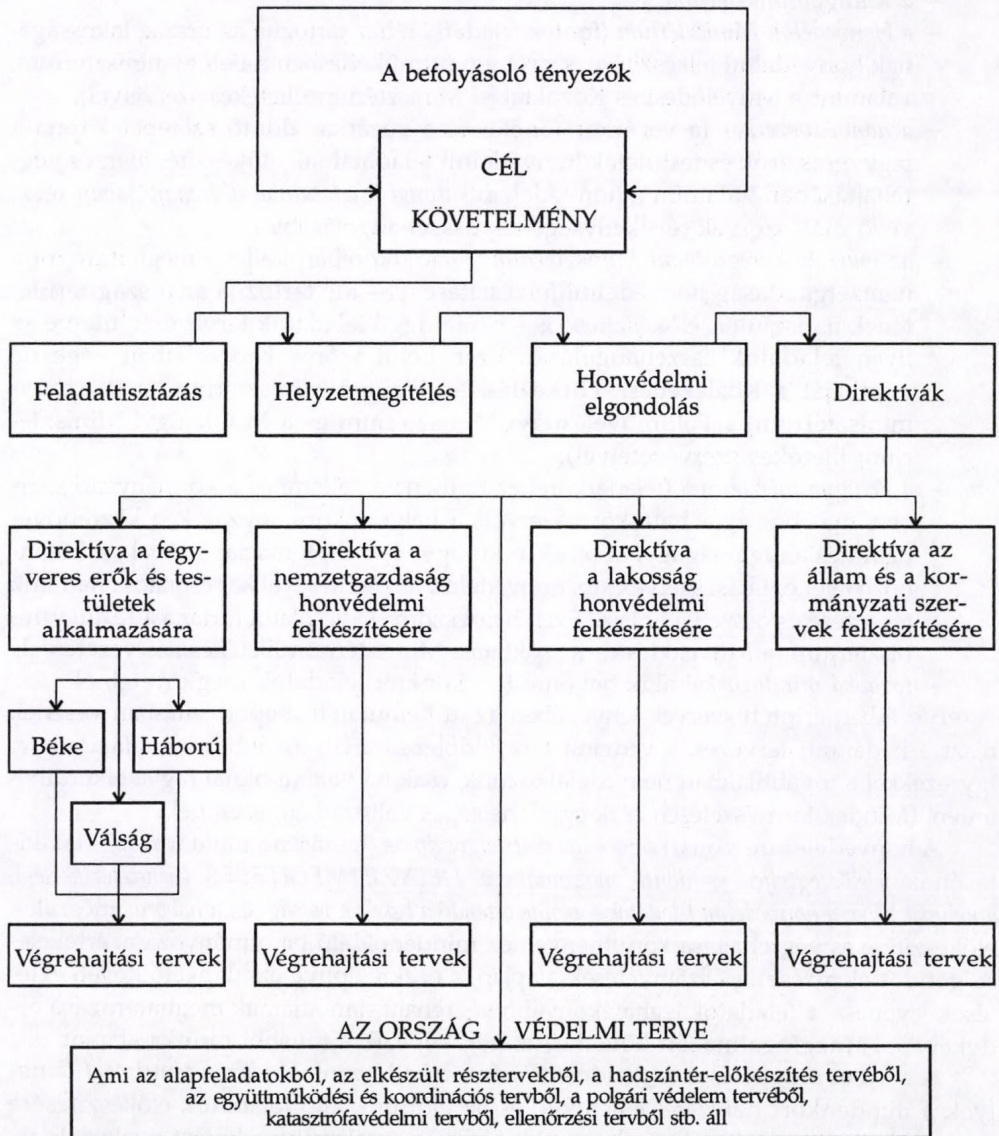
Ide számíthatjuk természetesen a honvédelmi és a katonai doktrína mindenkori követelményeit, valamint a hadművészet mindenkori ajánlásait. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az elgondolás felvázolásánál nem érintjük az esetleges szövetségi előírásokat, az ugyanis gyökeresen más helyzetet teremtené.

FELADATTISZTÁZÁS

A feladattisztázás gondos elvégzése az egész tervezőmunka fontos, kezdeti szakasza. (Annak figyelembevételével, hogy a honvédelem alapvető feladatait az Országgyűlés által elfogadott alkotmány és a honvédelmi törvény határozza meg.)

A feladattisztázás során pontosan értelmezni és érteni kell: a tevékenységek célját; a honvédelemmel kapcsolatos feladatok lényegét; a honvédelmi feladatok végrehajtási területek szerinti megosztását és az egyes területeken megoldandó feladatok egymásra hatását és hatásukat a honvédelem feladatainak teljesítésére; a feladatok végrehajtásához rendelkezésre álló erők, eszközök, anyagok mennyiségét és minőségét; a nemzetközi szerződések (esetleges szövetségesek) hatását a honvédelmi feladatok megoldására stb. Mindezek alapján következtetéseket kell levonni (amelyek egyébként a további munka alapját képezik): a feladatok végrehajtásában részt vevők konkrét helyéről szerepéről, amelyet betöltenek a honvédelemmel kapcsolatos elgondolás teljesítésében; a résztvevő erők, eszközök csoportosításáról, elhelyezkedéséről, esetleges szétbontakozásáról; a feladatok tervezésének és általános előkészítésének időrendjéről; az előkészítendő és kiadandó azonnali, majd a folyamatos rendszabályokról.

A hadászati tervezés általános folyamata (elvi vázlat)

A feladattisztázásba bevont szervezetek:

- a köztársasági elnök Védelmi Koordinációs Igazgatósága* (e szervezet végezné a honvédelemmel kapcsolatos előkészítő munka általános összehangolását, koordinálását, valamint a következtetések jelentését a köztársasági elnöknek, illetve tájékoztatást az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának);

- a Miniszterelnöki Hivatal Katonai Irodája (a kormányzati szervek tevékenységének elősegítése)*;
- a Külügyminisztérium;
- a Honvédelmi Minisztérium (fontos feladatköréhez tartozna az ország lakosságának honvédelmi felkészítése, szoros együttműködésben a Belügyminisztérium, valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetékes szerveivel);
- a honvédevezérkar (a vezérkar főnöke és a vezérkar döntő szerepet kapna a fegyveres erők és testületek honvédelmi feladatainak előkészítésében és végrehajtásában valamint a honvédelem *katonai feladatainak végrehajtásában* részt vevő más szervek tevékenységének összehangolásában);
- az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium (feladatkörében kellene meghatározni a nemzetgazdaság honvédelmi felkészítésével – ide tartozna az ország területének hadszíntéri előkészítése is – összefüggő feladatok tervezését, illetve az ilyen feladatok összehangolását. Ezen belül szoros kapcsolatban végezne munkáját a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium illetékes szervezeteivel);
- a Belügyminisztérium (feladatköréhez tartozna az állami és a kormányzati szervek, más országos hatáskörű szervek, a helyi önkormányzatok, a közrendvédelmi és az igazságügyi szervek, a külügyi és a diplomáciai szervek, a különböző tájékoztatási szervek stb. honvédelmi felkészítésével kapcsolatos feladatok tervezése és összehangolása. Ezen belül szoros kapcsolatot tartana a Külügyminisztérium, a Művelődés és Közoktatási Minisztérium illetékes szervezeteivel);
- továbbá mindazokkal akik bevonását a konkrét feladatok megkövetelnék.

A tervezésben érintett szervek lényegében az itt bemutatott csoportosításban vesznek részt a hadászati tervezés, a védelmi terv kidolgozásának további munkafázisaiban. Így ezekkel a továbbiakban nem foglalkozunk, csak ha valami oknál fogva elkerülhetetlen. (Mindez természetesen csak egy lehetséges változatként szerepel.)

A honvédelemre vonatkozó *hadászati elgondolás* (hadászati elhatározás) kialakításának *felelősségteljes és döntő mozzanata a HELYZETMEGÍTÉLÉS* (helyzetértékelés), amelynek célja: a honvédelmi feladatok – benne értendő a béke-, a válság- és a háborús időszak – előkészítése és végrehajtása körülményeinek mindenoldalú tanulmányozása, értékelése gondos elemzések és számvetések alapján, s ezekre építve az alapvető következtetések levonása, a feladatok leghatékonyabb végrehajtási módjainak meghatározása érdekében. A megfogalmazott következtetések képezik a további munka alapját.

A helyzet megítélésekor gondosan számba kell venni *mindazon tényezőket*, amelyek a mindenkori helyzetet jellemzik, és az előttünk álló feladatok előkészítésére és végrehajtására – aktuális és hosszabb távra is – valamilyen hatást gyakorolnak. Mint például: az ország geopolitikai, geostratégiai helyzete; a fegyveres erők és testületek helyzete, feltöltöttsége, béke- és háborús létszáma, haditechnikai színvonala, kiképzettsége; az ország általános honvédelmi potenciálja, a nemzetgazdaság, a lakosság háborús anyagi tartalékai; a fegyveres erők haditechnikai ellátásának hely-

* A jelölt szervezetek jelenleg (még) nem léteznek, de létrehozásuk aligha lesz elkerülhető.

zete és fejlesztése; a hadiipari termelés helyzete; a hadszíntér előkészítése; a lehetséges ellenfelek és szövetségesek stb.

Mindezekhez hozzátesszük, hogy a helyzetmegítélés egyben a tárgyilagos – sokszor, ha kell, rideg – számvetések és az információk elfogulatlan feldolgozásának módszere is. Ami vonatkozhat – többek között – a potenciálisan lehetséges ellenség megítélésére éppúgy, mint az éppen érvényben lévő két- vagy többoldalú, alap- vagy barátsági és együttműködési szerződések meglétére.

Miközben mindig célszerű szem előtt tartani, hogy a nemzetközi viszonyok első sorban nem az államok katonai erőviszonyaira épülnek, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapját a gazdaság képezi, hogy az ezen a területen folytatott verseny eredményeként jönnek létre a konfliktusok, és folyik az ideológiai, politikai küzdelem.

A helyzetmegítélés eredményeként (összhangban a feladattisztázás során megfogalmazott következtetésekkel) kerülhet sor – az érintettek szoros együttműködésében, a feladattisztázásnál ajánlott felelősségi területeknek megfelelően – a szükséges és a további munkát meghatározó következtetések levonására.

Az összegezett következtetést – ami lényegét tekintve a védelmi elgondolás alapja lesz – a védelmi koordinációs igazgató készíti elő a felelősségi területek képviselőinek bevonásával. Ezt ugyancsak ő jelenti a köztársasági elnöknek, a felelősségi területek vezetőinek jelenlétében. Ez utóbbiak készen állnak következtetések jelentésére a köztársasági elnök igénye szerint.

(A tervező szervek nagybani strukturáját lásd 2. sz. vázlaton)

A HONVÉDELMI ELGONDOLÁS (elhatározás)

Az elgondolásban rögzíteni szükséges (a továbbiakban – a lehetséges tartalmi és formai megoldások sokfélesége miatt – eltekintünk a részletektől):

- az összegezett következtetések lényegét;
- a honvédelem alapvető feladatait;
- az ország honvédelmi felkészítésének főbb feladatait felelősségi területeként;
- a végrehajtásért felelős személyeket, szerveket;
- a végrehajtással kapcsolatos főbb időpontokat;
- egyebeket.

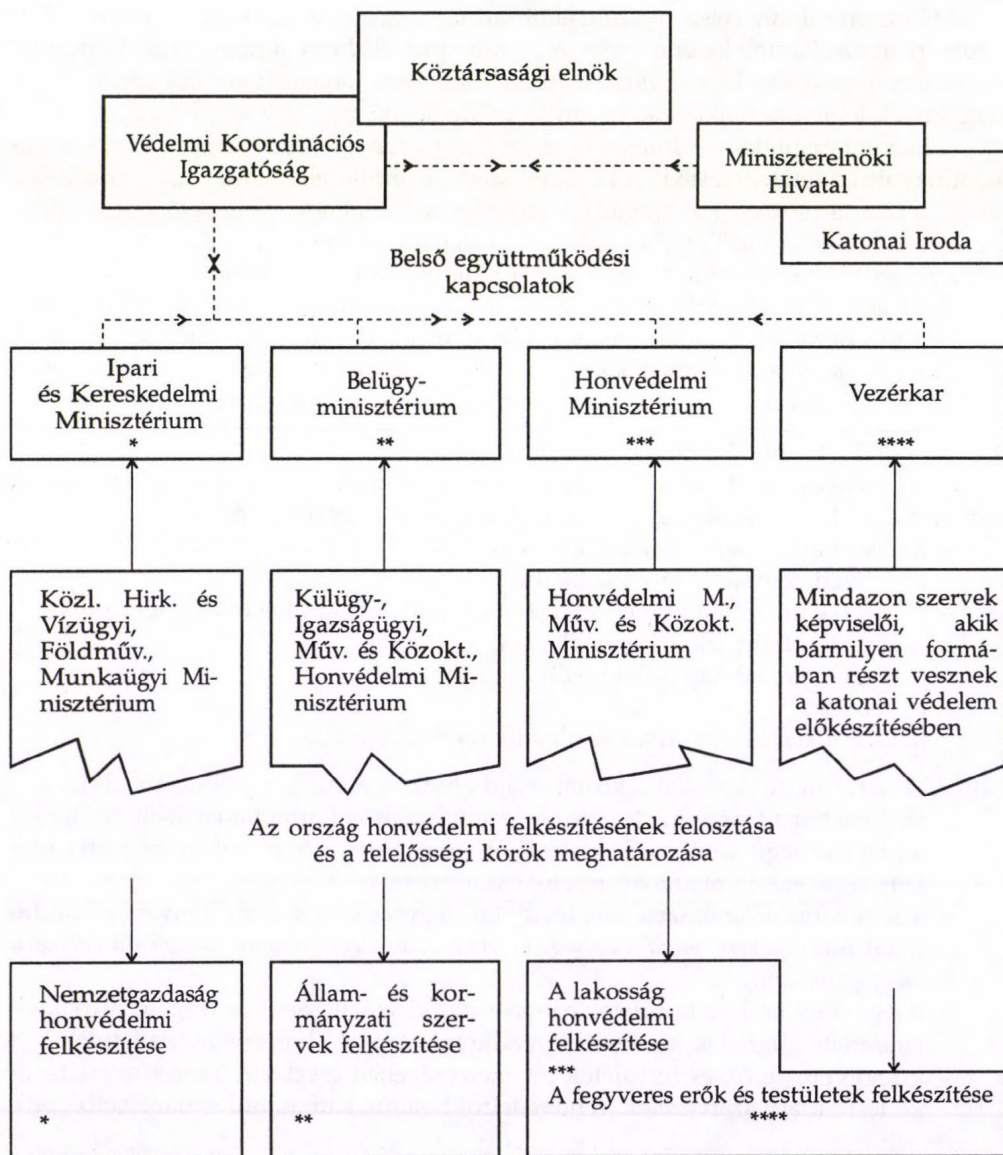
Az elgondolást a köztársasági elnök és a miniszterelnök írja alá!

DIREKTÍVÁK* (a direktívákat a köztársasági elnök és a miniszterelnök írja alá):

1. sz. Direktíva a fegyveres erők és testületek alkalmazására (tartalmának főbb pontjai):
 - a helyzetmegítélés következtetéséből a fegyveres erőkre, a katonai honvédelem kérdéseire vonatkozó részek összegzése;
 - a fegyveres erők összetétele, feladatai, fejlesztésének főbb irányai (a feladatokat mind békére, mind a válság, továbbá az esetleges háború időszakára célszerű megfogalmazni);
 - a fegyveres erők és testületek háborús hadkiegészítésének, anyagi-technikai ellátásának, a tartalék képzésének rendje (az alapvető logisztikai feladatok);
 - a fegyveres erők és testületek tevékenységében részt vevő más (együttműködésre utalt) szervezetek (rendvédelmi határőr, karhatalmi stb) megjelölése;

* A direktívák csak a cikkben jelzett felsorolást mutatják. A valódi számozásuk, a tervezési rendszerben kialakított rendben fog történni.

**A hadászati tervezést (szervezést) végrehajtó
szervezetek nagybani csoportosítása
(változat)**

- az erők alkalmazásával kapcsolatos tervező-szervező feladatok, fontosabb határidők, jelentések, felelősségi területek;
- alapvető együttműködési feladatok.

A direktíva címzettje a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök. Nyomatékosan szükséges viszont aláhúznunk, hogy a fegyveres erők és testületek alkalmazásának tervezéséért és mindenoldali felkészítéséért az egyszemélyi felelősséget a vezérkar főnökének kell viselnie. Amiből természetesen az is következik, hogy – az ismert elvek szerint – az alkalmazásra vonatkozó elhatározás meghozatala is a vezérkari főnök hatáskörébe tartozik.

A további direktívák felépítése nagy vonalakban megegyezik az előbb elmondottakkal, természetesen a felelősségi területeknek megfelelően.

Így tehát:

- a 2. sz. direktíva, A nemzetgazdaság honvédelmi felkészítése.
Címzettje: az ipari és kereskedelmi miniszter;
- a 3. sz. direktíva, Az állami és önkormányzati szervek honvédelmi felkészítése.
Címzettje: a belügyminiszter.

A felépítés és a tartalom a feladatnak megfelelő, de mindenképp ki kell térni: az állambiztonsági és a közrendvédelmi szervek, az igazságügyi szervek, a külügyi és a diplomáciai szervek, a különböző tájékoztatási szervek felkészítésére;

- a 4. sz. direktíva: A lakosság honvédelmi felkészítése” (polgári védelmi kiképzés, katonai elő- és utóképzés, az ifjúság hazafias honvédelmi felkészítése stb.).
Címzettje: a honvédelmi miniszter.

(Minden direktívából kivonatot kapnak a feladatok végrehajtásában részt vevő más minisztériumok és szervezetek, a mindenkor konkrét helyzetnek megfelelően.)

AZ ORSZÁG VÉDELMI TERVÉNEK (tervkomplexum) elkészítése térképen és írásban, táblázatosan történik.

Az elkészítés (kidolgozás, összegzés) alapja mindazon következtetés és direktíva, amelyeket az előzőekben tárgyaltunk.

A tervnek tartalmaznia kell: a honvédelmi feladatok előkészítésébe és végrehajtásába bevont erők állományát; feladatait (ismételten megemlítjük, hogy a feladatokat tagolni szükséges, a béke-, válság- és háborús fokozatokra); a végrehajtási határidőket és felelősöket; a feladatok végrehajtásába bevont erők közötti együttműködés rendjét és főbb feladatait; a mindenoldali biztosítást (logisztika) feladatait; a vezetés és az irányítás rendjét stb.

A tervet aláírják: A miniszterelnök, a köztársasági elnök védelmi koordinációs igazgatója; a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter, az ipari és kereskedelmi miniszter; a vezérkari főnök.

Az alaptervet jóváhagyja: a köztársasági elnök.

A terv mellékletei: a hadszíntér előkészítésének terve; az országmozgósítás terve; a polgári védelem terve; a híradás terve; a vezetési pontok telepítésének terve stb.

Az elkészült résztervek – a fegyveres erők és testületek alkalmazási terve, a nemzetgazdaság honvédelmi felkészítésének terve, a lakosság honvédelmi felkészítésének terve, az állami és a kormányzati szervek felkészítésének terve – 1-1 példánya is a védelmi terv szerves részét (mellékletét) képezik.

A fegyveres erők és testületek alkalmazásának tervezése

A fegyveres erők és testületek felkészítési és alkalmazási terveinek kidolgozása az előzőekben felsorolt alapidokumentumok alapján történik, miközben a munka során kiemelt jelentőséget kapnak a hadtudomány ajánlásai, illetve a hadművészeti (hadászati, hadműveleti és harcászati) témák feldolgozásában elért eredmények.

Úgy gondoljuk: a hadászati tervezés vagy egyes részfeladatainak részletes elméleti vizsgálata aligha lehet ezen írás célja. A továbbiakban tehát a *tervezés legfontosabb gyakorlati kérdésével foglalkozunk*, itt is mindössze néhány „keretjellegű” gondolatra szorítkozva.

A fegyveres erők és testületek alkalmazásának tervezését (az egyszerűsítés kedvéért a továbbiakban csak a „tervezés” fogalmat használjuk), annak jellegéből kiindulva különböző szintű vezetési szervek valósítják meg. A fegyveres erők és testületek alkalmazásának teljes körű tervezését, a *tervezőmunka koordinálását kizárólag a vezérkar végezheti, a vezérkari főnök vezetésével s e tevékenységét félreérthetetlenül szabályozni kell!*

A *tervezés célja* a lehető legpontosabban meghatározni a fegyveres erők és eszközök alkalmazásának rendjét, tevékenységük mindenoldalú biztosításának és együttműködésüknek rendjét, az állami és a kormányzati (önkormányzati) szervekkel (az esetleges szövetségesek fegyveres erőivel) való együttműködés főbb irányait és feladatait, továbbá a vezetés rendjét a meghatározott cél (célok) maradéktalan végrehajtása érdekében.

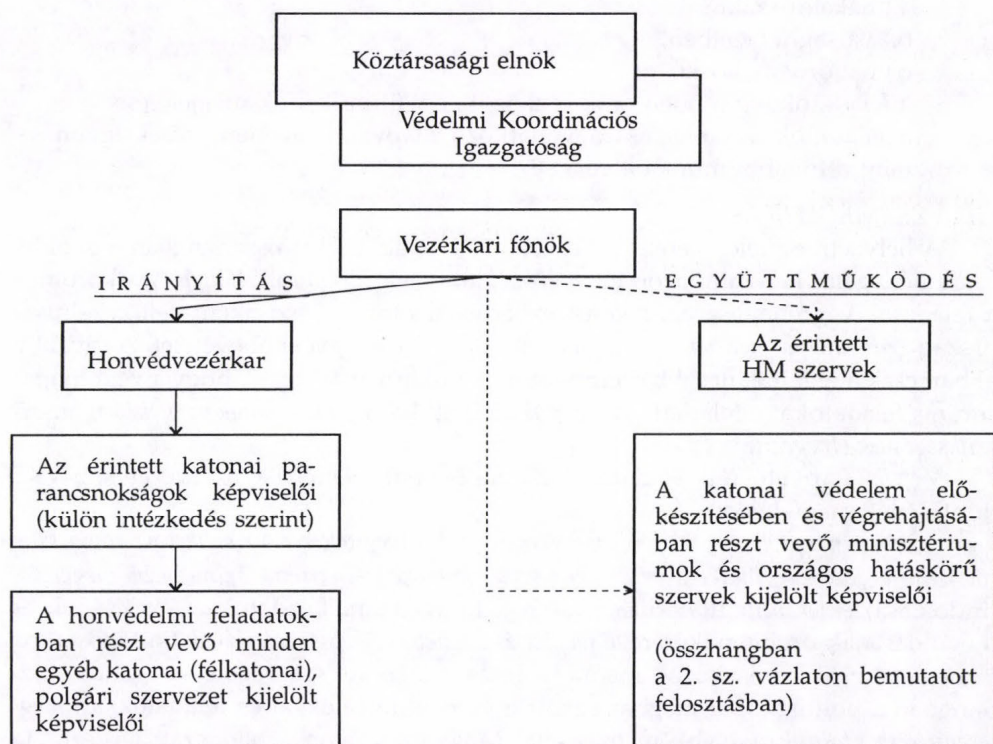
A fegyveres erők és testületek alkalmazását békeidőszakban aligha kell teljes részletességgel megtervezni minden – különösen a háborús – időszakra, de úgy gondoljuk: a lehető legpontosabban kell viszont megtervezni a béke, a válság és a hadsereg *első védelmi* hadműveletével kapcsolatos feladatokat (az adott ország konkrét helyzetét figyelembe véve), illetve az első légi, illetve légvédelmi hadműveletet az ellenség agressziójának visszaverése érdekében. A legtudományosabb előrelátás sem teszi ugyanis lehetővé hogy – egy előre aligha pontosan megítélhető fegyveres konfliktust – a fegyveres küzdelmet az első ütközetől a békekötésig megtervezzék még általában sem, különösen nem részleteiben.

Mielőtt részletesebben áttekintենk a végrehajtandó feladatok sorrendjét és tartalmát, hasznosnak látszik – egy egyszerűsített vázlat segítségével – bemutatni a tervezésben részt vevő szervezeteket és a legfontosabb kapcsolatokat (lásd 3. sz. vázlat). *A kidolgozómunka nagybani sorrendje és az elkészítendő okmányok*

A tervező munka megkezdése előtt (összhangban az előző fejezetben foglalt feladatokkal) szükséges kidolgozni a *tervezőmunka teljes rendjét szabályozó, Irányelvek a tervező munka végrehajtására c. okmányt*. Melyben rögzíteni szükséges:

- a tervezőmunka célját;
- a legfontosabb nemzetbiztonsági (rezsím) rendszabályokat (az ügyiratok kezelése, tárolása, őrzésvédelme stb.);
- a tervezőmunkába bevont teljes állományt (beosztás szerint), a tervezőmunka végrehajtásának helyszínét (megemlítjük, hogy a nem háborús feladatokat a harckészültségi tervezéssel együtt lehetséges végezni; a *háborús alkalmazás tervezését csak erre a célra előkészített és kellően biztosított munkahelyen szabad végrehajtani*), az ide való belépés rendjét;

A katonai védelem tervezésébe bevonandó szervezetek és azok kapcsolata

- a kidolgozandó tervokmányok felsorolását és azok központi, illetve differenciált elhelyezését;
- a kidolgozómunka főbb határidőit, a kidolgozásért felelős személyeket (szerveket);
- a beszámoló és jelentések rendjét;
- a naprakészséget biztosító legfontosabb rendszabályokat és határidőket;
- a jelen szabályozás bármilyen megsértése esetén követendő rendszabályokat, teendő intézkedéseket stb.

FELADATTISZTÁZÁS

Alapja:

- az ország geostratégiai helyzetének ismerete, adatainak folyamatos figyelemmel kísérése;
- a köztársasági elnök direktívája a fegyveres erők és testületek alkalmazására vonatkozóan (konkrét esetben ez kiegészülhet).

Végzik: a vezérkari főnök vezetésével az általa meghatározott állomány és az együttműködő szervezetek kijelölt (szükséges) képviselői.

Tartalma:

- a fegyveres erők és testületek honvédelmi feladatainak és a „főparancsnok” elgondolásának pontos megértése
 - a.) békeidőszakra,
 - b.) válsághelyzetben,
 - c.) háborús helyzetben;
- a feladatokhoz rendelt erők eszközök, együttműködők megjelölése;
- a feladatok végrehajtására vonatkozó alapvető következtetések levonása, mint a további munka alapja stb.

HELYZETMEGÍTÉLÉS

A helyzetmegítélés keretében a tisztázott feladatokkal összhangban, sokoldalúan mérlegelni kell mindazon tényezőket, amelyek bármilyen befolyást gyakorolnak a feladatok végrehajtására. Ezen átfogó értékelés fontos bázisaként kell kezelni az ország *geostratégiai helyzetének elfogulatlan, tárgyilagos* figyelembevételét. A továbbiakban csak a legáltalánosabb szempontokat említjük meg azzal, hogy a végrehajtás során a feladatokat a feladattisztázásnál említett három időszaknak megfelelően látszik szükségesnek elvégezni.

Végzik: alapvetően a feladattisztázásnál bevont személyek, szervezetek, a VKF döntésének megfelelően.

A helyzetmegítélés tartalmára vonatkozó ajánlás megítélése előtt szükséges rövid kitérőt tenni a vezérkar, illetve a vezérkari tisztek gondolkodási strukturájának jobb megértése (indoklása) érdekében. Itt természetesen a honvédelmi feladatok értékelésének és megoldásának problémakörére, a feladat és a lehetőségek összhangjának (különösen ha a meglévő erők és eszközök mennyisége és minősége, szervezete stb. nincs összhangban a politika által meghatározott honvédelmi célokkal és feladatokkal) megteremtésére utalunk. Egyébként ez a mai Magyarországon a hadászati tervezés (a fegyveres erők alkalmazása tervezésének) megkerülhetetlen kulcskérdése!

Tekintsük át röviden, mit foglal magában e döntő fontosságú vezérkari munka:

- a geostratégia helyzet nagybani megítélését, általános tendenciáinak megfogalmazását, nagybani következtetéseket;
- az ország honvédelmének veszélyeztetése szempontjából számításba jöhető potenciális erők értékelését;
- a fegyveres erők és testületek feladatait (béke, válság, háború) s azok részletes értékelését;
- a rendelkezésre álló erők és eszközök, szervezetek állapotát és összevetését a lehetséges feladatokkal, konkrét követelmények (ajánlások) megfogalmazását a politika számára a cél-feladat-erő összhangjának megteremtésére vonatkozóan;
- a tervezésre vonatkozó konkrét feladatok mérlegelését (ki? mit? mikor? felelős!);
- a meghatározott feladatok maradéktalan végrehajtását szolgáló mindenoldalú biztosítás rövid és hosszú távú feladatainak meghatározását;
- a feladatokra és a tervezésre vonatkozó konkrét következtetések megfogalmazását;
- a hadászati elhatározás főbb irányainak rögzítését stb.

A HADÁSZATI ELHATÁROZÁS (változat)

Az eddig végzett munka összegezett tapasztalatai és következtetései alapján az elhatározást térképen és szöveges (táblázatos) formában célszerű elkészíteni.

A feldolgozandó (rögzítendő) kérdések:

- az országot potenciálisan veszélyeztető lehetőségek rögzítése (minden időszakra);
- a saját helyzet körütekintő és mindenre kiterjedő értékelése;
- a fegyveres erők és testületek magasabb harcckészültségbe helyezésével és mozgósításával kapcsolatos feladatok, követelmények;
- a lehetséges és várható erőviszonyok alternatíváinak meghatározása egy esetleges háború kezdetére, illetve a fegyveres erők első hadműveletének időszakára;
- az erők és eszközök csoportosításának és tevékenysége fő irányainak meghatározása;
- alapvető eljárási módok meghatározása a feladatok eredményes végrehajtásához;
- követelmények a hadászati (hadműveleti) csoportosítás végrehajtására, elsősorban az esetleges háború kezdetéhez;
- a hadászati (hadműveleti) felvonulás és szétbontakozás rendjének meghatározása (ezzel kapcsolatosan a fegyveres erők és testületek feladatait a végrehajtók szintjére meg kell határozni);
- a tevékenységek mindenoldalú anyagi-technikai biztosításával kapcsolatos alapvető feladatok;
- az együttműködéssel, valamint a vezetéssel kapcsolatos alapvető feladatok.

(Természetesen itt nem tértünk ki az ország – a lakosság, az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a közigazgatás stb. – egészének felkészítésével, mozgósításával és alkalmazásával kapcsolatos feladatokra, de úgy véljük, azokra a vonatkozó mértékben itt is utalni kell).

Az elhatározást a vezérkari főnök jóváhagyásra jelenti a köztársasági elnöknek, majd a hadászati elhatározásnak megfelelően és annak alapján kerülhet sor különböző hadműveleti tervek kidolgozására, valamint annak naprakészen tartására, továbbá az ország fegyveres erőinek fejlesztésére, szervezésére és konkrét felkészítésére, kiképzésére.

Az ország fegyveres erői alkalmazásával kapcsolatosan előreláthatólag két alapvető és egymással szorosan összefüggő tervek komplexum elkészítése látszik célszerűnek.

- a.) Az ország fegyveres erői magasabb harcckészültségbe helyezésével és mozgósításával kapcsolatos tervek.
- b.) Az ország fegyveres erői alkalmazásának hadműveleti terve (tervei)
 - békeidőszakra,
 - válság időszakra,
 - háború esetére.

Az említett alapvető tervek konkrét tartalmi és formai kidolgozása kizárólag (a várható tevékenység jellegétől, az abban részt vevő erők mennyiségétől és minőségétől függően) a vezérkar koordináló tevékenysége mellett az összes fegyveres erő és testület képviselőinek bevonásával, *folyamatos, állandó munkával lehetséges.*

A *hadműveleti tervekben* (tervkomplexumban) a következő főbb kérdéseket célszerű rögzíteni (tartalma, felépítése természetesen különböző lehet, mindig az adott helyzettől és feladattól függően):

- a mindenkori katonai-politikai helyzet körültekintő értékelését;
- az ország fegyveres erőinek teljes harckészültségbe helyezésével kapcsolatos alapvető feladatokat és ezt követően azok megfelelő csoportosítását az ország területén;
- az erők és eszközök csoportosítását a várható feladatoknak és irányoknak megfelelően;
- az agresszor elleni tevékenységben való részvétel konkrét feladatait;
- a hadászati (hadműveleti) cselekmények vezetését és a résztvevők konkrét hadműveleti feladatait az adott körzetben, illetve a megszabott irányban;
- az ország fegyveres erői és testületei között az együttműködés alapvető kérdéseit, módszereit, formáit;
- a más országok fegyveres erőivel való esetleges együttműködés különleges eseteit és feladatait;
- az alapvető anyagi-technikai számvetéseket a tevékenységek előkészítésével és vezetésével kapcsolatban stb.

Természetesen e tervezéshez – mint az ország fegyveres erői alkalmazásának alapvető tervéhez – jelentős számú kiegészítő, illetve részletterv kapcsolódhat.

A *hadászati tervezéssel* kapcsolatos, mégoly rövid összegzés alapján is jól látható: a honvédelmi feladatok ezen viszonylag kis része is milyen megfeszített munkát követel, és milyen szerteágazó feladatokkal kell foglalkoznia, illetve folyamatosan kutatnia az arra illetékes szerveknek, személyeknek.

E cikkben mindössze jelezni szándékoztam néhány olyan kérdést, amelynek ismeretében közelebb kerülhetünk a hadászati tervezésével kapcsolatosan az elméleti és gyakorlati munkánkban felmerülő problémák megválaszolásához.

IRODALOM

- A hadművészet ókori klasszikusai; Zrínyi Kiadó, Bp., 1963.
 A hadművészet középkori és újkori klasszikusai; Zrínyi Kiadó, Bp., 1974.
 A Magyar Köztársaság alkotmánya
 Az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről
 Clausewitz: A háborúról II. kötet; Zrínyi Kiadó, Bp., 1962.
 B. Saposnyikov: A hadsereg agya; Honvédelmi Minisztérium, Bp., 1970
 Magyarország és a második világháború; Kossuth Kiadó, 1962.
 FM 100-5. USA Tábortábori kézikönyv
 Horthy Miklós titkos iratai; Kossuth Kiadó, 1962.
 Nyíri László: Hadtudományi enciklopédia; Bp., 1943.

Mórocz Lajos

A katonai doktrínáról*

A hadtudományi kutatások fontos tanulsága, hogy átgondolt, a realitásoknak is megfelelő katonai doktrína kidolgozása nélkül céltudatos haderőépítés (átalakítás) nem valósítható meg. A katonai doktrína öt alapkérdésére – milyen célra, milyen ellenség ellen, milyen háborúra, milyen hadsereget kell felkészíteni és milyen módon kell a háborút megvívni – adott válasz a haderőépítés alapja. Az alább hivatkozott cikk a haderőépítés elvi kérdései keretében a katonai doktrína alaptéziseit fogalmazza meg. A szerző hozzászólásában ezeket a téziseket értelmezi, erősíti azokat vagy korrigálja, pontosítja tartalmukat.

Nagy érdeklődéssel tanulmányoztam a Háber Péter (a szerző) által vezetett munkacsoportnak a Hadtudomány 1996. évi 2. számában megjelent átfogó tanulmányát, amely a haderőépítés néhány általános elvi kérdésének, pontosabban a magyar katonai doktrína egyes tételei jelen körülményeknek és feltételeknek megfelelő kifejtésére vállalkozik.

Emlékeztetem a folyóirat olvasóit: a katonai kutatók, a szakemberek az állampárt időszakájában is próbálkoztak azzal, hogy a katonai doktrína nemzeti vonásaira, sajátosságaira ráirányítsák a figyelmet. Ez történt 1967 októberében, a Magyar Néphadsereg III. tudományos konferenciáján, amikor – a *hadügyi forradalom kapcsán* kialakult helyzetet és a Varsói Szerződés (VSZ) keretében a néphadseregére háruló feladatokat figyelembe véve – a konferencia állást foglalt a nemzeti katonai doktrína értelmezését illetően.

Mint ismert, a VSZ Politikai Tanácskozó Testülete 1987. május 27–29-én Berlinben megtartott ülésén dokumentumot fogadott el A VSZ doktrínájáról címmel, s kinyilvánította annak védelmi jellegét. A VSZ-en belül új politikai gondolkodás indult el, amely vallotta, hogy a nukleáris-kozmikus korszak realitásaiból fakadóan a háború nem lehet a politikai, gazdasági, ideológiai és bármilyen más célok eszköze, mert az a földi élet pusztulásával járna. Ezt a nézetet osztotta és osztja a világ országainak többsége. A fenti dokumentum deklarálását követően megelénkült a magyar nemzeti doktrína alaptételeinek, összefüggéseinek vizsgálata a hadtudományi kutatás részéről is.

A kutatások bebizonyították, hogy új katonai doktrínák akkor születnek, amikor az azokat meghatározó politikai, gazdasági és kimondottan katonai tényezőkben lényeges vál-

* Hozzászólás A haderőépítés néhány általános elvi kérdése című cikkhez. Megjelent a Hadtudomány 1996/2. számában.

tozások állnak be. A volt európai szocialista országokban a rendszerváltás bekövetkezése, a VSZ szétesése után a politikai tényezőkben megszűnt a korábbi ideológia, az osztályharcszemlélet, a Kelet-Nyugat közötti kibékíthetetlen szembenállás helyébe az együttműködés és a kooperáció lépett, a gazdaságban a piacgazdaság, a tőke, a munkaerő és az áru szabad mozgása került előtérbe. A katonai tényezőket illetően nem a háborúra való felkészülés, hanem a bizalom- és biztonságérősítés, a fegyverzet csökkentése vált általánossá. (Megjegyzendő, hogy az utóbbi időben több államnál megfigyelhető a különböző fegyverrendszerek csúcstechnológiára támaszkodó korszerűsítése és rendszerbe állítása. Ez a minőségi spirál tartós folyamatát jelentheti, ami nemcsak újabb fordulathoz vezethet a hadügyben, hanem veszélyeket is rejt magában.)

A világ egyes térségeiben, így tehát Európában is, új szituáció jött létre, melynek eredményeként új katonai doktrínák kidolgozását kezdték el. A katonai doktrína formailag tulajdonképpen nem változott, mivel az továbbra is az adott államban hivatalosan elfogadott politikai és katonai állásfoglalások és nézetek rendszere maradt. Belső tartalmában azonban gyökeresen átalakult. Manapság ez a nézetrendszer többé már elsősorban nem egy elkerülhetetlen nagy háború jellegére, céljaira, a fegyveres erők és az ország háborúra való felkészítésére vonatkozik, hanem mindenekelőtt a háború, a fegyveres konfliktusok megelőzésére, a honvédelmi felkészítésre, az állam katonai biztonságát veszélyeztető források, fenyegetések elleni fellépésre irányul. Gyökeres minőségi változás, hogy a biztonságpolitika, a biztonság komplex feltárása és szavatolásának gyakorlata a nagyobb méretű háborúk kirobbantásának valószínűsége elé, illetve helyébe került.

Ebben a sorban a magyar katonai doktrína alaptételei is a béke megőrzésére, a háború, a katonai, a fegyveres konfliktusok megelőzésére irányulnak. Ezek az alaptételek – ahogy a szóban forgó tanulmányból is kitűnik – az ország biztonságpolitikájából fakadnak, melynek összetevői: politikai-diplomáciai, gazdasági, ökológiai, jogi, humanitárius, kulturális tényezők. A témánál maradva megjegyzem, hogy A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelvei című dokumentum 10. pontja szerint a biztonság komplex tényezői közül „a katonainak a jelentősége nagymértékben csökkent”. Véleményem szerint ezek a tényezők nem szorultak annyira háttérbe, hogy a fegyveres erők a honvédelmi alapelvek 19. pontjában szereplő, a honvédelmi rendszer elemeinek sorrendi felsorolásában (itt nem ismételem) az utolsó helyre kerüljenek. Hiszen a fegyveres erők a honvédelem azonnal vagy viszonylag rövid időn belül alkalmazható faktorának szerepét töltik be, s jellegüket, megoldandó feladataikat tekintve pedig a honvédelmi rendszer legdinamikusabb elemei.

A biztonság komplex összetevőin belül a katonai tényezők egyáltalán nem lebecsülendő szerepét bizonyítja a boszniai békefenntartásban vállalt NATO-, illetve IFOR-szerepünk. A katonai tényező valóságosnál nagyobb szerepvesztését érzékeltetik azok a vélemények is, amelyek az enyhülés és az együttműködés régiókban tapasztalható térhódításának hatására, a „nincs ellenségkép, nincs katonai veszély” szlogennel megkérdőjelezik a honvédelmi ráfordításokat, a hadsereg létének szükségességét is. Ez természetesen hibás felfogás! A hadsereg léte a magyar függetlenség és az állami szuverenitás biztosítója. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzeti Kormány is ennek a mentalitásnak a szellemében tartotta legfontosabb feladatának az új nemzeti haderő megszervezését.

A hadsereg, a Magyar Honvédség léte és felkészültsége nagyban hozzájárul az országot és a lakosságot fenyegető esetleges fegyveres támadások és egyéb veszélyek megelőzéséhez, elhárításához. *A NATO-hoz való csatlakozás nemcsak feltételezi, hanem szükségessé is teszi jóllehet a jelenleginél kisebb, de hiteles visszatartó képességgel rendelkező, a szövetség katonai szerveibe integrálható korszerű fegyveres erők meglétét.* Nem beszélve arról, hogy a katonai erő hiánya vagy gyengesége önmagában is csábíthat kalandorságra, s kiválthat biztonságunkat veszélyeztető helyzeteket. A katonai reagálóképesség erőtlensége csökkentheti a biztonság többi tényezőinek hitelét is.

Az ország katonai biztonságát fenyegető veszélyforrások lehetőségét illetően főbb vonalakban egyetértek a szerzővel abban, hogy jelenleg és a közeljövőben a Magyar Köztársaságnak egyetlen állammal szemben sincsenek területi követelései és nincsenek olyan külpolitikai céljai, amelyek érdekében – preventív jelleggel – katonai erőt szándékozna alkalmazni. Ezzel együtt nagy valószínűséggel feltehető: környezetünkben egyetlen országnak sincs szándéka fegyveres úton megkísérelni a közöttünk fennálló vagy kialakuló ellentmondások rendezését. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy szűkebb környezetünkben *nyíltan vagy latensen jelen vannak a néha területi követelésektől sem mentes agresszív nacionalizmus csírái, melyek különböző politikai, hangulati természetű hatásokra megerősödhetnek.*

Nem egészen értek egyet a szerző azon következtetésével, amelyet a 31. oldalon levon, miszerint, „az ország ellen reálisan számításba vehető külső fegyveres veszélyek alapján valószínűsíthető, hogy – adott esetben – határainkon csak kis létszámú fegyveres csoportok betörése várható”. Nézetem szerint a valósághoz közelebb áll a cikk 28. oldalán szereplő kitétele, amely jelzi, hogy a háborús küszöb alatti fegyveres veszélyeknél – a lokális és a korlátozott jelleg mellett – figyelembe kell venni az eszkalálódás lehetőségét. »Ha ugyanis a külső fegyveres csoportok (kvázi „kis létszámú fegyveres csoportok” – M. L.) akciói állandósulnak, méretei növekszenek, akkor a veszély állami szintű fegyveres konfliktussá is növekedhet«.

A magyar katonai felső vezetésnek a külső fegyveres fenyegetés vagy fellépés megakadályozását szolgáló gyakorlati lépések megtervezése során több variánsból kellene kiindulni, és nem egyszerűen leragadni a kevésbé veszélyes változat mellett. Felesleges ellenségkép festése nélkül ezt kívánná meg az ország katonai biztonságáért érzett felelősség és a szükséges óvatosság. Az ország haderejének – különösen a NATO-csatlakozásra való meghívás előtt – nemcsak a háborús küszöb alatti, hanem az azt meghaladó fegyveres konfliktusban is képesnek kell lenni a megfelelő és gyors reagálásra, a szükséges erőforrásoknak (gazdasági, anyagi, személyi, szellemi stb.) pedig készen kell állniuk mindezek biztosítására.

A szerzővel egyetértve, az euroatlanti szervezetekhez, így a NATO-hoz való csatlakozásunknak *nincs alternatívája*. A partnerség a békéért program részünkről való maradéktalan végrehajtása, az együttműködés és a kapcsolódás, *az interoperabilitás és a kompatibilitás* feltételeinek fokozatos megteremtése a legfontosabb területeken, elsősorban szellemi vonatkozásban jelentős mértékben járul hozzá a szövetségbe való meghívásunk közeledéséhez.

A Magyar Honvédség szervezeti-vezetési struktúrájának átalakításában a során lévő legfontosabb feladat a kisebb létszámú és kevésbé szétaprózott szervezetek kialakítása lesz. A nagy anyagi ráfordításokkal járó technikai korszerűsítés – a már

beszerzett, illetve beszerzés alatt álló keleti eredetű (orosz, fehérorosz) haditechnika működtetésén (MiG-29-es repülőgépek) és rendszerbe állításán (harckocsik, páncélozott szállítójárművek) túlmenően – csak hosszabb időszak feladata lehet.

Az elmúlt évben megjelent, nem publikus *Tanulmány a NATO bővítéséről* című dokumentum tartalmazza a bővítés céljait és alapelveit és konkretizálja az új tagokkal kapcsolatos elvárásokat. Ezek között szerepel olyan kitétel is, hogy az új tagok ne csak profitáljanak a kollektív védelemből, hanem járuljanak is hozzá, vállaljanak megfelelő anyagi kötelezettségeket, és a hadműveleti alkalmazás vonatkozásában tekintsék irányadónak a NATO-ban alkalmazott eljárások, normák átvételét.

A fentiekből eredően – egyetértve a szerzővel – a *honvédség struktúrájának átalakításánál a NATO-tagállamok haderőinél alkalmazott megoldásokhoz célszerű igazodni*. Ezen belül, többek között, *biztosítani a csapatok alkalmazás szerinti tagozódását, csoportosítását, vagyis: a válságreagáló (azonnali és gyors készenlétű erők), fő védelmi erők, valamint megerősítő erők létrehozását; az ENSZ, az EBESZ felkérésére teljesítendő békefenntartói, humanitárius feladatokat ellátó alegységek kialakítását és a területvédelmi rendszer tökéletesítését*.

A honvédség átalakítása folyamatban lévő feladat. Fontos honvédelmi érdek, hogy a célok teljesüljenek, a *követelmények és a feltételek*, a források összhangban legyenek egymással. *A haderő-átalakítás akkor lesz eredményes, ha szilárd politikai, gazdasági és szellemi feltételeket tud maga mögött.*

A politikai, társadalmi kondíciókat illetően elmondható, hogy a haderő-átalakítás *hosszú távú és drága „beruházás”*, továbbá a demokrácia érvényesülésével együtt járó politikai váltórendszerben nem egy, hanem nagy valószínűséggel több választási időszakot ölel át. *A honvédelem s ezen belül a hadsereg ügye össztársadalmi ügy*. Ezért fontos, hogy annak alapkérdéseiben a parlamenti pártok között konszenzus legyen, a társadalom, a közvélemény pedig időben ismerje meg és tudatosan támogassa a honvédelem érdekében tett lépéseket, a haderő-átalakítás koncepcióját. Itt teszem hozzá, hogy a civil kontroll nemcsak a parlament ellenőrző szerepének erősítését, hanem a társadalomnak a hadsereg ügyeibe való nagyobb betekintését, a hadsereg nyitottságának, ha úgy tetszik, közéletiségének növelését is jelenti.

Ez az egyik oldal. A másik oldal, hogy alaposan meg kell vizsgálni a hadsereg átalakításának hatásait, annak hátterére, kapcsolódásaira, a védelmen kívüli szférára (gazdasági, szociológiai, infrastrukturális stb. területek) és megoldásukra a kormánynak, az önkormányzatoknak, valamint más, érintett szervezeteknek átfogó koncepciót kell kialakítanunk. Röviden szólva: a hadsereg konverziója nemcsak a Honvédelmi Minisztérium ügye.

A szilárd gazdasági kondíciók nélkülözhetetlenek. A megfelelő anyagi források megléte nélkül a legjobb koncepció is csak légvár marad, mint ahogy nem egy példa volt már erre az elmúlt évtizedekben.

A szellemi kondíció, az alkotó szellemi potenciál többek között magas fokú problémamegoldó képességet jelent. Feltételezi, illetve szükségessé teszi, hogy a hadseregben, a különböző beosztási szinteken hivatásszerűen, rátermett, kiművelt emberek szolgáljanak, s a fontos döntések előkészítésében érvényesüljön a szakismeret, a tudományos megalapozottság, valamint a hozandó döntések következményeinek számbavétele.

Szerintem doktrinális tételként kell számba venni és kezelni a parancsnokok, törzsek felkészítését és a csapatok kiképzését, azok szoros egységét, valamint kapcsolódását a NATO haderőinél alkalmazott rendszerhez. Úgy gondolom, hogy finansziális nehézségek, a csapatélet napi gondjai és egyéb okok miatt ezeken a területeken pozitív irányú változásokra van szükség. A szervezeti struktúra és a technikai korszerűsítés csak akkor igazi érték, ha párosul az adott katonai szervezet várható alkalmazásra való hatékony felépítésével – legyen szó válságreakgáló, fő védelmi, illetve más erőkről, csoportosításokról.

A csapatoknak, elsősorban az önállóan alkalmazható alegységek, így a zászlóaljak személyi állományának a jártasság szintjén kell elsajátítani, kezelni, a rendszeresített harceszközöket, a védelmi és a támadó harc alap- és részkérdéseit. A 12 hónapról 9 hónapos katonai szolgálatra való áttérés mindezt kétségtelenül bonyolultabbá teszi, de nem megoldhatatlanná.

A parancsnokok és a törzsek vonatkozásában a felkészítés egyik fő iránya a NATO-val való interoperabilitás feltételeinek megteremtése, a szó tágabb értelmében „az egy nyelven beszélés”, a szövetség haderőinél érvényesülő törzskultúra átvétele és meghonosítása. Itt nem felejtethetjük el, hogy a parancsnokok, a törzsek felkészítése, a csapatok kiképzése terén az elmúlt évtizedekben a jövőben is hasznosítható tapasztalatokra tettünk szert, amit kár volna veszni hagyni.

A katonai szervezetek, a csapatok és az intézetek vezetését illetően egyet lehet érteni azzal az irányzattal, hogy az állampártrendszerben megszokott merev, túlságosan központosított és mindent szabályozó vezetési módszerekkel a hadseregen belül is szakítani kell. Emellett célszerű szem előtt tartani a katonai vezetés történelmileg kialakult sajátosságait, így az alárendelt szervezetek hatékony vezetéséért felelősséget vállaló egysemmélyi parancsnoki rendszer érvényesítését.

A védelmi hadviselés jellemzőit illetően helytálló a szerzőnek az a felfogása, miszerint az ország területére behatoló kisebb fegyveres csoportok (vagy nagyobb erők – M. L.) feltartóztatását, illetve szétverését és az eredeti helyzet határok menti visszaállítását az aktív manőverező védelem elemeivel kell megoldani. Viszont pontosítást érdemel az az állítás, melynek lényege, hogy a védelem egésze a hadászat, s az annak keretében alkalmazott offenzív tevékenységek pedig a harcászat szférájába sorolandók. Véleményem szerint az ország területére betört kisebb vagy nagyobb erők felszámolása, az aktív, manőverező védelem megvalósítása, mind a döntésrejtés, a szervezés, mind az igénybe vett erők határáig történő ellentevékenységeinek vezetése és biztosítása vonatkozásában – gondoljunk többek között a légierő és a szárazföldi csapatok közötti folyamatos együttműködés megvalósítására – meg fogja haladni a harcászati méreteket és az esetek többségében hadműveleti jelleget ölt.

Még egy gondolatot! A szerző katonai doktrínáról beszél olyan tételeket illetően is, amelyek egyelőre a saját véleményét képezik, nem hivatalosan elfogadott nézetek és további ütköztetést, pontosítást igényelnek. A régiókban kialakult biztonságpolitikai helyzet, felkészülésünk, majd meghívásunk a NATO-ba, a honvédség hosszú és középtávú átalakítása, a megváltozott és továbbra is mozgásban lévő politikai, gazdasági és kimondottan katonai tényezők doktrínaformáló hatással vannak a honvédelmi felkészítés, a hadsereg életének fontosabb, a szerző által nem érintett (pl. haditechnikai fejlesztés, oktatás, kiképzés, harckészültség és mozgósítás, diszlokáció, infrastruktúra stb.) területein is.

A katonai doktrínát lehetetlen egy okmányban összefoglalni, tételei hivatalos rangra emelt nézetekként tükröződnek az alkotmányban, a törvényekben, más állami okmányokban, szabályzatokban. Véleményem szerint *a katonai doktrínával szemben követelmény, hogy egyrészt tételei egy adott időszakra legyenek tartósak, a kellenél ne ériék őket érzékenyebben a politikai kurzusváltások hullámverései, képezzenek olyan alapokat, amelyekre honvédelmet, továbbá hadsereget lehet építeni; másrészt a katonai doktrína ne maradjon dogma és hordozza magában a legalapvetőbb tényezők változtatást igénylő hatásra való érzékenységet.*

Néhány további kutatást igénylő dilemma:

1. Környezetünkben ma már több állam rendelkezik írott és legfelső szinten elfogadott okmánnyal, amelyben saját katonai doktrínájuk alapelveit rögzítették és arról publikációt adtak. Egy ilyen okmány kimunkálásának célszerűsége fennállhat nálunk is, és tartalmazhatna átfogó politikai, gazdasági (elsősorban védelemgazdasági), katonai stratégiai, haditechnikai (hadiipari) stb. kérdéseket, fejezeteket. Ide áttemelhetők lehetnének a pontosításra szoruló biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek vonatkozó tételei is. Ilyen volumenű állami okmány kidolgozásába ajánlatosnak látszik bevonni a magyar köz- és a tudományos élet kiválóságait.

2. Lehet, hogy a fentiekkel összefüggésben ellentmondásosnak tűnik, de szerintem tény, hogy a katonai doktrína fogalmát illetően válaszütt előtt állunk. Így például alkotó vitát igényel a katonai doktrína megnevezés és fogalomrendszere. A „katonai” megjelölés ugyanis leszűkíti a doktrínát, ami nemcsak a katonai, az ún. katonatechnikai oldalt fogja át, hanem a politikai oldalt is, továbbá az ország védelmét meghatározó legalapvetőbb kérdéseket. Ebből és más megfontolásokból *felmerül a katonai doktrína védelmi doktrínára való definícióváltoztatásának igénye.*

3. Ajánlatos megvizsgálni, hogy a katona (védelmi) doktrína mennyire átfogó és használatos fogalom, s tartalmában mit takar a NATO-tagországokban, abban a szövetségben, ahová törekszünk. Számolnunk kell azzal, hogy a NATO-ba való meghívásunk esetén a katonai (védelmi) doktrínát illetően vagy átvesszük a szövetségben kialakult és élő globális forgalomrendszert, vagy visszük magunkkal a sajátunkat és megpróbálunk adaptálni, kapcsolódásokat keresni.

Haig Zsolt

Az elektronikai harc térinformatikai adatbázisa

Napjainkban a korszerű katonai vezetési módszerek és eszközök elengedhetetlen kelléke az informatika, annak is a térbeli információk kezelésére szolgáló ága, a térinformatika. A szerző az elektronikai harc térinformatikai alapú vezetéséhez szükséges adatbázis egyfajta lehetséges változatát ismerteti, hangsúlyozva az elektronikai helyzetet leíró térbeli (grafikus) és alfanumerikus adatok szoros kapcsolatát. Következtetéseiben megállapítja, hogy a térinformatika hatékonyan képes támogatni az elektronikai harc vezetését.

Korunkban a korszerű hadműveletek előkészítésének és végrehajtásának vezetése már nem támaszkodhat az eddig alkalmazott hagyományos módszerekre. Az elektronikai ipar és az információs társadalom intenzív fejlődése eredményeként olyan harcászati tervező, illetve szimulációs rendszerek születtek, melyek az adatok nagy száma, azok pontos kiértékelése és a lerövidült reakcióidő miatt már nem nélkülözhetik a különböző felderítési adatok digitális feldolgozását és az így képződött információk terephez, tereptárgyakhoz, vagy objektumokhoz történő kapcsolását. Napjainkban a helyhez kötött információk kapcsolását jelentős mennyisége miatt azok feldolgozására számítógépen alapuló információs rendszereket használnak.

Mivel a különböző tevékenységek minden esetben térben és időben zajlanak és mindig kapcsolódnak egy előző eseményhez vagy állapothoz, ezért ezek széles körű kiértékelése nagymértékben hozzájárul az újabb tevékenységek hatékony alakításához. Ez a megállapítás hangsúlyozottan érvényes a különböző katonai tevékenységekre.

Az ilyen jellegű, elsősorban térbeli és időbeli állapotváltozások modellezésére alkalmas a térinformatika (geographical information system – GIS).

A térinformatika katonai alkalmazhatósága

A térinformatika a Föld felszínén és annak közelében elhelyezkedő objektumok és a földrajzi jelenségek, valamint folyamatok hely- és állapottrógrázására, változásaik és hatásaik időben és térben való nyomon követésére, továbbá a különböző formában és tartalommal rendelkezésre álló attribútumok és kiegészítő adatok befogadására, tárolására, kezelésére, elemzésére, megjelenítésére alkalmas eljárás és eszköz.

A térinformatikai rendszerekben az információt reprezentáló adatok térbeli és időbeli kapcsolatokkal rendelkeznek, vagyis a tér bármely pontjához köthetők olyan adatok, melyeket elemezve olyan, *minőségileg új információhoz juthatunk*, melyek térbeli viszonyítási alappal rendelkeznek. Így a térinformatikai rendszerekben megkülönböztetik a térbeli (az objektumok térbeli elhelyezkedésére vonatkozó) *adatokat és az alfanumerikus, ún. leíró adatokat*.

A térbeli adatok digitális térképi alapon a mesterséges és természetes objektumok földrajzi információit tartalmazzák, az alfanumerikus adatok pedig az előbbi objektumok jellemzőiről adnak leíró információt.

A digitális térkép – a hagyományos papírtérképhez hasonlóan – szintvonalak formájában tartalmazhatja a terepre vonatkozó magassági adatokat. A különböző magassági adatokkal való műveletekhez (földfelszínelemzés, láthatóság vizsgálat) azonban a domborzat adatait a *digitális domborzati modell (DM)* tartalmazza, mégpedig úgy, hogy az egyes koordinátákhoz tartozó magassági adatokat rácsálózat formájában tárolja, mely utóbbinak méretei az alkalmazástól függően változhatnak.

A digitális térkép és a hozzá kapcsolódó digitális domborzati modell együttesen képezi a térinformatikai rendszerek háromdimenziós, térbeli viszonyítási alapját. A digitális domborzati modell teszi lehetővé a katonai vezetési rendszerek – így az elektronikai harc vezetési rendszere – számára szükséges háromdimenziós elemzéseket, műveleteket, ezenkívül alapját képezheti bizonyos fegyverrendszerek irányításának.

Meg kell jegyezni, hogy különböző specifikus alkalmazásokkor (mint pl. a katonai térinformatika) a digitális térkép és a digitális domborzati modell jelentős információtartalma ellenére sem rendelkezik minden olyan jellemzővel, amely az adott alkalmazás szempontjából fontos lehet. Ez azt jelenti, hogy a katonai rendeltetésű térinformatikai rendszerek, az előzőeken kívül még tartalmazhatnak egyéb, a speciális alkalmazásokhoz fontos adatokat is.

A különböző katonai térinformatikai rendszerek – mint szakértői rendszerek – méretüktől függően lehetnek a fegyvernemek és a szakcsapatok térinformatikai alapú vezetési rendszerei, de lehetnek az adott fegyvernem vagy szakcsapat vezetési rendszerén belül a fegyvernem, vagy a szakcsapat résztvevékenységét modellező alrendszerek is.

Amikor a térinformatikai alkalmazásokat vizsgáljuk, különbséget kell tenni a felhasználók igényei között. Ez azért fontos, mivel ezek az *igények határozzák meg, hogy milyen feladatra milyen típusú térinformatikai rendszereket alkalmazzunk*. Ennek alapján lehet dönteni arról, hogy az adott feladatra egyedi igényeknek megfelelő speciális szoftver szükséges-e, vagy alkalmazhatók az ún. „polcra levehető” (off the shelf) szoftverek.

A polgári, illetve a nem katonai szférában napjainkban már széleskörűen alkalmaznak térinformatikai alapú tervező, vezető, nyilvántartó rendszereket.

A leggyakoribb polgári alkalmazások ezek közül a következők:

- közművek tervezése és kezelése (távközlési, víz-, gáz-, csatorna-, távhő- és villamosenergia-hálózatok);
- ingatlannyilvántartás (az ingatlanok tulajdoni, jogi, geometriai, térképi adatainak nyilvántartása, feldolgozása);
- természeti erőforrások kezelése, környezetvédelem (növénytermesztés, erdőszet, földhasználat, talajmonitoring);

- várostervezés, regionális tervezés és területhasznosítás;
- diszpécserrendszerek (rendőrség, tűzoltóság, mentőszolgálat, szállítmányozás);
- egészségügyi, szociális és oktatási rendszerek.

A fentiek azt bizonyítják, hogy a térinformatikának sok területen jelentős létjogosultsága van. A katonai tevékenységek modellezésénél, illetve a katonai vezetési rendszerekben hasonlóképpen törekedni kell a térinformatika lehetőségeinek mind szélesebb körű igénybevételére.

Tanulmányozva az Öböl-háborúról szóló irodalmat, megállapíthatjuk, hogy a háború sikerét – egyéb más tényezők mellett – *jelentősen befolyásolták a digitális térképészeti rendszerek és a hozzájuk kapcsolódó térinformatikai alapú vezetési és irányítási rendszerek.* A korszerű fegyverek és fegyverrendszerek részére manapság már elengedhetetlenek a tér digitális adatai. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az ilyen típusú korszerű vezetési rendszerek a kevésbé korszerű haditechnikai eszközökkel felszerelt hadseregek *hatékonyságát is képesek növelni.*

A témával foglalkozó kutatók megállapítása szerint a Magyar Honvédségen belül a térinformatika mind a szárazföldi, mind a repülő- és légvédelmi haderőnem különböző szintű vezetési rendszereiben alkalmazható.

A térinformatika segítségével általánosságban a következő feladatok oldhatók meg:

- a kialakult és a várható harcászati-hadművelti helyzet értékelése és ábrázolása;
- harcrendek optimális kiválasztása, megtervezése;
- települési körzetek meghatározása;
- állásváltások, átcsoportosítások tervezése;
- menet megtervezése, menetszámvetések elvégzése;
- terepanalízis készítése;
- cselekvési változatok, parancsnoki döntést támogató javaslatok kidolgozása;
- különböző katonai tevékenységek kiképzési célú modellezése, szimulálása;
- ezenkívül minden olyan számvetés elvégzése, ahol a térbeli információk jelentősen befolyásolják a számvetés végeredményét.

Ezen általános célú katonai alkalmazásokon kívül a térinformatika természetesen a fegyvernemek és szakcsapatok speciális szakfeladatai megtervezéséhez és vezetéséhez is hatékonyan alkalmazható.

A teljesség igénye nélkül a szakmai alkalmazások a következők lehetnek:

- *a tűzéség vonatkozásában:*
 - = tűzéségi felderítés adatainak kiértékelése,
 - = az ellenség tűzzel való pusztításának megtervezése (célobjektumok, tüzelési időszakok és végrehajtók meghatározása),
 - = a tűzéség által be nem lőhető területek meghatározása;
- *a légvédelem vonatkozásában:*
 - = a harci lehetőségek értékelése,
 - = megsemmisítési (tüzelési) zónák meghatározása,
 - = tűzvezetés;
- *a repülőcsapatok vonatkozásában:*
 - = a megsemmisítendő légi és földi célok kiválasztása, elosztása,
 - = rádiónavigációs pontok és rávezetőpontok meghatározása,
 - = harceljárások kidolgozása;

- *a felderítőcsapatok vonatkozásában:*
 - = a felderítési adatok kiértékelése,
 - = a csapatfelderítő alegységek feladatainak, felelősségi körzeteinek kijelölése, elosztása,
- *a műszaki csapatok vonatkozásában:*
 - = vízlelőhelyek meghatározása,
 - = erősítési munkák és álcázási feladatok megtervezése,
 - = műszaki záruk megtervezése, nyilvántartása;
- *a vegyvédelmi csapatok vonatkozásában:*
 - = kódosítások megtervezése,
 - = mentesítési feladatok tervezése;
- *a híradó csapatok vonatkozásában:*
 - = rádió- és rádiórelé-híradás megtervezése, különös tekintettel az URH és a mikrohullámú összeköttetésekre,
 - = vezetékes híradás tervezése;
- *a rádiótechnikai csapatok vonatkozásában:*
 - = felderítési zónák meghatározása a terepviszonyok figyelembevételével,
 - = összefüggő rádiólokációs mező meghatározása,
 - = légi célokról szóló adatok kiértékelése;
- *az elektronikai harc vonatkozásában:*
 - = elektronikai felderítés és támogatás tervezése,
 - = elektronikai ellentevékenység tervezése,
 - = elektronikai védelem tervezése.

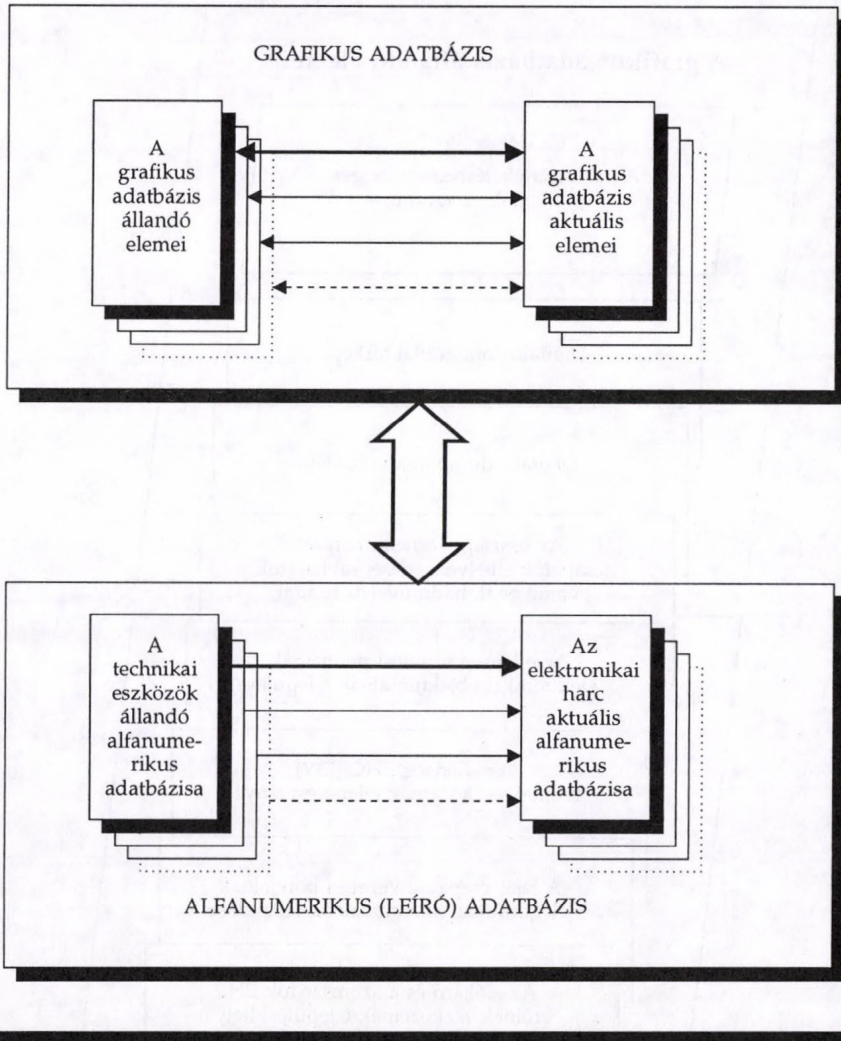
Az elektronikai harc térinformatikai adatbázisának felépítése

Az elektronikai harc térinformatikai alapú automatizált vezetési rendszerének hatékonysága nagyban függ az adatok *mennyiségétől, minőségétől és az adatelemzés hatékonyságától*. Ez azt jelenti, hogy az adatok tárolása és azok kezelése kiemelt jelentőségű a pontos helyzetértékelés szempontjából, amelyhez egy adatbázis-kezelő alkalmazása szükséges. A legmodernebb technika a relációs-, illetve vegyes adatbázis-kezelők alkalmazását teszi szükségessé, mivel ez viszonylag nagy mennyiségű adatok kezelése esetén is nagy adatfüggetlenséget és minden adatra egyforma elérési időt biztosít. A relációs adatbázisokban az adatok rekordok formájában találhatók, amelyek között különböző függvények és logikai műveletek alapján kapcsolatot lehet létrehozni, mely kapcsolat során a különböző rekordok azonos attribútumértékei kerülnek összefüggésbe egymással. Ez alapján lehet különböző adatelemzéseket, szelektálásokat, válogatásokat elvégezni, melyek szükségesek az elektronikai helyzetértékelés során.

Az elektronikai harc térinformatikai adatbázisa (a továbbiakban: TIA) egy grafikus adatbázisból, illetve a grafikus adatbázis megfelelő rétegeihez kapcsolódó alfanumerikus (leíró) adatbázisból áll. (1. sz. ábra)

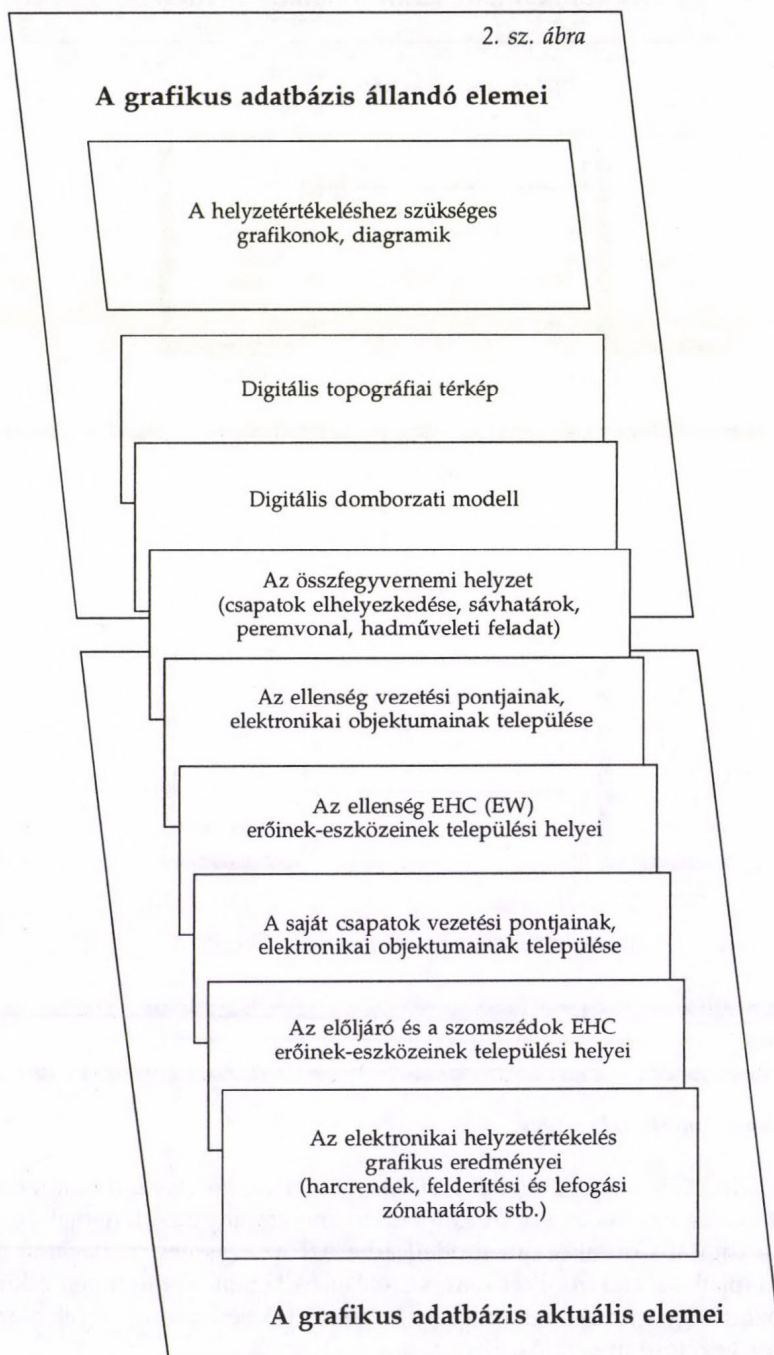
1. sz. ábra

Az elektronikai harc térinformatikai adatbázisa

A grafikus adatbázis felépítése

A grafikus adatbázis alapját a digitális térkép és a digitális domborzati modell képezi, melyek a katonai felhasználás során különböző méretarányúak lehetnek. A digitális térkép és a digitális domborzati modell adja azt az egységes viszonyítási rendszert, melynek alapján az elektronikai harc vezetése és tágabb értelemben a különböző törzsek közötti együttműködés (adatok, helyzetértékelési eredmények cseréje) és a hadművelet vezetése megvalósul.

Célszerű, ha grafikus adatbázis egy *állandó és egy aktuális adatokat tartalmazó részből áll.* (2. sz. ábra)

A *grafikus adatbázis állandó eleme* azokat az adatokat tartalmazza, melyek az elektronikai harc vezetése szempontjából *hosszabb idő átlagában nem változnak*: így a digitális térképet és a digitális domborzati modellt, valamint azokat a grafikonokat, diagramokat, melyek az elektronikai helyzetértékeléshez szükségesek.

A digitális térkép és a digitális domborzati modell adatai folyamatos frissítést, kiegészítést igényelnek.

A *grafikus adatbázis aktuális elemei* a felderítés és a hadművelleti helyzet alakulásának függvényében *folyamatosan változó* azon adatok, melyek csak az adott hadműveletre érvényesek. Ezek közé tartoznak:

- az összefegyvernemi helyzet, ezen belül az ellenség és a saját csapatok elhelyezkedése, a sávhatárok, a harcérintkezés vonala és a hadművelleti feladat;
- az ellenség vezetési pontjainak és elektronikai objektumainak (tűzvezető központok, rádiólokációs őrsők, navigációs pontok stb.) települési helyei;
- az ellenség elektronikai harc (EW) erőinek-eszközeinek települési helyei;
- a saját csapatok vezetési pontjainak, elektronikai objektumainak települési helyei;
- az előljáró és a szomszédok elektronikai harc erőinek, eszközeinek települési helyei, valamint
- az elektronikai helyzetértékelés (tervezés) grafikusan megjeleníthető eredményei.

Ezek az aktuális grafikus adatok a felderítés és a hadművelleti helyzet alakulásának függvényében folyamatosan változhatnak.

A térinformatikai rendszer lehetővé teszi, hogy a grafikus adatbázisnak (és a hozzájuk kapcsolódó leíró adatoknak) mindig csak azokat a rétegeit (Layer) kapcsoljuk be (jelenítjük meg a képernyőn) melyek az éppen aktuális tevékenységhez szükségesek. Ezáltal az értékelést nehezítő, fölösleges információk nem jelennek meg a számítógép monitorán, a helyzet könnyebben áttekinthető, értékelhető.

A kereskedelmi forgalomban kapható térinformatikai szoftverek (off the shelf) grafikus adatbázishoz kapcsolódó szimbólumkészlete általában nem felel meg a katonai felhasználásnak. Ettől függetlenül a térinformatikai szoftverek lehetővé teszik bármilyen jelek, szimbólumok generálását; olyan jeleket is létre tudunk tehát hozni, melyek mind a Magyar Honvédség, mind a NATO gyakorlatának megfelelnek. Így az általunk előállított jelkulcskészlet alkalmas arra, hogy a hagyományos térképen már megszokott jelölésrendszert használjuk.

Az alfanumerikus (leíró) adatbázis felépítése

Az alfanumerikus adatbázis – hasonlóan a grafikus adatbázishoz – egy *állandó és egy aktuális adatokat tartalmazó részből áll, amelynek elemei*:

- a technikai eszközök állandó alfanumerikus adatbázisa és
- az elektronikai harc aktuális alfanumerikus adatbázisa.

A *technikai eszközök állandó alfanumerikus adatbázisa* tartalmazza minden olyan elektronikai eszköz adatait, melyeket az elektronikai harc vezetése, azon belül a tervezés, a helyzetértékelés során figyelembe kell venni, illetve amelyekkel különféle számításokat, számvetéseket kell végezni.

Az adatbázisban egyrészt a *saját* eszközeink adatait, másrészt a *feltételezett ellenség* eszközeinek adatait kell tárolni.

Ez azt jelenti, hogy az adatbázist már békeidőben fel kell tölteni, illetve a benne lévő adatokat folyamatosan frissíteni kell annak érdekében, hogy az mindig tartalmazza minden lehetséges eszköz adatát.

A technikai eszközök állandó alfanumerikus adatbázisa tartalmazza:

- a híradó (rádió, rádiórelé, troposzféra),
- a navigációs,
- a rádiólokátorok,
- a rádiófelderítő,
- a rádiótechnikai felderítő,
- az elektrooptikai felderítő,
- a rádiózavaró,
- a rádiótechnikai zavaró,
- az elektrooptikai zavaró,
- az érzékelők, szenzorok,
- az irányított fegyverek (távírányítású, önirányítású, autonóm irányítású és kombinált irányítású) és
- az elektronikai védelem során alkalmazott egyéb eszközök, anyagok (festékek, kódsanyagok, szögviszaverők, makettek, infracsapdák) adatait.

Az elektronikai harc aktuális alfanumerikus adatbázisa a technikai eszközök állandó alfanumerikus adatbázisából kerül feltöltésre (kivéve a hadművelleti helyzet rétegének leíró adatait). A feltöltés során az adott hadművelleti helyzetnek megfelelően, a grafikus adatbázisban (a digitális térképen és a digitális domborzati modellen) adott koordinátákkal rendelkező elektronikai objektumokhoz *rendeljük hozzá* az adott elektronikai objektum leíró, alfanumerikus adatait (technikai paramétereket, rendeltetést stb.).

Ebben az adatbázisban már *külön kell tárolni* a saját helyzet és az ellenség helyzetének értékeléséhez szükséges aktuális adatokat, mivel csak így biztosítható az egymással ellentétes rendeltetésű eszközök, rendszerek szembeállítás.

Az elektronikai harc aktuális alfanumerikus adatbázisa tartalmazza:

- a hadművelleti helyzet,
- a híradás,
- a navigációs,
- a rádiólokációs,
- a rádiófelderítés,
- a rádiótechnikai felderítés,
- az elektrooptikai felderítés,
- a szenzoros felderítés,
- a rádiózavarás,
- a rádiótechnikai zavarás,
- az elektrooptikai zavarás,
- a fegyverirányítás és
- az elektronikai álcázás rétegének leíró adatait, valamint
- a helyzetértékelés (tervezés) eredményei rétegének leíró adatait.

A felsorolt alfanumerikus rétegadatbázisok mindegyike a grafikus adatbázis megfelelő rétegéhez kapcsolódik, az adott rétegről közösen hordozzák az összes információt.

Az alfanumerikus adatbázisban tárolni kell:

- a technikai eszközök összes jellemző (a számításokhoz fontos) paramétereit;
- a technikai eszközök objektum szerinti hovatartozását;
- a rétegre jellemző egyéb adatokat (pl.: rádióforgalmi rendszerszámozás, üze-
mi és tartalék frekvenciák stb.).

A TIA lehetővé teszi – az SQL (structured query language) adatbázis-lekérdező nyelv segítségével – a helyzetértékelés szempontjai szerinti meghatározott szintű és mélységű lekérdezéseket, leválogatásokat, osztályozásokat, megadott algoritmus alapján matematikai számításokat, elemzéseket és az elemzés eredményeinek grafikus és alfanumerikus formában történő rendelkezésre bocsátását, megjelenítését.

A felvázolt grafikus és alfanumerikus adatbázis megfelelő alapot biztosít az elektronikai harc térinformatikai elvű vezetéséhez. Természetesen a valós helyzetet jobban tükröző tervezéshez az adatbázis kezelésén kívül fel kell használnunk különböző matematikai számításokat, speciális számvetéseket is.

Összességében megállapítható, hogy a térinformatikai elv az elektronikai harc szakértői rendszerével párosulva, meghatározott metodika és algoritmus alapján képes az elektronikai helyzet kellő mélységű és részletességű elemzésére, az elektronikai harc tervezésére és vezetésére mind a hadműveletek előkészítése, mind a hadműveletek megvívása időszakában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Alkotói munkacsoport: A térinformatika és alkalmazásai (tanulmány); Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Budapest, 1993.
2. Bak Antal: A korszerű geoinformáció a védelem szolgálatában; Haditechnika, 1994. 1. sz. 7–11. p.
3. Detrekői Ákos–Szabó György: Bevezetés a térinformatikába; Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
4. Haig Zsolt–Fekete Csaba: Az elektronikai helyzetértékelés korszerű módszerei; Akadémiai Közlemények, 1994. 201. sz. 141–175. p.
5. Miskolczi József–Makkai István: Atlantisz új információs rendszer felhasználói alapkövetelmények; MH 5. Kiskun Elektronikai harcezered, Kiskunfélegyháza, 1995.
6. Vass Sándor: A Magyar Honvédségben az elektronikai harc – ezen belül az elektronikai védelem – számítógépekkel biztosított tervezése, különös tekintettel az elektromágneses kompatibilitás kérdéseire (kandidátusi értekezés); ZMKA, 1995.

Jeney Géza

A katonai felsőoktatást átfogó képzési rendszer szükségességéről

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 1996. szeptember 1-jei megalakulásáról, a katonai felsőoktatás átalakítására, modernizációjára vonatkozó elgondolásokról dr. Szenes Zoltán dandártábornok és dr. Czékus János ezredes a folyóirat előző (1996/3.) számának cikkeiben részletesen tájékoztatták az olvasókat. Az alábbi cikk szerzője ezekhez az írásokhoz kapcsolódva, mintegy kiegészítve azokat, több összetevőre hivatkozva úgy látja, hogy „...az önálló felsőoktatási intézményként működő katonai műszaki főiskola, valamint a nemzetvédelmi egyetem képzési rendszere nem lett rendszerbe foglalva oly módon, hogy ... átfogó katonai felsőoktatási rendszert alkosson”. Így utólag szükséges vizsgálni a két képzési rendszer összekapcsolásának lehetőségeit. A szerző ezt a hiányosságot pótolva arra tesz kísérletet, hogy megjelölje azokat a főbb tényezőket, amelyek mentén haladva kimunkálhatók a képzési rendszerek közötti érintkezés felületei és a kapcsolódás konkrét viszonylatai.

Köztudott, hogy a felsőoktatási törvény módosítása, valamint a végrehajtása tárgyában kiadott kormányrendelet értelmében 1996. szeptember 1-jétől két önálló katonai felsőoktatási intézmény működik a korábbi négy helyett. E tény megítélése szempontjából azonban korántsem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, amely ezzel együtt kialakult. Ennek lényegét viszont csak az előzmények ismeretében tudjuk közérthetővé tenni.

A katonai felsőoktatás reformjának, valamint a felsőoktatási intézmények valamilyen módon való integrációjának a szükségessége már a rendszerváltás első éveiben sokakban megfogalmazódott, melynek nyilvános fórumokon is hangot adtak. Sajnálatos tény azonban, hogy a katonai felsőoktatást felügyelő vezetési szinteken egyes döntéshozók hosszú ideig vitatták a reformértékű változtatások szükségességét, a mozgósítható szellemi erők e célra való összpontosítása helyett pedig teret engedtek az alulról jövő, ám össze nem hangolt érdekérvényesítéseknek és kezdeményezéseknek.

A reform tartalmi vonatkozásai, valamint a katonai felsőoktatás megszervezése és működtetése jogi, igazgatási, képzési, szervezési, infrastrukturális, gazdasági, technikai és egyéb aspektusai persze a célravezető alternatívák sokaságát kínálták. Ez óriási, újból és újból fellángoló de az ügy szempontjából gyakorta meddő viták sorozatát gerjesztette a döntéshozás különböző szintjein, melyben a frontvonalak több éven át a reform ellenzői és annak hívei között húzódtak, később pedig a különféle intézményes és nem intézményes érdekeket képviselő felek között.

E viták nemcsak hátráltatták a reform ügyével kezdetektől elkötelezett katonai felsőoktatási intézmények – szinte fanatikus megszállottsággal végzett – reform-előkészítő munkáját, hanem egyfajta „önerőre támaszkodási” reflexet kiváltva, *el is távolították egymástól* az említett intézményeket.

Valójában ennek és a hosszan tartó határozatlanságnak tudható be, hogy a felsőoktatási törvény szabta szigorú követelmények és határidők kényszerítő hatására a sebtében hozott döntések a főbb rendszeralkotó elemek összehangolása módozatait vizsgáló *elemzések elvégzése nélkül* születtek meg, jóllehet a késlekedés kedvezőtlen következményei már jóval korábban láthatók voltak (1).

E problémakörbe illő, alapvető hiányosságnak kell tekintenünk ama tényt, hogy az önálló felsőoktatási intézményként működő katonai műszaki főiskola, valamint a nemzetvédelmi egyetem képzési rendszere nem lett rendszerbe foglalva oly módon, hogy a két képzési rendszer egymáshoz illeszkedően *átfogó katonai felsőoktatási képzési rendszert* alkosson.

Így fordulhat elő az, hogy a döntést követően, *utólag válik szükségessé* annak vizsgálata: *vajon hol és miként is kapcsolható össze a vizsgált intézmények képzési rendszere*. Hiszen annak nem csupán a fegyveres erők és testületek tisztai utánpótlási szükségleteit kell kielégítenie, hanem a tisztikar ama igényeit is, amely a világos, átlátható és a karrierpálya építése szempontjából *egyenes vonalú továbbfejlődést biztosító* katonai felsőoktatási képzési rendszer létrehozásához kapcsolódik. Egy ilyen átfogó, kellően összehangolt rendszer hiányában nem marad számunkra más megoldás, mint hogy *utólag kell feltárnunk* az egyes részrendszerek között fellelhető érintkezési pontokat és felületeket.

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a még teljes egészében nem kimunkált, kiépítés alatt álló képzési rendszerek egyes szabályozói ismeretében – a teljesség igénye nélkül és vitába szállva néhány tévesnek ítélt nézettel is – *megjelöljük azokat a főbb tényezőket*, amelyek mentén haladva kimunkálhatókká válhatnak a képzési rendszereink közötti érintkezés felületei és a kapcsolódás konkrét viszonylatai.

□ Miután a ZMNE a legmagasabb katonai képesítést nyújtó oktatási intézményünk, vele szemben *jogos elvárásként* fogalmazódik meg annak a meghatározása, hogy miként kapcsolódhatnak be az egyetemi tanulmányi folyamatba mindazok, akik nem az egyetemen kezdték meg felsőoktatási tanulmányaikat, vagy nem ott szereztek/fognak szerezni katonai képesítést.

Az egyetemi tanulmányok folyamatába kapcsolódás igénye alapvetően *három síkon* merül fel: 1.) mely szakokon és miként lehet a főiskolán megkezdett tanulmányokat folytatni az egyetemen hallgatóként; 2.) mely szakokon és miként lehet a főiskolán éppen befejezett tanulmányokat folytatni az egyetemen friss diplomásként; 3.) miként lehet egyetemi diplomát biztosító tanulmányokat folytatni a korábban szerzett katonai főiskolai diplomák birtokában.

Bár e kérdések valamelyest egyszerűbb problémát vetnek fel, mint a ZMNE polgári egyetemekkel való ilyen természetű összekapcsolhatósága, megválaszolásuk semmiképpen sem történhet meg a *probléma pontos feltárása és elemzése* nélkül.

Ez abból a nyilvánvaló tényből következik, hogy a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola (BJKMF) képzési rendszere jelentős mértékben eltér az egyetemétől, és a ter-

mészetükből adódóan szükségképpen eltérő rendszereket nem hangolták össze. Ebből adódóan indokolt azon feltételezésnek is helyt adunk, hogy a vizsgált képzési rendszerek közötti eltérések minőségükben és mértékükben minden bizonnyal meghaladják az indoklatot, mely nem kevés nehezen megoldható probléma eredője lehet.

A képzési rendszerek eltéréseinek, valamint az összekapcsolhatóság feltételeit képező azonosságoknak a feltárása feltétlenül indokoltá teszi e rendszerek főbb jellemzőinek az összevetését és a szükséges következtetések megfogalmazását.

Mindenképpen a főbb jellemzők közé kell sorolnunk a képzés célját és jellegét, az érvényre juttatni kívánt képzési követelményeket, a tantárgyi struktúrát és a tantárgyi tartalmat, valamint a hallgatói teljesítmények mértékéül elfogadott kreditpontrendszer elveit és gyakorlatát.

Röviden sorra véve az említett főbb jellemzőket, elsőként a képzés célja és jellege közötti különbségeket célszerű megvizsgálni. Nyilvánvaló, hogy e téren korántsem elhanyagolható különbségeknek kell lenniük a két intézmény között, amelyek az intézmények lényegi különbségéből következnek.

A katonai műszaki főiskola képzési célja nem más, mint hogy az MH, a BM, a Hátőrőrség meghatározott vezetési (alegység, egység, magasabbegység) szintjeire, konkrétan körülhatárolt beosztások betöltésére készítse fel a hallgatókat. Képzési rendszerében ennek megfelelően a praktikumot közvetítő gyakorlati felkészítés arányaiban – az egyetemi képzéssel ellentétben – nagyobb súlyt kap, mint az elméleti felkészítés.

Ez azzal jelent egyet, hogy a tananyagtartalom mind a katonai, mind a nem katonai szaktárgyak esetében sokkal inkább kapcsolódik a végrehajtói szféra terén jelentkező, illetve az adott beosztási körben megoldásra váró feladatokhoz, mint az ismeretek tudományelméleti alapjaihoz, valamint az említett szervezetek magasabb vezetési szintjein megoldandó szakterületi feladatok problematikájához.

A katonai egyetemnek ezzel szemben – ugyancsak funkcionalitása sajátosságaiából eredően – az a célja és vállalt feladata is, hogy ne csak a fegyveres erők és testületek beosztásainak ellátására legyen képes felkészítést nyújtani, hanem a polgári szféra (a politikai, az államigazgatási, az önkormányzati és az egyéb szerveződések) szervezeteiben betöltendő és a honvédelemmel, a határőrizettel, a belbiztonsággal kapcsolatban álló beosztások ellátásához is megfelelő felkészítést nyújtson.

Ennek megfelelően az egyetemnek az egyes szakterületek egészét átfogó, az adott szakterület beosztási tartományának egészére kiterjedő ismereteket kell átadnia, mely ismeretek sokkal inkább elméleti töltetűek, mint praktikusak, miként az a főiskolai képzésben szükségeltetik.

Ez felel meg az „univerzitás” lényegének és gondolatiságának, a hazai és a külföldi polgári egyetemiség tartalmának, de az egyetem deklarált céljainak is, amennyiben a had- és a szervezéstudomány eredményeit – és nem pusztán az aktuális praktikum mibenlétét – kívánja közvetíteni.

Ezért is tartanánk megbocsáthatatlan hibának azt, ha az egyetem önmagát ún. „első tiszti beosztásra felkészítő”, lényegileg főiskolai szintű oktatási intézményként határozná meg, miként azt sokan még ma is így gondolnák definiálni, nem tudván elszakadni a sztereotípiáktól.

Mindezek nyomán egyértelműen leszögezhető, hogy képzési célok különbözőségéből következően két, jellegében módfelett eltérő rendszer, vagyis a főiskola jel-

lemzően gyakorlatorientált, valamint az egyetem jellemzően elméletorientált képzési rendszere között kell megtalálnunk az összekapcsolhatóság „sarokköveit”.

A képzési követelmények összevetése nyomán a vizsgált rendszerek közötti különbözőség további jellemzőire világíthatunk rá. Az arányaiban nagyobb súlyt képező gyakorlati felkészítés *ama képzési követelményt szolgálja* a főiskola esetében, hogy a hallgatók a legszükségesebb elméleti alapokra támaszkodva elsajátíthassák mindazon praktikus ismereteket, amelyek *az adott szintű és szakterületi beosztás betöltéséhez* – vagyis a beosztottak és az alárendelt szervezeti elemek vezetéséhez, a szakterület irányításához – elengedhetetlenül szükségesek.

Miután a főiskolai képzés jellegében gyakorlati, mely döntő súllyal a fegyveres erők és testületek végrehajtó szintjein jelentkező szakterületi feladatkörökre koncentrál, *nem ad* – és nem is adhat – *e szervezetek egészére kiterjedő* általános és szakterületi ismereteket, illetve felkészültséget sem céljánál, sem pedig lehetőségeinél fogva.

Az arányaiban nagyobb súlyt képező elméleti felkészítés ezzel szemben az egyetem esetében *azon képzési követelményt szolgálja*, hogy a hallgatók – a szükséges kvalitások kialakításával párhuzamosan – olyan mélyen megalapozott és olyan mértékben *átfogó katonai és szakmai műveltséget* szerezzenek (melynek aránya kb. 60%), minek birtokában képesekké válnak e műveltségnek a gyakorlati szféra szakterületi vertikuma bármely szintjén történő adaptálására, a beosztásaikhoz kapcsolódó teendők felismerésére, elsajátítására és ellátására.

Ez persze korántsem jelenti azt – mint ahogy ezt sokan tévesen gondolják –, hogy az egyetem az ily módon felkészített tiszteket mindjárt a szervezeti hierarchia magasabb szintű vezetői posztjainak a betöltésére is alkalmasnak tartaná. Éppen ellenkezőleg! Valljuk, hogy a vezetői gyakorlati tapasztalatokat a katonai szervezetben is csak a szervezet legalsó szintjeitől kezdve lehet kellő mértékben megszerezni.

Ám e nyilvánvaló szükségszerűségből egyáltalán nem következik, hogy például a pályáját kezdő katonai vezetőnek *csak a zászlóalj- vagy a dandár-, illetve az ezekhez hasonló egyéb szervezetek szintjéig terjedő* katonai és szakmai műveltséggel szabadna rendelkeznie. Sőt, a végzett hallgatóknak nemcsak a fegyveres erőkre, illetve testületekre és az adott szakterület egészére kell rálátást szerezniük az elsajátított műveltség tárgyaként, hanem a honvédelem, a határőrizet, a rendvédelem stb. egészére és az adott szervezet polgári szférával való kapcsolataira is.

Látható tehát, hogy míg a főiskolai képzési követelmények érvényesítésével megszerzett tudás csupán meghatározott, a végrehajtás adott szintjein szervezett beosztások betöltésére predesztinálja a végzetteneket, addig az egyetemen megszerzett tudás a szakterületi hierarchia magasabb posztjait is elérhetővé teheti a végzettek számára, megfelelő vezetői kvalitások és tapasztalatok birtokában.

E helyütt szükséges megjegyezni, hogy a katonai felsőoktatás intézményeiben szerzett diplomák gyakorlati értékét, főként pedig a szolgálati előmenetel tekintetében betöltött szerepét nem a fent nevezett intézményeknek kell deklarálniuk, hanem azon szervezetek *előmeneteli követelményrendszerének*, amelyek ilyen végzettségű vezetőket és szakembereket foglalkoztatnak.

Mindezek nyomán talán szükségtelen bizonyítani, hogy a két intézmény egymástól meglehetősen *eltérő szerkezetű* tudástartalmat közvetít, melyek szükségessé teszik, és nem kis mértékben nehezítik meg azok közös eredőinek feltárását.

□ Ezek után vessünk egy pillantást arra is, hogy milyen *tantárgyi struktúra és ismereti tartalom* szolgálja a képzési célok elérését az egyes intézmények esetében!

A vizsgált intézmények tantárgyi struktúrája némely tekintetben hasonló, sok tekintetben azonban eltérő elvek alapján szerveződik, melyek azonos alapról kiinduló összevetése korántsem egyszerű feladat.

Mindenképpen közösnek tekinthető az az építkezési elv, hogy a tantárgyak konkrétan körülhatárolt céloknak alárendelt módon funkcionális blokkokba szerveződnek és az egyes blokkok és tárgyak feldolgozási sorrendiségét a képzési részcélok, a tantárgyak jellege és a közöttük fennálló azon kapcsolatok határozzák meg, amelyek az ismeretszerzési folyamat belső logikájából vezethetők le.

A *BJKMF gazdálkodási szakának* a tanterve például a következő tantárgyi blokkokat különbözteti meg:

- 1.) az általános alapozó ismereteket, amelyek a társadalomtudományi és az idegen nyelvi felkészítés tárgyait fogják át (495 tanóra, a továbbiakban: tó.), 15%-os részarányt képezve),
- 2.) a közgazdasági módszertani alapismereteket, amelyek zömmel a közgazdaságtudományi alapokat kívánják közvetíteni a gazdasági matematika, a számítástechnika és az informatika tantárgyak mellett (870 tó., 26%-os részarányt képezve),
- 3.) a közgazdasági és a katonai gazdálkodási szakismereteket, amelyek bizonyos közgazdaság- és vezetéstudományi alapok mellett zömmel a közgazdaságtan és a katonai gazdaságtan egyes főbb alkalmazott részterületi ismereteit kívánják összefogni (1080 tó., 32%-os részarányt képezve),
- 4.) az általános és a speciális katonai tananyagot, amely a hadtudományi alapok mellett az annak egyes részterületeire vonatkozó alkalmazott szakmai ismereteket fogja át, többek között például a logisztikai biztosítás kérdéskörével együtt (915 tó., 27%-os részarányt képezve a 3360 össztanórakereten belül).

A felsorolt tantárgyblokkok által közvetített ismereti tartalom elsajátításának célja nem más, mint olyan katonai gazdálkodási szakemberek képzése, akik 1.) a hadtáp-, illetőleg 2.) a gazdálkodási tiszti beosztás meghatározott általános és szakmai feladataik ellátásán túl képesek: a.) a szakterületi (üzemanyag-, élelmezési, ruházati) anyagellátás hatékony megtervezésére, szervezésére és végrehajtására, illetőleg b.) az anyagi-technikai szolgáltat költségvetési előirányzati és anyaggazdálkodási tevékenységének a koordinálására, ellenőrzésére, elemzésére és értékelésére, valamint az anyagi-technikai főnöki döntések szakszerű előkészítésére, egység és magasabbegység szinten. (2)

A *ZMNE vezetés- és szervezéstudományi kara katonai logisztikai szakának* fő tantárgyi blokkjait az alábbiak képezik:

- 1.) a speciális katonai képzési blokk, amely a katonai alapismeretek átadása mellett a fizikai felkészítést is magába foglalja (510 tó., 13%-os részarányt képezve),
- 2.) az általános értelmiségi képzési blokk, amely a társadalomtudományi és az idegen nyelvi képzés tantárgyait fogja át (1200 tó., 31%-os részarányt képezve),
- 3.) az általános szakmai képzési blokk, amely zömmel a vezetés- és szervezéstudományi kar, valamint a katonai logisztikai szak egésze számára kötelezően előírt tárgyakat öleli fel, a vezetés- és szervezés-, valamint a hadtudomány alapjait közvetítő kötelező tantárgyak útján, továbbá ezek alkalmazott rész-

területi ismereteit a fakultáció keretében szabadon megválasztható tantárgyak oktatásán keresztül (1260 tó., 33%-os részarányt képezve),

- 4.) a szakirányú, ún. „specializációs” szakmai képzési blokk, amely az említett szakon belüli szakmai specializációt, vagyis a „szakmánként” differenciált felkészítést szolgáló szaktárgyakat fogja össze (930 tó., 23%-os részarányt képezve a 3900 össztanórakeret egészén belül), lehetővé téve:

- általános katonai logisztikai,
- katonai ellátási logisztikai,
- katonai közlekedési logisztikai,
- katonai üzemfenntartó logisztikai, valamint
- katonai gazdasági és pénzügyi logisztikai szakemberek felkészítését.

Az 1–2. képzési blokk, valamint a 3. képzési blokk kari alapozó tantárgycsoportja, tanórakerete és tantárgyai egységesen azonosak az említett kar egésze, azaz mindhárom szaka részére, melyek a következők:

- a katonai logisztikai szak,
- a katonai műszaki menedzserszak, valamint
- a védelmi igazgatási szak.

A katonai logisztikai szak képzési célja, hogy a MH, illetve más fegyveres testületek és az ezek tevékenységéhez kapcsolódó polgári szféra részére olyan szakembereket képezzen fel, akik a korszerű, tudományosan megalapozott és nemzetközileg elfogadott elméleti és gyakorlati ismereteikre épülő adaptív és innovatív képességek és készségek birtokában képesek a működési területüknek megfelelő logisztikai feladatok megszervezésére és ellátására, békében és háborúban egyaránt. (3)

A fentiekben bemutatott tantárgyi blokkoknak tehát ezen képzési cél megvalósítását kell szolgálniuk.

Amennyiben a tantárgyi blokkok ismereti tartalmát tesszük vizsgálat tárgyává, akkor különösebb elemzés nélkül is megállapítható, hogy a két intézmény egymástól nagymértékben eltérő ismereti tartalmat közvetít.

Az általunk mélyebben tanulmányozott főiskolai gazdálkodási szakon két tantárgyi blokk – az össztanórakeret 58%-át adva – zömmel és meghatározó módon közgazdasági ismereteket közvetít, miből adódóan a katonai vonatkozású szakismeretek is jórészt ezen ismeretekre alapozottak. Mindezek határozott közgazdasági jelleggel ruházzák fel a BJKMF gazdálkodási szakán folytatott képzést.

Nem túlzás feltételezni, hogy a főiskola fő képzési profilját képező műszaki szakain azonos vagy közel ilyen súlyt képeznek a műszaki tudományokat közvetítő tantárgyak, amelyek viszont határozott műszaki-technikai arculattal ruházzák fel a katonai műszaki szakismereti felkészítést is.

A ZMNE vezetés- és szervezéstudományi karán, illetve annak korábban említett szakain mindezekkel ellentétben a katonai szakismereti képzés meghatározó mértékben a vezetés- és szervezés-, valamint a hadtudományi alapokat közvetítő tantárgyra alapozott, amely 1080 tanórával az össztanórakeret majd 1/3-át teszi ki.

Emellett a specializálódást szolgáló szakismereti tantárgyak is „szervezésorientáltak” (840 tó., 21%-os részarányt képezve), melyből eredően – a kevés számú specializációtól eltekintve – szervezői profilú képzés megvalósításáról beszélhetünk a jelzett kar esetében.

A ZMNE hadtudományi karán folyó katonai szakismereti képzés döntően a had-, kisebb részt pedig a vezetés- és szervezéstudományi alapokra épül, amelyben viszont a vezetésorientáltság kap kiemelt hangsúlyt.

Az ismereti tartalomban fellelhető ilyen eltérések azt vonják maguk után, hogy e tartalmak csak nagyon kis mértékben és eltérő módon fedik egymást, amelyből sokkal inkább a kapcsolódási lehetőségek sokfélesége következik, mint annak uniformizálhatósága.

Végezetül az intézményi kreditrendszereket sem hasztalan összevetnünk egymással. Az összevetés eredményeként nyugodtan leszögezhető, hogy azok messze nem azonos elvi alapvetést tükröznek. Ez nem csupán abban fejeződik ki, hogy már a félévente, illetve a mindösszesen megszerezhető kreditpontok számában sem egyeznek meg egymással, de sokkal inkább abban, hogy egymástól eltérő mérce alapulvételével honorálják a hallgatók tanulmányi erőfeszítéseit és az általuk elért tanulmányi teljesítményt.

Mindez felveti az összehangoltság szükségességét, hiszen annak hiányában az elért tanulmányi teljesítményi szintek valamilyen módon való átszámításáról kell gondoskodni, amennyiben a főiskolán elért teljesítményeket az egyetemen elérteknek kívánjuk megfeleltetni.

□ A probléma e nem túl mélyre hatoló vizsgálata és áttekintése nyomán is érzékelhetővé válik, hogy a két, önálló felsőoktatási intézmény képzési rendszere nem csupán céljában és jellegében tér el egymástól nem kis mértékben, hanem szükségképpen képzési követelményi rendszerük, tantárgyi struktúrájuk és a közvetített tudástartalom tekintetében is.

Mindezek, továbbá a kreditrendszerek összehangolatlansága folytán az indokoltnál nagyobb mérvű eltérések mutatkoznak a vizsgált rendszerek között, amelyek jelentős mértékben nehezítik meg a kapcsolódási pontok feltérképezhetőségét, valamint a vizsgált rendszerek közötti átjárhatóság feltételeinek a kimunkálhatóságát.

Jóllehet a konkrét válaszok megfogalmazása majd a jóváhagyott képzési alapidokumentumok ismeretében ennél jóval szisztematikusabb elemzést igényel, néhány következtetést azonban a fentiek alapján is megfogalmazhatunk.

- 1.) A ZMNE-nek, mint a legmagasabb szintű katonai képesítést nyújtó katonai oktatási intézménynek, képzési céljánál és képzési rendszere fő tényezőinél fogva reális és egyenes vonalú továbbtanulási lehetőségeket kell biztosítania a katonai műszaki főiskolát végző hallgatók, illetőleg a főiskolai diplomával rendelkező tisztek számára.
- 2.) Az egyetemi képzési folyamatba kapcsolódás célját, módját, formáit és feltételeit stb. rögzítő szabályozásnak szakszerűnek, világosnak és egyértelműnek kell lennie, melynek csak a valóban szükséges tudástartalom meglétét szabad számon kérnie.
- 3.) A képzési rendszerekben tapasztalt eltérések jellege és mértéke miatt a ZMNE nem mindegyik kara, szaka és specializációja biztosít direkt, azaz egyenes vonalú – ennél fogva kedvező – csatlakozási feltételeket a főiskolai képzésben részesültek számára.
- 4.) A képzési részcélok, a képzés irányultsága, jellege és szakmai specializált-

sága folytán *egyenes vonalú csatlakozási feltételeket* várhatóan csak az alábbi szakok és specializációk biztosítanak:

- a.) a ZMNE vezetés- és szervezéstudományi kara tekintetében:
 - egyfelől a *katonai műszaki menedzserszak és annak specializációi* (az általános katonai műszaki, a katonai kommunikációs, a katonai informatikai, valamint a katonai elektronikai menedzserképző „szakirányok”),
 - másfelől a *katonai logisztikai szak, katonai üzemtartási logisztikai specializációja* a BJKMF műszaki szakain végzettek számára,
 - végezetül pedig a *katonai logisztikai szak, katonai gazdasági és pénzügyi logisztikai specializációja* a BJKMF gazdálkodási szakán tanulók, végzők, illetve végzettek számára;
 - b.) a ZMNE hadtudományi kara tekintetében pedig a *határrendészeti, -védelmi szak* a BJKMF határőr szakán végzettséget szerző hallgatók, illetve tisztek számára.
- 5.) A ZMNE egyéb szakaitól természetesen hiba volna elzárni a továbbtanulni szándékozókat, ám a már megszerzett, illetőleg az elsajátítani tervezett tudástartalom oly mértékben eltérhet egymástól, amely *akár különbözeti vizsgák* abszolválása szükségességét is felvetheti, végső esetben pedig az egyes szakok tekintetében a tanulmányi folyamatba kapcsolódás többlettől eltérő, *egyedi rendszerének a kimunkálását is* szükségessé tehetik.
- 6.) Szisztematikus elemzőmunkát igényel annak tételes kimunkálása, hogy miként lehet a képzési rendszerek különbözőségéből eredő eltéréseket áthidalni. Ennek alapját a tematikák és a követelmények tételes összehasonlítása képezi, eszközei pedig az alábbiak lehetnek:
- meghatározott tárgyú különbözeti vizsgák letétele,
 - felvételi előkészítő tanfolyam levezetése,
 - speciális, szintre hozó kurzus beépítése a tematikába,
 - a felzárkóztatást szolgáló egyéni, avagy csoportos tanulmányi feladatok meghatározása és számonkérése stb.
- 7.) Végezetül pedig elengedhetetlen feladatnak tekinthető az intézményi kreditrendszerek *azonos elvi alapokra helyezése*, megkönnyítendő mind az intézményi teendők elvégzését, mind a hallgatói kötelezettségek teljesítését.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1.) Martinkó József: Arányok és hangsúlyok a tisztképzésben; Hadtudomány V. évfolyam, 1995. évi 1. sz.
- 2.) A BJKMF gazdálkodási szak tanterve (szám nélküli dokumentumkivonat)
- 3.) Kérelem katonai logisztikai szak alapítására és indítására (ZMNE, szám nélküli tervezet)

Czékus János–Jarecsni Miklós

A szárazföldi haderőnemi tisztképzés az Amerikai Egyesült Államokban

A katonai felsőoktatási vezetők, szakemberekből álló küldöttség tagjaiként a szerzőknek ez év februárjában lehetőségük volt betekinteni az amerikai tisztképzés egyik reprezentáns intézményébe, az Egyesült Államok Katonai Akadémiájának életébe. Az Egyesült Államok Katonai Akadémiája (United States Military Academy: USMA) a Hudson partján, az államok történetében mindig nagy jelentőséggel bíró, stratégiai fontosságú helyen, a New York állambeli **West Pointben** működik. Az intézményt Thomas Jefferson elnök 1802-ben alapította az ugyanebben az időben létrehozott műszaki hadtest keretében. A szerzők a konzultáció során szerzett tapasztalatokat összefoglalva bemutatják az akadémia felépítését, oktatói állományát, a felvételi és képzési rendszerét, követelményeit és tájékoztatást adnak a tanintézet életével kapcsolatos fontosabb kérdésekről.

Az akadémia vezetőinek felfogása szerint az elmúlt években a világban tapasztalható politikai változások ellenére Amerikának továbbra is szüksége van hatékony hadseregre. Napjainkban az USA-t már nem fenyegeti közvetlenül másik szuperhatalom, de létezik a veszélyes változékonyság és bizonytalanság, amely nemzeti érdekeit veszélyeztetheti, és a képzett, bármikor alkalmazható hadsereg fenntartását indokolja. A hadseregnek jól képzett vezetőkre van szüksége, akik biztosak képességeikben, és alkalmasak arra, hogy kezeljék a várható problémákat. Ezért a West Point folyamatosan reagál a nemzet igényeire, ugyanakkor biztosítja, hogy a tisztek felkészítése az oktatás, a képzés időtálló alapszabályok és hagyományok alapján folyjon.

Az Egyesült Államok Katonai Akadémiájának **fő célja**, hogy ellássa a nemzetet a köz védelmét szolgáló jellemszilárd vezetőkkel, valamint olyan tiszteket képezzen, akik professzionálisan működtetik a hadsereget, és képesek hatásosan válaszolni a **változó világ** technológiai, szociális, politikai és gazdasági kihívásaira. Célkitűzéseik deklaráltan a 21. század katonai vezetőinek felkészítését irányozták meg.

Az USMA **küldetése**: úgy nevelni és képezni a tiszti növendékeket (kadétokat), hogy minden végzős rendelkezzen azokkal a jellemző tulajdonságokkal, amelyek szükségesek a hivatásos hadsereg tisztje karrierjének kialakításához, szakmai tudása növeléséhez és arra inspirálja őket, hogy életük során nemzetüket szolgálják.

Szervezeti felépítés, oktatói állomány

Az intézmény ma a szárazföldi haderő vezérkari főnöke alárendeltségében működik. **Funkciója: tisztok képzése a szárazföldi csapatok részére.** Vezetője a *szuperintendáns*, akinek *három helyettese* van: a *katonai parancsnok*, aki a katonai kiképzésért és a fizikai felkészítésért, a *dékán*, aki az elméleti képzés irányításáért és a *főtitkár* (gazdasági igazgató), aki a képzés logisztikai biztosításáért felelős.

A tiszteket az oktatói feladatokra – általában 8 év csapatszolgálat után – pályázati rendszerrel választják ki, majd beiskolázzák őket a szükséges iskolai (egyetemi) végzettség megszerzésére. Így az USMA oktatóinak jelentős része csapattapasztalattal és egyetemi végzettséggel rendelkező hivatásos tiszt. Az oktatásba belépők felkészítését a tanév megkezdéséig 8 hetes programmal, továbbá a már tapasztalt oktatóknak tartott tanítási gyakorlatokkal végzik el. A megfelelő rotációt úgy biztosítják, hogy az oktatók 3 évi tanintézeti munka után visszakerülnek a csapatokhoz, vagy tudományos fokozat megszerzése érdekében beiskolázzák őket. (Az *életpálya* szerint az oktatásból kikerültek a törzstiszti akadémia elvégzését követően törzsekben, majd a zászlóalj-parancsnoki tanfolyam elvégzése után zászlóalj-parancsnoki beosztásban szolgálnak. Egyenes életpályát feltételezve ezt a beosztást 40–44 éves korban érhetik el a tisztek.) Az USMA-n jelenleg 10 éves program keretében kívánják elérni, hogy az oktatók 25%-a polgári oktató legyen. Ezt az a felismerés indította el, hogy egyes tudományok széles sávja miatt stabilabb és több tudományos fokozattal (PhD) rendelkező oktatót magába foglaló tanári karra van szükség. A PhD-vel rendelkező vezető (tiszt, polgári) oktatókat az USA elnöke nevezi ki határozatlan időre.

Felvételi rendszer

A hadsereg, a tisztek társadalmi, anyagi megbecsülése eredményeként a fiatalok számára vonzó a hivatásos tiszt pályája, így sokan jelentkeznek, nagy a merítési lehetőség. A jelentkezővel szembeni **alapvető elvárások**: középiskolai érettségi, 17–21. éves kor, nőtlen, illetve hajadon (ha nő, nem lehet terhes) családi állapot, nem családfenntartó, USA-állampolgárság. A jelentkezéshez egy állami, politikai vezető ajánlása szükséges és orvosilag igazolni kell az egészségi alkalmasságot.

A felvétel jelölés alapján történik. Felvételre jelölhet az USA elnöke, alelnöke, jelölhetnek szenátorok, képviselők, a szárazföldi csapatok magasabbparancsnokságai s más, törvényben előírt személyiségek, illetve intézmények.

A felvételi a jelölt elméleti ismereteinek felméréséből (matematikai teszt és szóbeli), vezetői kvalitásainak értékeléséből és a fizikai állóképesség méréséből áll. Külföldiek esetében ez kiegészül angol nyelvvizsgával.

A jelentkezők középiskolai eredményei az átlagnál magasabbak. Az **elméleti vizsgán** az USA felsőoktatási intézményeibe jelentkezők számára egységes felvételi tesztet töltenek ki. A sikeres felvételihez követelmény a teszt jó szintű teljesítése. Az elméleti vizsga 60%-ban határozza meg a felvételi eredményt. Az USMA-ba felvettek általában a polgári felsőoktatási intézményekbe bekerültek átlagához viszonyítva 100 ponttal magasabb teljesítményt érnek el, vagyis az USMA felvételi követelményeit teljesítőket az USA bármely egyetemére felvették volna.

A jelöltek **vezetői képességei** is jók, felvételi szempont ugyanis, hogy korábban

végeztek-e közösségi tevékenységet, és ennek során vezetői kvalitásaik megnyilatkoztak-e. Feltérképezik a jelölt környezetében (iskolai, lakó stb.) végzett diák önkormányzati, cserkész-, sport-, klubvezetői tevékenységet, továbbá a vezetői magatartás vizsgálata során tesztet töltenek ki iskolai tanáraikkal is. Ezek alapján értékeli a jelölt vezetői kvalitását, amely a felvételt 30%-ban határozza meg.

Az összteljesítmény 10%-át adja a **fizikai állóképesség-vizsgálat**, amely teszt kitöltéséből, húzódzkodásból, távolugrásból, kosárlabdadobásból és 300 yard futásból áll. A felvettek 91%-a egyébként már aktív sportoló.

Évente 1100–1200 kadétot vesznek fel, a lányok aránya kb. 15%. A felvehető külföldi hallgatók részarányát kormányzati szervek határozzák meg, de egy-egy országból egyszerre nem lehet több mint hat, összesen 40 fő. Tájékoztattak arról, hogy Magyarországot is felvették azon külföldi országok listájára, amelyek a 2000-es évfolyamba jelöltek állíthatnak.

A képzés felépítése

Az akadémiai képzés 4 éves komplex folyamat. A célt és a küldetést három – az **intellektuális**, a **katonai** és a **fizikai** – területre kiterjedő felkészítéssel teljesítik. A három terület százalékos aránya: elméleti (intellektuális) 65%, katonai 25%, fizikai 10%. Az egymásra épülő területeket teljesen integrált oktató-, képességfejlesztő, tanácsadó, szerep- és jellemformáló programok alkotják.

A tanulmányok kezdetén az USMA megismerteti a kadétoakat a jó vezető alapvető morális, szakmai és hazafias értékeivel. A kadétoak becsületkódexe az **erkölcsi-etikai nevelés** alappillére – amelynek hármas jelszava: kötelesség, becsület, haza – példaként szolgál a további fejlődéshez. Az erkölcsi nevelés nem külön terület, hanem áthatja a négyéves képzés teljes rendszerét és annak minden elemében megtalálható. A kadétoak négy évig élnek ebben a professzionális katonai környezetben, kultúrában. Körülveszik őket a haza önzetlen szolgálatának, az önfegyelemnek és a magas fokú becsületnek a jelképei. A főleg katonákból álló tanári kar tagjai modellként szolgálnak, ők szintén közvetítik ezen értékeket. A becsületkódex sérthetlensége és szelleme alakítja életmódjukat magán az akadémián és a későbbi szolgálatuk idején is, így a West Pointon végzett tisztek kisugározzák ezeket az egész hadseregére is.

A nevelésben meghatározó a becsületre nevelés programja, a filozófiai és elvi etikai alapfogalmak tanfolyama, a példamutatás, a példák állítása, a követelmények megismertetése és elfogadtatása, az önkéntes vallási (templomi kórus, vallási programok), kulturális tevékenység (90 szakkör működik).

Az elméleti képzés követelményeit, tartalmát az USA Nemzeti Akkreditációs Bizottsága hagyja jóvá. Az USMA programjai meghaladják az Egyesült Államokban érvényes akkreditációs követelményeket. Az egyes területek irányításáért felelős vezetőnek, illetve a képzést végző szervezetnek a másik két terület feladatai végrehajtásának segítésére konkrét teendői vannak.

A kadétoak vezetői képességét fejlesztő rendszert az egymásra épülő, négyéves (8 szemeszter; egy szemeszter 17 hét) program, a progresszív vezetői felelősségek, a vezető és az alárendelt közötti kapcsolatok kialakítására vonatkozó alapelvek képezik. Ilyenek:

- a hivatásos katonai értékekkel szembeni elkötelezettség,
- ragaszkodás a történelmi hagyományokon alapuló viselkedési normákhoz,
- a nyílt, kétirányú kommunikáció kezdeményezése,
- bizalmi alap megteremtése,
- önbecsülés előmozdítása,
- a feladat-végrehajtás során kezdeményezés és a döntési változatok keresése,
- sohase szerezz kiváltságokat a mások rovására!,
- a hiba elismerése és mások bátorítása, hogy a tapasztalatokból tanuljon,
- úgy korrigáld mások hibáit, hogy ne sértsd meg önérzetében!

A teljesítmény értékeléséül szolgáló vezetői tulajdonságok követelményei egyes célokra és szintekre való összpontosításra irányulnak. Ezek közül a fontosabbak a következők:

- a hivatásos katonai etika,
- a másokról való gondoskodás,
- a kötelességérzet általi motiváltság,
- a beosztottak képességeinek fejlesztése,
- a mások befolyásolásának képessége,
- a csapatmunka,
- a tervezés és szervezés,
- az ellenőrzés,
- a döntéshozatal,
- az írott és szóbeli kommunikáció,
- a katonai tartás.

Az USMA katonatiszti követelményekre szabott speciális oktatása sokrétű, magas színvonalú és versenyképes az ország legjobb iskoláival. Az **elméleti** felkészítés célja, hogy a végzetek képesek legyenek a világ változó technikai, társadalmi, politikai és gazdasági folyamatait értékelni, és arra hatékony választ adni. Mindezt a humán- és természettudományokat átfogó tantárgyprogramok tanfolyam- (blokk)szerű tantervei szolgálják (táblázat a következő oldalon).

A főiskolai végzettség megszerzéséhez a tanulmányok során 31 alaptanfolyamot és a 13 választható szaktanfolyamból legalább 9-et sikeresen teljesíteni kell.

Az alaptanfolyamok tartalma és mennyisége tudományterületenként az alábbi:

Humántudomány (16)		Természettudományok (15)	
filozófia/etika	1	mérnöktudományok	5
idegen nyelv	2	informatika	1
angol nyelv	3	térinformatika	1
történelem	2	kémia	2
hadtörténelem	2	fizika	2
jogtudomány (hadijog)	1	matematika	4
vezetéstudomány	2		
politikaelmélet	1		
nemzetközi kapcsolatok elmélete	1		
irodalom	1		

A tanfolyam-(blokk)szerű tantervi felépítés vázlata

Az első két év

Első évfolyam	Angol	Történelem	Számítás-technika	Kémia	Matematika	Testnevelés
	Irodalom	Történelem	Fizika	Kémia	Matematika	Testnevelés
Második évfolyam	Idegen nyelv	Politika-elmélet	Filozófia	Fizika	Matematika	Testnevelés
	Idegen nyelv	Közgazdaságtan	Térinforma-tika	Fizika	Matematika	Testnevelés

A második két év

Harmadik évfolyam	Nemzetközi kapcsolatok	Kötelező-en választható tárgy	Választott mérnöktudomány	Választott mérnöktudomány	Hadtörténelem	Testnevelés	Ajánlott választható, nem kötelező tárgy
	Angol	Kötelező-en választható tárgy	Katonai vezetés	Választott mérnöktudomány	Hadtörténelem	Testnevelés	Ajánlott választható, nem kötelező tárgy
Negyedik évfolyam	Alkotmányjog	Kötelező-en választható tárgy	Kötelező-en választható tárgy	Választott mérnöktudomány	Kötelező-en választható tárgy	Testnevelés	Ajánlott választható, nem kötelező tárgy
	Kötelező-en választható tárgy	Kötelező-en választható tárgy	Kötelező-en választható tárgy	Választott mérnöktudomány	Kötelező-en választható tárgy	Testnevelés	Ajánlott választható, nem kötelező tárgy

Az alaptanfolyamok lehetővé teszik a kadétoknak, hogy nagyobb kutatási és elemzési gyakorlatot szerezzenek az őket, a hadsereget és a nemzetet érdeklő/érintő területeken. A képzésben a logikus és lényegre törő gondolkodás megtanítására helyezik a fő hangsúlyt, ugyanis nem az a cél, hogy a kadétek egy adott szűk terület szakértőjévé váljanak.

A *katonai felkészítés* célja a tiszttel szemben támasztott vezetői ismeretek és képességek fejlesztése, az erkölcsi nevelés. Ezt 4 katonai tanfolyam segíti elő, amelyek évfolyamonként 4-4 blokkból épülnek fel. Magukba foglalják a hallgatók alapkiképzését, tábori kiképzését, a csapatszolgálatot, a különböző katonai beosztásokban való gyakoroltatást és az elméleti felkészítést, amelyben nagy jelentőségük van a gyakorlati foglalkozásoknak. A parancsnoki rendszer részeként a magasabb évfolyam gyakorolja a vezetői feladatokat, köteleességeket és segíti az alacsonyabb évfolyamú kadétek kiképzését.

Az első évfolyamon cél a középiskolai diákból kadét formálása, az önfegyelem,

az alárendeltség és az önzetlenség képességének, valamint a rajtagként való tevékenységnek, a parancs végrehajtására való koncentrálásnak, a kötelességérzetnek a kifejlesztése. Ezt az augusztusban kezdődő 6 hetes alapkiképzés során érik el, melynek a tartalma: az alaki fogások elsajátítása, az egyéni harcászati kiképzés, az alaplőgyakorlat, a vegyvédelmi gyakorlat végrehajtása, a fizikai állóképesség fokozása, az elsősegélynyújtás feladatainak megismerése, a katonai akadálypálya egymás segítségével való leküzdése. A kiképzés 5 napos gyakorlattal zárul. Ezt követően a negyedosztályú (első évfolyamos) tiszti kadétkok megkezdik az elméleti képzést (fél-évente egy-egy blokk), amely során megismerik az akadémia és a hadsereg értékeit, hagyományait. A karácsonyt követő kéthetes (félévek közötti) blokkban a tereptani ismereteket sajátítják el.

A második évfolyamon elkezdődik a parancsvégrehajtóból a vezetővé formálás, a csapattevékenység kifejlesztése, a közvetlen vezetői tevékenység alapjainak elsajátítása.

A 8 hetes nyári gyakorlaton már a csapatmunka, a csapatszellem kifejlesztése, az alapvető fegyvernemi ismeretek megszerzése a feladat. Az akadémia saját bázisán az alegység harcászati manővereit tanulják, a légi bevetést, a légimozgékony-ságot gyakorolják, a műszaki ismereteket (pl.: hídépítés) sajátítják el. Ezeken túl robbantási gyakorlatot hajtanak végre, hegyi- és tűzérkiképzésben részesülnek, valamint páncéloskiképző bázison egyhetes kiképzésen vesznek részt. A kiképzési feladatok „éles” végrehajtását egy lövésszázlóalj biztosítja. A gyakorlat után a kadétkokat előléptetik szakaszvezetővé (tts.-sé), majd folytatódik az elméleti felkészítés. Az első elméleti blokkban a tiszthelyetessel szembeni követelményeket ismerik meg, a másodikban a tiszthelyettes kiképzői és vezetői feladatainak elsajátítása történik, amely már a következő nyári csapatgyakorlatra való felkészülést szolgálja. A karácsonyt követő kéthetes katonai blokkban a harcászati jártasság megszerzése érdekében a szárazföldi erők harcának megvívását gyakorolják számítógépes szimulációs rendszer segítségével. (Ehhez korábbiakban terepasztalt használtak.)

A harmadik évfolyamos hallgatók a nyári gyakorlat keretében az elsőéveseknél, valamint a kijelölt kiképzői bázisokon töltenek be raj-, esetleg szakaszparancsnoki beosztásokat. A gyakorlat célja a tiszthelyettesi feladatkörök gyakoroltatása, a katonai alapismeretek alkalmazása és tanítása, a kiscsoportos vezetői tevékenység mesteri elsajátítása. (A kiképzői feladataikra rutinos tiszthelyettesek készítik fel őket, akik a foglalkozások alatt háttérben maradva felügyelik tevékenységüket.) A gyakorlóparancsnokok megtanulják a tiszthelyettesekkel, katonákkal, más kadétkokkal való együttműködést, és begyakorolják a kiképzés előkészítését és levezetését.

A további blokkokban megkezdődik az egyszemélyi vezetői felkészítés, a tiszthelyettesből a tiszté képzés. Ennek keretében az összefegyvernemi harc megvívása, az előadói készségek fejlesztése (pl.: eligazítás, teljesítménymegbeszélés levezetése), ellenőrzési feladatok, valamint a tiszt–tiszthelyettesi viszony alakításának elsajátítása történik. Az évfolyam végén fegyvernemet (szakterületet) választanak.

A negyedik évfolyam nyári gyakorlatán minden egyes hallgató az USA-ban, vagy külföldi alakulatnál aktív beosztásba kerül és 30–40 ember kiképzéséért lesz felelős. Az utolsó év további blokkjaiban már a tiszti feladatok, kötelességek elsajátítására, a parancsnoki képességek továbbfejlesztésére, a parancsnok és törzstisztek közötti

viszony gyakorlására, végül a tisztaváttásra való felkészülésre kerül sor. A szabadon választható programokon, a hallgatótársaik által tartott hadtudományi előadásokon keresztül is készülnek a választott fegyvernemi, illetve szakmai feladatokra.

A *fizikai felkészítést* a katonai parancsnok alárendeltségében működő testnevelési tanszék szervezi és végzi. A magasabb fokú állóképesség megszerzését, a tanítás fitness módszereinek elsajátítását, a testsúly megtartását 4 fizikai fejlesztő tanfolyam szolgálja. Emellett minden hallgatónak versenyszerűen kell űznie 24 különböző sport valamelyikét, de egyet a csapat vagy egyet a veszélyes, sérülésnek kitett, félelmet előidéző sportból kötelezően. A résztvevők tervezik és szervezik a szakosztályi (klub) sporttevékenységet. Az USMA szakosztályai, csapatai az USA felsőoktatási intézményeinek versenyein rendszeresen részt vesznek.

A képzést, valamint a hallgatók egyéni felkészülését három uszoda, több tornaterem, sportpályák, speciális edzőtermek, kondicionálótermek biztosítják, de állandó orvosi szolgálat is van. A követelmények teljesítését fizikai, valamint akadálypályatesztekkel rendszeresen mérik. A 12–18 fős osztály foglalkozását általában 3 testnevelő tanár vezeti, akik a kiscsoportos tevékenységet is irányítják, indokolt esetben egyes hallgatókkal is foglalkozhatnak.

A fizikai felkészítés nagyban hozzájárul a jellem, a csapatszellem, a felelősségérzet, az akaraterő és a vezetői képességek fejlesztéséhez.

A képzést támogató rendszer

Az akadémia fokozott követelménytámasztása támogató környezettel párosul. Ennek egyik fontos egysége a teljesítménynyújtó központ, amely az elméleti oktatásért felelős dékán alárendeltségében működik. Feladata, hogy a tanulásban és az egyéni vezetővé válásban támogatást adjon a hallgatóknak. A központ az egyes hallgatók felkészítését, fejlődését pszichológiai, relaxációs tréningekkel és olvasási, tanulmányozási képességet fejlesztő programokkal segíti. A programokban való részvétel többnyire önkéntes, benne évente általában 200-an vesznek részt. A hallgatók mentális és szellemi képességeit, valamint azok fejlődését tesztekkel mérik (például az olvasás hatékonyságát növelő program esetén: Nelson–Denny tesztel). A siker érdekében szorosan együttműködnek a hallgatók tanáraival, parancsnokaival.

A másik intézmény az oktatás-módszertani központ, amely a tanulási készség fejlesztésével, a tanulási teljesítmény fokozását segítő instrukciókkal, valamint multimédia-szakemberek által készített oktatóprogramokkal támogatja a hallgatók tanulását. Az elkészített programok – a régi módszereket nélkülözhetővé téve – a hallgatók számítógépein nagyobb hatásfokkal érvényesülve növelik a tanulási teljesítményt.

Kibocsátási adatok

Évente átlag 900 tisztet avatnak. Általában a végzettek 80%-a kerül csapathoz, szakasparancsnoki beosztásba, amelyben minimálisan 6 évet szolgálnak. A végzősök lelkesen várják, hogy csapathoz kerülhessenek, és szakasz- vagy századparancsnokként katonákat vezethessenek. A kibocsátást követően a fiatal tisztok – a választott szakterülettől függően – 16 hetes vagy hosszabb, csapatnál tartott tanfolyamon

vesznek részt, ahol elsajátítják a fegyvernemi ismereteket, közvetlen szakmai feladataikra készülnek. Csak ezt követően kerülnek beosztásba.

Egy tiszt kiképzési költsége West Pointban – a tájékoztatás alapján – 250 000 US dollár. A kadét 580 dollár ösztöndíjat (illetményt) kap. A lemorzsolódás évenként 5% körüli. Ha a kadét az USMA-t első vagy a második évben elhagyja, nem kell a kiképzési költséget megtérítenie, ha azonban hat évnél hamarabb hagyja el a tiszti pályát meg kell térítenie azt.

A napi élet

A kadétokat szakaszba, századba szervezik. Elhelyezési körleteik egy- vagy kétszemélyesek, korszerűen berendezettek, egységes (katonás) rendet mutatnak. A hölgy hallgatók azonos századkörletben, de külön szobákban vannak elhelyezve. (A kadétok csak a saját szobáik takarítását végzik.) Minden hallgató rendelkezik saját, az akadémia informatikai hálózatába bekapcsolt személyi számítógéppel, amely tanulmányaiban nélkülözhetetlen. Az iskola területén, foglalkozáson kívül szabadon közlekednek, de a tiszteletadási és az öltözködési szabályokat maradéktalanul betartják. Katonai és sportfelszerelésük, köznapi ruházatuk kulturált, egységes. A ruházatot meg kell vásárolniuk, illetve az első ellátmányt az ösztöndíjukból levonják. Rendszeresek a sorakozók, a „parádék”, amelyhez külön öltözetük van. A hallgatói állomány egyszerre (felszolgálói rendszerben) étkezik, amelyet sorakozó előz meg. A napi életet a parancsnoki rendszeren és az ügyeleti szolgálaton keresztül a századparancsnokok irányítják.

* * *

Összegezve az USMA katonai (szárazföldi haderő) rendszerben működik, annak utánpótlási igényeit elégíti ki. A katonai felkészítés terén szorosan együttműködik a haderőnemi vezetéssel, szervezettel és oktatási szempontból azonban önálló. Saját kiképzőbázissal, technikával rendelkezik. Teljesíti, illetve meghaladja az USA polgári felsőoktatási intézményeinek követelményeit és eredményeit is.

Az USMA tevékenységét egyedülállóvá teszi, hogy kifejezetten a vezetőképzésre koncentrál. Kiemelkedő képességű diákok jönnek az iskolára. A felkészítés katonai életkörülmények között, megfelelő morális és etikai környezetben történik. A képzés teljesen integrált, egymásra épülő magas szintű fejlesztési programokon (tanfolyamokon) keresztül valósul meg. A fokozott követelménytámasztás támogató, ösztönző környezettel párosul, folyamatos az értékelés és a visszahatás. A hallgatók ismerik az elvárásokat, és amit csinálnak, meggyőződéssel teszik. A tanintézet az oktatás mellett aktív kutatómunkát végez a hadsereg számára. A képzés tárgyi feltételei korszerűek, az anyagi és a személyi feltételek biztosítva vannak. (A tárgyi feltételek megteremtésében nagy szerepe van az akadémia patronálóinak, az ott végzett tisztek, évfolyamok pénzbeni vagy tárgyi adományainak. Például az előbbiekben említett oktatás-módszertani központ jelenlegi feltételeit az 1994-ben végzett évfolyam segítségével alakították ki, de a korábbi évfolyamok céladományaiából több épületet is építettek.)

A magyar tisztképzési rendszerrel összehasonlítva megállapítható, hogy mindkét képzési rendszer széles alapokon álló, hosszabb távon konvertálható tudás kialakítására törekszik, felsőfokú (főiskolai) diplomát biztosít. A két oktatási rendszer között az eltérés abban fogalmazható meg, hogy az amerikai iskola fokozottabb hangsúlyt helyez az általános vezetői felkészítésre, a képességek kifejlesztésére, a katonai és az erkölcsi nevelésre, valamint lényeges elem, hogy haderőnemi képzés folyik. A fegyvernemi felkészítés már az akadémián megkezdődik, de lényegében az avatást követően, a beosztásba helyezés előtt a csapatnál teljesedik ki. A konkrét beosztásra való felkészítés külön, az erre a feladatra szakosodott fegyvernemi kiképzőbázisokon történik, amelynek időtartama 1 év. Ezzel szemben a jelenlegi magyar főiskolai, akadémiai tisztképzés erősen szakosodott és a közvetlen beosztásra, a technikára való felkészítést is felvállalja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. West Point – a tradíciók fenntartása, a vezetésről való gondoskodás (Howard D. Graves tábornok – *ARMY Magazin*, 1993. december)
2. A katona és az állam (Samuel P. Huntington – Zrínyi–Atlanta kiadó)
3. Tiszti utánpótlás az USA hadseregében (Végh Ferenc – *Új Honvédségi Szemle* 1996/1)
4. Academic program, 1993–1994 – United States Military Academy

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának újjáválasztása

A Magyar Tudományos Akadémia 1996. májusi rendes éve közgyűlése keretében került sor az Akadémia tisztújítására, amely az 1993–96. évi akadémiai működési ciklus értékelését, az új vezetőség megválasztását és egyben a ciklus befejezését is jelentette. Az MTA alapszabályának idevonatkozó rendelkezései szerint ezek után kerül sor testületi szinten az osztályelnökségek újraválasztására, továbbá az osztályokhoz tartozó bizottságok megújítására is.

Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya 1996. június 11-i osztályülésén megtörtént az osztályelnökség megválasztása, és ugyanott határozatot hoztak a bizottsági rendszer újraválasztásáról, így a 30 fős hadtudományi bizottság újraválasztásáról is. Az 1996. június 11-i osztályálláspont és a június 27-i osztályelnökségi megbízás alapján a választást a hadtudományi bizottság ügyvezető elnöksége bonyolította le, a köztestületi tagok írásos megkérdezésével.

A hadtudományi bizottság ügyvezető elnöksége javasolta – mivel a bizottság 1994. október 17-én kezdte csak meg működését és nem töltötte ki a 3 éves akadémiai ciklust – a 30 bizottsági tag újraválasztását. Minden köztestületi tagnak joga volt teljesen új bizottság vagy új bizottsági tagok megválasztására szavaznia. A választás 148 MTA köztestületi tag írásos megkérdezésével 1996. au-

gusztus 31-ig megtörtént. A 148 köztestületi tagból 78-an (53%) vettek részt az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottsága tagjainak megválasztásában, aminek alapján a HTB tagjai lettek a *hadtudomány kandidátusai* közül: Babos Albert, Cserjési Ferenc, Csűrös János, Fülöp Imre, Gyuricza Béla, Holló József, Kiss Lajos (1938), Kovács Károly, Munk Sándor, Nagy Tibor, Paskó József, Szenes Zoltán; a *hadtudomány doktorai* közül: Ács Tibor, Csatári Sándor, Deák Péter, Dombrády Lóránd, Farkas József, Janza Károly, Kaló Péter, Kőszegvári Tibor, Móricz Lajos, Mórocz Lajos, Ósz Sándor, Pusztai János, Simon Sándor, Stefán Géza, Szabó János (1953), Szabó József (1928), Szabó Miklós, Ungvár Gyula.

A szavazólapokon a jelölt tagokon kívül 48 köztestületi és 6 nem köztestületi tag kapott még szavazatot, közülük hárman ötnél több szavazatot nyertek el. A szavazás az előírások szerint érvényes volt, bár néhányan kifogásolták a szavazás módját.

Az MTA IX. Osztálya újjáválasztott Hadtudományi Bizottsága 1996. szeptember 24-i ülésén ismertették a bizottság megválasztásáról készült 1996. szeptember 2-i jegyzőkönyvet, a választás eredményét. Dr. Metzger Gyula, az MTA IX. Osztályának tudományos titkára tájékoztatta a bizottságot a IX. Osztály állásfoglalásáról a hadtudományi bizottság

munkájáról. Kiemelte, hogy az MTA és a IX. Osztály vezetése igen jónak ítéli és minősíti a HTB közel két éves tevékenységét, melynek során mindig teljesítette az Akadémia elvárásait. Az osztályelnökség nem kíván beleszólni a választásokba, de az újjáválasztott hadtudományi bizottság működésében érvényesülnie kell a kontinuitásnak. Az elmúlt mintegy két esztendő eredményes munkájában a bizottsági tagokon kívül nagy szerepe volt a tisztségviselőknek, az elnöknek, a titkárnak és a három elnökhelyettesnek.

Ezután került sor a jelölésekre és titkos szavazással a tisztségviselők megválasztására, melynek során a szavazás eredményeként a következő akadémiai ciklusban az MTA IX. Hadtudományi Bizottságának elnöke Szabó Miklós, a hadtudomány doktora, titkára Ács Tibor, a hadtudomány doktora, elnökhelyettesei: Munk Sándor, a hadtudomány kandidátusa, Nagy Tibor, a hadtudomány kandidátusa, Stefán Géza, a hadtudomány doktora. Rajtuk kívül még két bizottsági tag kapott 11, illetve 9 szavazatot.

Az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottsága jog- és feladatköre

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény, az Akadémia alapszabálya (Asz.) és az Akadémiai ügyrend (Ü.) egységes szerkezetben határozza meg az MTA Hadtudományi Bizottságának jog- és feladatkörét, működésének területeit. Ezt idézzük szó szerint a következőkben:

„A tudományos bizottságok

Asz. 24. §

(1) A tudományos bizottság az Akadémiának – az akadémiai törvény 3. §-a (2) bekezdésének b) pontjában meghatározott célok érdekében – tudományágak, illetve tudományágak közötti (interdiszciplináris) szakterületek szerint szervezett egysége.

(2) A tudományos bizottság ellátja az Akadémia feladataiból a tudományágra háruló teendőket, elvégzi mindazt a tevékenységet, amellyel a tudományos osztály megbízza. Ennek keretében a bizottság

- figyelemmel kíséri az által gondozott tudományág hazai helyzetét,
- tudományos üléseket szervez,
- állást foglal a tudományág körébe tartozó, vagy a tudományág szempontjából jelentős tudományos, tudománypolitikai, kutatásszervezési és személyi kérdésben,
- véleményt nyilvánít a tudományág területén működő akadémiai kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek tevékenységéről, továbbá az akadémiai kutatóintézeteknek és támogatott kutatóhelyeknek a tudományág szempontjából jelentős pályázatairól, e véleményt megküldi az illetékes tudományos osztálynak,

Ü. 34. A tudományos bizottságok az akadémiai kutatóintézet és támogatott kutatóhely értékelését az osztály felkérésére végzik el. A szükséges adatokat az osztály bocsátja a bizottság rendelkezésére.

– tudományága körében javaslatot tesz a tudományos osztály könyv- és folyóiratkiadási tervéhez,

– részt vesz a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím odaítélése tárgyában megindult eljárások lefolytatásában és a nyilvános vitát követően a tudományos osztály javaslatának kialakításában.

Ü. 35. A tudományos bizottságok munkáját a tudományos osztályok titkárságai segítik.

Asz. 25. §

Az Akadémia rendes és levelező tagjai, valamint a doktorok közgyűlési képviselői állandó tagjai azoknak a bizottságoknak, amelyeknek tudományágába tartozik tudományos tevékenységük.

A tudományos bizottságok választott tagjai azok a köztestületi tagok, akiket a köztestületnek azon doktor tagjai választanak meg a tagságra, akik az adott tudományág területén tevékenykednek. A megbízásuk három évre szól és a három év elteltével megújítható.

Asz. 26. §

(1) A tudományos bizottság önállóan, de a közgyűlés és az illetékes tudományos osztály határozatai, iránymutatásai szerint jár el, hozza meg döntéseit.

(2) A tudományos bizottság tagjai – a megvitandó kérdések szakértőinek részvételével – bizottsági ülésen tárgyalják meg tudományáguk

tudományos vitatémáit és eredményeit, a tudományos közélettel, valamint az Akadémia szervezésével és működésével kapcsolatos, a tudományágat érintő kérdéseket.

Ü. 36. A tudományos bizottságok az osztály felkérésére értékelik szakterületeik nemzetközi fejlődését és javaslatot tesznek az osztálynak a kapcsolattartás tartalmi vonatkozásaira.

(3) A bizottsági ülés akkor határozatképes, ha a szavazati jogú tagoknak több, mint a fele jelen van. A határozathozatal az ügyrend elfogadása és módosítása esetében kétharmados szótöbbséggel, egyébként – az ügyrend eltérő rendelkezése hiányában – szótöbbséggel történik. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

Ü. 37. A tudományos bizottság által létrehozott munkabizottság vagy albizottság megalakításához és működtetéséhez nem köztestületi tagokat is be lehet vonni.

(4) A bizottsági ülés kizárólagos hatáskörébe tartozik

a) a tudományos bizottság elnökének, elnökhelyetteseinek és titkárnak megválasztása, illetőleg felmentése, az elnök beszámolójának jóváhagyása,

b) a tudományágra vonatkozó helyzet-elemzéseknek, az akadémiai kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek tevékenységére, továbbá a kutatóintézetek és kutatóhelyek tudományágazat szempontjából jelentős pályázati anyagokra vonatkozó bizottsági értékeléseknek a jóváhagyása, kapcsolattartás a területi bizottságok megfelelő tudományágazati bizottságaival,

c) a tudományág területére vonatkozó, a tudományos osztálynak megküldendő könyv- és folyóiratkiadási javaslat elfogadása,

d) a bizottsági ügyrend elfogadása.

Asz. 27. §

(1) A bizottsági ülés a tagok közül háromévi időtartamra, egy alkalommal újraválaszthatóan megválasztja a bizottság elnökét, elnökhelyetteseit és titkárát. A tudományos osztály elnöke nem választható meg a tudományos bizottság elnökének.

(2) A bizottsági elnök hívja össze a bizottsági ülést, elnököl az ülésen, képviseli a bizottságot, beszámol a bizottságnak a két ülés között végzett jelentős tevékenységéről, megküldi a tudományos osztálynak a bizottsági ügyrendet és annak módosításait, tájékoztatja a tudományos osztály elnökét a bizottság más bizottságok vagy az osztály egésze szempontjából is jelentős tevékenységéről.

(3) A tudományos bizottság feladatai ellátására munkabizottságokat hozhat létre."

Ki lehet a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja?

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény kimondja, hogy „A Magyar Tudományos Akadémia önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület. Köztestületként a tudomány művelésével, támogatásával és képviseletével kapcsolatos közfeladatokat lát el.” Ennek alapján az Akadémia tudományos és gazdálkodási önállósága kiteljesedett, haladó hagyományait újjáéleszthette, és felvállalta a hazai tudományos közösség képviseletét.

A törvény értelmében: „A köztestületet az akadémikusok, valamint a tudomány olyan más képviselői alkotják, akik tudományos fokozattal rendelkeznek, és tudományos tevékenységükkel a magyar tudomány feladatainak megoldásában részt vesznek.” Az Akadémia alapszabálya szerint a Magyarországon szerzett vagy honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek közül azok válhatnak a köztestület tagjává, akik az illetékes tudományos osztálynál bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni, vállalják a testületi tagsággal járó feladatokat, és nyilatkoznak arról, hogy a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvényben meghatározott feltételeknek eleget tesznek.

Ez a hadtudományi fokozattal – hadtudomány kandidátusi vagy doktori (PhD), valamint hadtudomány doktora vagy MTA doktora – rendelkező személy esetében azt jelenti, hogy az MTA Hadtudományi Bizottságán keresztül a fenti követelmények alapján benyújthatja az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának köztestületi taggá nyilvání-tási kérelmét. 1996. április 10-ig 6729 tudományos fokozattal rendelkező nyilat-

kozott arról, hogy köztestületi tag kíván lenni, és ez alapján a köztestület taglétszáma az akadémikusokkal együtt (218 rendes tag és 83 levelező tag) 7030 volt.

A 7030 köztestületi tag 12,4%-a, 856 fő a IX. Osztályhoz tartozik. Az osztályon belül működő 13 tudományos bizottság közül létszámban a Hadtudományi Bizottság a második legnagyobb, 148 taggal. Ez az összes (7030) köztestületi tag 2,1%-a és a IX. Osztályhoz tartozó 856 köztestületi tagnak 17,29%-a.

Igen sajnálatos, hogy a több mint 300 hadtudományi fokozatos – kandidátus és doktor (PhD) – közül jelenleg csak 147 az MTA köztestületi tagja. Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága felhívja a tudományos fokozattal – hadtudomány doktora, hadtudomány kandidátusa, doktor (PhD) – rendelkezőket, hogy nyilatkozat megtételével kérjék a bizottságon keresztül a IX. Osztálytól köztestületi taggá nyilvánításukat és a köztestületi jegyzékbe való felvételüket. Ezt szükségessé teszi a hazai tudomány, de különösen a hadtudomány fejlődésének ügye és érdeke.

A köztestületbe jelentkezés írásban a hadtudományi bizottságon (ZMNE, Budapest X., Hungária krt. 9–11., 1581) keresztül a IX. Osztály titkárságán történik. A jelentkező nyilatkozata tartalmazza a születési évet, a tudományos fokozat vagy doktori cím adatait (megnevezés, szakterület, megszerzés dátuma), a tudományterületnek megfelelően az MTA IX. Osztály megjelölését, a tevékenységnek megfelelő akadémiai hadtudományi bizottság megnevezését, tudományos testületi tisztségét, a munkahely megnevezését és címét, valamint a lakáscímét. A köztestületi tagságnak való jelentkezést követően az illetékes IX. Osztály a köztestületi taggá válás feltételeinek megléte esetén megállapítja, hogy a

meghatározottak alapján az illető a köztestületi jegyzékbe felvételre kerül, amiről őt írásban értesítik. A nyilatkozási űrlap a hadtudományi bizottságnál szerezhető be. A köztestületi tagság az Akadémiai alapszabály és ügyrend megfelelő paragrafusai alapján szüntethető meg.

Az MTA köztestület (hadtudományi) tagjainak jegyzéke

A köztestület tagjai című kiadvány (Szerk.: Tolnai Márton, Budapest, MTA, 1996. 243–248. o.) alapján az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának névsorában szereplő 147 köztestületi tag a következő:

a.) A hadtudomány doktorai közül:

Ács Tibor, Bognár Károly, Bokor Imre, Csatári Sándor, Deák Péter, Dombrády Loránd, Farkas József, Janza Károly, Kalló Péter, Kőszegvári Tibor, Lapos Mihály, Móricz Lajos, Mórocz Lajos, Ősz Sándor, Pusztai János, Simon Sándor, Stefán Géza, Szabó János, Szabó József, Szabó Miklós, Tamási Ferenc, Thürmer Gyula, Ungvár Gyula, Vasvári Vilmos.

b.) A hadtudomány kandidátusai közül:

Aleva György, B. Nagy János, Babos Albert, Bakity Boldizsár, Balajti István, Balla János, Barna Géza, Bauer Frigyes, Bán Miklós, Bencsik István, Berek Lajos, Bimbó József, Birkás János, Bodrogi László, Bogdány Tamás, Burján Jenő, Czékus János, Csabai György, Csabai Károly, Cserjési Ferenc, Csikány Tamás, Csűrös János, Demeter György, Déry Konstantin, Dobi József, Dobó Ferenc, Enzsöl Gyula, Fabinyi József, Farkas Róbert, Fábián Gyula, Fenyves Péter, Fülöp Imre, Gasparics Péter, Gazda Pál, Gellért Tibor, Gergely Attila, Gömbös János, Gráfik János, Gutheil Jenő, Gyarmati István, Gyu-

ricza Béla, Hajma Lajos, Harai Dénes, Hegedűs Róbert, Hegyesi József, Holló József, Horváth János, Huber Gyula, Iván Dezső, Jakab Gyula, Jankó Károly, Kender Antal, Király György, Kis Géza, Kiss Lajos, Koczka József, Kovács Jenő, Kovács József, Kovács Károly, Kovács Pál Sándor, Körmendy István, Léka Gyula, Lindner Miklós, Lukovics József, Makkay Imre, Meglécz Miklós, Molnár László, Mueller Othmár, Munk Sándor, Nagy István, Nagy László, Nagy Tibor, Németh Ervin, Nógrádi György, Orodán Sándor, Oroszi Antal, Ország Imre, Ónodi István, Ölvédi Ignác, Pados László, Papp Iván, Paskó József, Pataky Iván, Peták György, Piriti Sándor, Prókai Béla, Radványi Lajos, Rajkó István, Report József, Sarkantyús István, Sándor Vilmos,

Schneider Pál, Seebauer Imre, Somos András, Soós Károly, Surányi Jenő, Szabó Árpád, Szabó János (1933), Szabó-Kocsis János István, Szabó Mária, Szabó Sándor, Szanati József, Szauter Lajos, Szántó Mihály, Szendi József, Szenes Zoltán, Szentesi György, Szilágyi Tivadar, Szili Ferenc, Szili László, Szternák György Mihály, Sztvórecz András, Török László, Turcsányi Károly, Újhelyi Gabriella, Varga József, Várhegyi István, Várhelyi István, Villányi Ferenc, Zimonyi István.

c.) Más tudományok területéről:

Kiss Lajos az állam- és jogtudomány, Mucs Sándor a történelemtudomány.

**Az MTA IX. Osztály
Hadtudományi Bizottsága**

Krizbai János

A fegyveres erők a munkaerő piacán

A munkaerőpiacnak a fegyveres erők szempontjából is több szempontú megközelítése lehetséges. Megjelenik munkaerőt kereső munkaadóként, hiszen állománya egy – a hadkötelezettség miatt jelenleg még kisebb – részét a piac játékszabályai figyelembevételével kell megszereznie. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a munkaerőpiac helyzetét folyamatosan figyelemmel kísérve, hosszú távon is meg kell tartani a számára legértékesebb állományt. Végül fontos momentum, hogy állománya egy részét bizonyos idő elteltével vissza kell bocsássa a piacra, még hozzá – a jövő utánpótlása érdekében is – versenyképesen. Korábban sokan vitatták a hadseregek, illetve a hozzájuk hasonló szervezetek piaci szempontú elemzését, mondván, hogy ezen szervezetek működésében nagyon sok olyan tényező található, amely nem fejezhető ki a piac törvényszerűségeivel. Az újabb elméletek, amelyek a sokoldalú meghatározottságra, a külső-belső tényezők komplex elemzésére helyezik a hangsúlyt, egyértelműen jelzik: nem kerülhetők meg ezen összefüggések. A szerző tanulmánya ezekre az összefüggésekre igyekszik – néhány fontos tényezőt számba véve, egy kis sé gondolkodásformálóan – rámutatni.

A fegyveres erők és a munkaerőpiac összefüggéseinek vizsgálatánál abból célszerű kiindulni, hogy – bár a világ egyetlen hadserege sem tudja csak tisztán piaci eszközökkel megszerezni teljes állományát, annak biztosításához nélkülözhetetlen a széles körű társadalmi elfogadás és támogatás – a munkaerőpiac törvényszerűségei e területen sem hagyhatók figyelmen kívül.

A piac szerepét, hatását úgy tudjuk egyértelműen vizsgálni, ha számba vesszük: milyen költségekkel jár az ember a szervezet számára. Erről – a fontosabb költségnek vázlatos felsorolásával – az alábbi képet kaphatjuk:

Az emberi erőforrás költségeinek csoportosítása:

1. Munkába állítási költségek:
 - toborzás,
 - kiválasztás,
 - felvétel.
2. Betanítási költségek:
 - teljes felkészítés (alapképzés),
 - részleges felkészítés (katonai, szakmai, gyakorlati stb.),
 - továbbképzés,
 - átképzés.

3. *Kompenzációs költségek (munkaerő újratermelése, motiváció):*
 - rendszeres pénzbeni kompenzáció,
 - rendszeres nem pénzbeni kompenzáció,
 - nem rendszeres pénzbeni kompenzáció,
 - nem rendszeres nem pénzbeni kompenzáció.
4. *Munkafeltételek biztosításához kapcsolódó költségek:*
 - a közvetlen munkahelyi feltételek (iroda és felszerelés költségei),
 - munkavégzéshez kapcsolódó járulékos költségek.
5. *Kommunikációs költségek:*
 - általános tájékoztatás,
 - szervezetikultúra-építés.
6. *Kilépési költségek:*
 - végkielégítés, újrakezdési támogatások stb.,
 - búcsúztatás, ajándékozás,
 - kártalanítások, járulékok.
7. *Nyugdíjasokkal való foglalkozás költségei:*
 - szervezethez kapcsolódásuk támogatása,
 - segítségük.

A felsorolt tényezők esetében beszélhetünk ún. *közvetlen költségekről*, amelyek a konkrét tevékenységhez, annak biztosításához kapcsolódnak, illetve beszélhetünk *közvetett költségekről*, amelyek a feltételek biztosításához szükségesek (például a felvételnél közvetlen költség lehet a különböző szűrések elvégzése, közvetett költség az ehhez szükséges intézményrendszer fenntartása vagy rendelkezésre állása). Ki kell emelni, hogy az utóbbi évek tendenciája a költségek átstrukturálódása, az intézményi költségek csökkennek és a személyhez közvetlenül kapcsolódók növekednek.

A fentiekén túl számolni kell (lehet) többek között azzal, hogy milyen járulékos költségkihatásai vannak (lehetnek) a betöltetlen álláshelyeknek, illetve a nem megfelelő felkészültségű (alul- vagy túlképzett) emberek foglalkoztatásának.

Az általános elemzés szintjén maradvá tekintsük át, hogy a munkaerőpiac szereplői milyen kínálattal jelennek meg a piacon.

1. *A munkaadók kínálata:*

- ❖ hosszú és/vagy rövid távra mutató jövedelmi kínálat,
- ❖ a szervezet kínálta egyéb előnyök, juttatások, kedvezmények, melyek szintén lehetnek rövid vagy hosszú távú időhorizontúak,
- ❖ a szervezetben végzendő munka kínálata, vagyis mit milyen körülmények között kell végezni a felkínált juttatásokért,
- ❖ ezeken túl ott áll a szervezet egészének, a felkínált pályának társadalmi megítélése, elismertsége, elfogadottsága, divatos nevén presztízse.

Nagyon fontos momentumként ki kell emelni, hogy a piacon folyamatosan jelen kell lenni. Ez egyrészt azt jelenti, hogy folyamatosan elemezni kell a piacot, információt kell gyűjteni annak mindenkori állapotáról, a kereslet-kínálat viszonyáról. Másrészt „meg kell dolgozni” azt. Folyamatos meggyőző információt kell tehát a szervezetről megjeleníteni, nem maradhatunk le reklámban a többi munkaadó mögött.

2. A munkavállalók a piacon megjelennek:

- ❖ jövedelmi szükségleteikkel, megélhetési kényszerükkel, egyéb háttérbázissal, meglévő életfeltételeikkel,
- ❖ elméleti és gyakorlati tudásukkal, szellemi tőkéjükkel,
- ❖ egyéb személyes adottságaikkal, fizikai, mentális jellemzőikkel,
- ❖ rövid- és hosszú távú elképzeléseikkel, életstratégiájukkal,
- ❖ több-kevesebb információval a munka világáról, a piacról.

A felsoroltakhoz kapcsolódva el kell mondani, hogy nálunk az elmúlt időszakban nem alakult ki a munkavállalási képesség eladásának kultúrája, általában még kevés az intézményesült szervezet is, így a munkavállalók sokszor kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe.

A hadseregek „speciális piaci” kínálatában meg kell még említeni:

- ❖ a változatos, kalandos feladatokat,
- ❖ a különleges technika vonzását,
- ❖ a kérdés pszichikai megközelítésében a szervezeti rend adta biztonságot,
- ❖ a férfias erőpróbák kihívását,
- ❖ a beosztásokhoz kapcsolódó, külsőségekben is megjelenő hatalmi mozzanatokat,
- ❖ a speciálisan veszélyes feladatok esetén az extrajövedelmet.

Ugyanakkor érdemes még néhány olyan munkavállalói elvárást megemlíteni, amelyek befolyással vannak a szervezettel kötött „pszichológiai” szerződés tartósságára. Ilyenek lehetnek többek között:

- ❖ a képzettségnek, végzettségnek megfelelő beosztás biztosítása,
- ❖ a szakmai fejlődés lehetőségének (feltételeinek) biztosítása,
- ❖ folyamatosan értékeljék teljesítményét,
- ❖ megfelelő legyen a vele szembeni bánásmód,
- ❖ emberileg el tudja fogadni környezetét, be tudjon illeszkedni,
- ❖ igénye esetén részt vehessen a munkához kapcsolódó döntéshozatalban.

A felsorolt tényezők alapvetőek lehetnek elsősorban a kvalifikált munkavállalók megtartásában.

Az előző gondolatok mentén elemzéseket végezve, egyértelműen kiszámítható egy adott szervezet rekrutációs bázisa, kialakítható az a stratégia, ahogyan meg tud jelenni a piacon. Tehát az, hogy kit tud „megvenni”, többek között függ:

- ❖ attól, hogy a többi munkaadóhoz képest milyen a kínálata (a komplex kínálat),
- ❖ hányan kínálnak még hasonló kondíciókat,
- ❖ mennyire tudja a szervezet „eladni” magát,
- ❖ milyen a piacon a kereslet és a kínálat viszonya,
- ❖ a gazdaság adott állapotában és a társadalmi szabályozók diktátumában mennyire vannak rákényszerülve a munkavállalók a munkavállalásra.

Az általános jellemzők után néhány gondolat erejéig időzzünk el a hazai munkaerőpiacon!

Változások a hazai munkaerőpiacon

Kissé vissza kell tekintenünk, mert a néhány éve bekövetkezett változások még nem hoztak, nem hozhattak létre gyökeres változásokat a társadalmi kultúrában, a piacgazdaság kialakulóban van. Elmondhatjuk: az elmúlt évtizedek munkaerőpiacára is igaz volt, hogy meglehetősen szűk keretek között működött. A teljes foglalkoztatás volt a jellemző, a felesleges munkaerő a legtöbb esetben a szervezeten belül ragadt, vagy hivatali és nem piaci szervek foglalkoztak az átcsoportosításokkal. Az első munkavállalás után viszonylag kevés volt a munkahely-, még kevesebb a szakmaváltás (a 70-es, 80-as években megbízhatatlan vándormadárnak tartották, aki több munkahelyet kipróbált). A „piacon” a szakma megléte (a papír) volt a fő kritérium és nem a tényleges tudás. Vezetői beosztásoknál a lojalitás hangsúlyosabb volt, mint a vezetői hozzáértés. Fontos jellemzőként meg kell jegyezni, hogy a jövedelmeknek csak egy része volt a fizetés, mely meglehetősen nyomott volt, nem biztosította a munkaerő újratermelését. Egy szűk vezető rétegtől eltekintve a jövedelem és az iskolai végzettség nem állt arányban (pl. a diplomás pedagógus fizetése és a szakmunkás fizetése szinte azonos volt, sőt sok esetben a pedagógus volt hátrányos helyzetben).

A 90-es évek eleje óta drámai változások terepe a munkaerőpiac. Az úgynevezett tervgazdaság lebomlása és a valós piaci gazdaság csíráinak megjelenése mély gazdasági válság közepette indult meg. Az évtized első felében 28%-kal csökkent a foglalkoztatottak száma. A korábbi állóvíz rohanó patakká változott, ahol döbbenetes sebességgel értékelődtek át a viszonyok, közöttük az egyes munkavállalók munkaerő-piaci értéke is. A túlfűtött államszocialista gazdaság munkaerőhiányon alapuló teljes foglalkoztatottságának hosszú és sajátos történelmi korszakát a tartós és tömeges munkanélküliség váltotta fel. A megszűnő munkahelyekről kikerülő tömegek kétharmada azonban nem a munkanélküliek táborát gyarapította, hanem a gazdaságilag inaktív népeiséget, hasonlóan a volt munkanélküliekhez. Az utóbbiak növekvő hányadának ugyanis nem a munkavállalás miatt szűnik meg az állástalansága, hanem mert tartósan kiszorul a munkaerőpiacról. E változások hatására 1995 elején 100 foglalkoztatottnak már 178 eltartottról kellett gondoskodnia, szemben a kilencvenes évek eleji állapottal, amikor ez az arány még csak 100:98 volt.

Beszélhetünk azonban kedvező változásokról is. Ezek között említhető, hogy szélesednek a munkaerő-piaci szolgáltatások, és viszonylag nagy számban megjelentek ennek intézményei.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy milyenek a távlati kilátások.

A különböző elemzések egybecsengő megállapításai szerint a foglalkoztatás színvonala a gazdaság természetes piaci erőinek mozgásba lendülésével várhatóan emelkedni fog. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy jelentős munkanélküliséggel kell tartósan együtt élni, melynek azonban belső szerkezete átalakul. Növekszik azok száma, akik végkép vagy tartósan kiszorulnak a munkaerőpiacról.

Figyelembe kell azt is vennünk, hogy néhány éven belül a magyar népesség demográfiai okokból fogyni fog. Ezt a nyugdíjkorhatár emelése a munkavállalási korú népesség körében csillapítja ugyan, de a munkaerő korstruktúrája romlik. (Ez például nagyon érzékenyen fogja érinteni a honvédséget is.)

Számolhatunk azzal, hogy a kormányzati munkában erősödnek az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök, például máris megszűnt a pályakezdekők munkanélküli segélyezése, ezt foglalkoztatásuk támogatása váltja fel. Mai szándékok szerint lényegesen emelkedik a munkaközvetítés, valamint a pályaválasztási és munkavállalói tanácsadás szakmai színvonala. A képzési intézmények korszerűsítése után néhány éven belül számolhatunk azzal, hogy a pályakezdekők munkaerő-piaci kondíciói lényegesen jobbak lesznek, tudásuk dinamikusabb lesz, amellyel követni tudják a változásokat.

Az általános piaci kitekintés után térjünk vissza és konkrétan tekintsük át, a katonai szervezet, még közelebbről a honvédség pozícióit!

A modern társadalmak intézményrendszerében jól elkülöníthetők a magán- és a viszonylag széles közzsféra (benne a fegyveres szervezetek) kínálta lehetőségek is. A közszolgálat az országok jelentős részében tartja egyes korábbi tradicionális jellemzőit, melynek egyik fontos eleme, hogy jó, kiegyensúlyozott és hosszú távú kiszámítható megélhetést biztosít (bár ezek sem feltétlenül nyugdíjas állások már). Általában a magánszférában nagyobb jövedelmeket lehet elérni, de lényegesen nagyobb a kockázata az állás elvesztésének. Az előbbiekhez hozzá kell még tenni, hogy a polgári társadalmakban állami intézménynél dolgozni a biztos megélhetésen túl mindig kiemelkedő státust, rangot jelentett. A köztisztviselőt más munkavállalóhoz képest bizonyos előjogok illették meg, de a társadalom külön kötelezettséget is támasztott vele szemben. A szakmai és a munkavégzésre irányuló követelményeken túl a tisztség viselőjének ki kellett elégíteni bizonyos erkölcsi morális elvárásokat, a magán- és a családi életben is. Viszont a tisztos fizetés és a különböző előjogok fejében megéri mindezt vállalni, ezért általában versengés folyik a közszolgálati munkahelyekért.

Ebben a vázolt közzsférában évszázados hagyománya van az érdemeken alapuló előmenetelnek, amelyet igyekszenek objektíve mérhető követelményekhez kötni, benne nagy szerepet játszik a képzettség és a szolgálati idő.

A honvédség munkaerőpiaci értékei és lehetőségei

A honvédség munkaerő-piaci lehetőségei szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az az általános, a munkaerőpiacra is ható tendencia, mely szerint a fegyveres szervezetek és szakmák presztízse folyamatosan csökken. A társadalmak demokratizálódási folyamataival összefüggésben megváltozott a társadalmak hozzáállása, viszonya a fegyveres erőkhöz. A társadalmak jelentős – sok szempontból domináns – rétegei szemében a fegyveres erők mindinkább szükséges rossznak, mint nélkülözhetetlen intézménynek tűnnek. Sok országban mértékadó körök az eleve biztos győzelmet jelentő háborúkat is elítélik. A társadalmi fejlődés következményeként az értékrendekben beállt változások a hadseregek számára nehéz helyzeteket teremtenek. Egyik oldalról ugyanis csak akkor lehet a hadseregeknek az alkotmányban előírt harcképességét biztosítani, ha érvényre juttatják a katona kötelességeit leíró rendelkezéseket. A másik oldalról viszont nem vagy csak részben találkoznak ezek a társadalmi konszenzussal. Ez a megítélés, amely általánosan kifejeződik a hadsereg és képviselői presztízseben, konkrétan a hadsereg fenntartásában, rekrutációs

bázisa kialakításában, feladatai feltételrendszerének biztosításában, nagyon is fontos kérdés. Nem hagyhatók figyelmen kívül a fejlett országok hadseregeinek tapasztalatai.

Jól tudjuk, hogy Magyarországon a korábbi évtizedekben sem volt magas a zárt, koalíciós hadsereg presztízse. Tanulságos átnézni az elmúlt évtizedekben elsősorban a tisztképzésben végzett kutatásokat, amelyekből kirajzolódik, hogy kik és miért választották a pályát. A pályamotivációik vizsgálata sajtóságos képet fest. Így például az 1968-ban és az 1990-ben végzett kutatások szinte egybecsengően megerősítették a diplomaszerezés fontosságát, sok esetben egyetlen utat, mint erős motivációs tényezőt. Mindazonáltal el kell mondani, hogy az állomány jelentős része pályára kerülését ezen túl valamilyen kényszer motiválta. Ez kimutatható volt a korábbi, az 1968-ban végzett kutatásban is, amikor pedig a toborzómunka lényegesen intenzívebb volt, illetve a feltételrendszerek jobbak voltak. Az 1990-ben megkérdezett katonai főiskolai hallgatók 65%-a eredetileg más pályára készült (legerősebb kényszerítő tényezők: az alacsony tanulmányi eredmény és az anyagi feltételek hiánya volt). Sokan kerültek a pályára az ország szegényebb régióiból, azon belül is volt egyéb nyomós ok (pl. az egyik szülő nyugdíjas vagy elhalálozott – a megkérdezettek közel 15%-a esetében). Figyelmet érdemel, hogy nagyon kevés esetben követték szüleik katonai pályáját (mindössze 9%). A pálya presztízst befolyásolta, hogy a hadseregi értékek kialakítása hosszú ideig egyértelműen a „keleti minta” dominanciájával történt, a nyugati gyakorlatilag ismeretlen volt. Ebben kiemelt szerepet kapott a katona jogon kívül helyezése, a feltétlen alávetettség elfogadása, a látszatdemokratizálódás mellett az előljáró mindenre kiterjedő hatalma.

Fontos momentumként kell megjegyezni, hogy a tisztikar tagjai pályakezdésüktől erős szervezeti függésbe kerültek. (Erősítette ezt többek között az úgynevezett szovjet szemléletmód, amely többek között a politikai fellazulás miatt kísérelte meg elzárni a hadseregeket saját társadalmuktól is.) Életük, tevékenységük jelentős részét a hadsereg sajátította ki, vonta befolyása alá, mely a civil társadalomtól való viszonylagos elkülönülést okozta. Csak az utóbbi néhány évben oldódnak e nézetek, és jelenik meg az érdekartikulálás és -érvényesítés igénye, az egyenruhás állampolgár elvi szellemisége, de ez jelentős belső szemléletváltást is igényel, amely csak hosszabb távon realizálható.

A honvédség korábbi munkaerő-piaci elemzései összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy általában a társadalom szegényebb rétegeiből, a fizikai munkát végző családokból, valamilyen kényszer hatására (pl. csak így tudott tovább tanulni) jöttek nagyobb számban a pályára. Érzékelhető, hogy a nemzeti jelleg erősödésével, és a társadalom felé való nyitással a honvédség presztízse némileg javult, de az átöröszhez jelentős szervezeti kultúraváltásokra van szükség. A folyamatokat gátolja, hogy napjainkban a honvédség nem tudja hozzárendelni a korábbi stabil megélhetést, sőt az utóbbi évek permanens átalakítási folyamataiban elvesztette a közszolgálat általános nagy előnyét, a tervezhetőséget, a kiszámítható életpályát. Így gyakorlatilag a folyamatosan félmillió feletti munkanélküliség ellenére sem növekedett jelentősen a katonai pályát választók száma. Akár a katonai középiskolák, akár a főiskolák 1996-os jelentkezési képét nézzük (kissé a csalóka keretszámok mögé nézve), nem látunk jelentős elmozdulást.

Ezek mellett a belső elbizonytalanodás erőteljes spontán kiáramlást indított el elsősorban azokból a körökből, amelyek a honvédség számára a legértékesebbek lennének. Ki kell még emelni a folyamatok fontos jellemzőjeként, hogy ez a kiáramlás gazdasági recesszió, nagymértékű munkanélküliség időszakában történt. A gazdaság már említett felpörgésével az elszívóhatás várhatóan sokszoros lesz és elképzelhető, hogy megállíthatatlan lesz a szakembervesztés.

Távlatokban, a demokratizálódási folyamatokkal összhangban a nyugati társadalmakéhoz hasonló helyzetre számolhatunk, amelynek már vannak is bizonyos jelei. A folyamatok egyik közbülső lépéseként a kötelező katonai szolgálat folyamatos rövidülése, majd megszűnése várható.

Abból kell tehát kiindulnunk, hogy bizonyos mértékig tovább szűkülnek azok a rétegek, amelyekből a honvédség utánpótlásra számíthat, kisebb mértékben a sor-, nagyobb arányban a hivatásos állománya vonatkozásában. Természetesen az ország vezető politikai erőinek összefogásával, a honvédség társadalmi kapcsolatainak erősítésével a jelzett hatások csökkenthetők, a folyamatok lassíthatók. Ugyanakkor az is közismert, hogy a technikai fejlődés egyre nagyobb követelményeket támaszt a katonával szemben, egyre szélesebb azon beosztások köre, ahol magas szintű szakmai tudás, speciális szakismeret szükséges. Ez – figyelemmel a rövidülő sorkatonai szolgálatra – azt is jelenti, hogy növekvő számban lesz szüksége a honvédségnek olyan szakemberekre, akik önként vállalnak rövidebb – a mai fogalmainkkal szerződéses – szolgálatot is. Ez a réteg természetesen újabb piaci jellegű problémákat is felvet, hisz ezeket rövid távú előnyökért lehet, kell megnyerni, amely mögött láttatni kell azt is, hogyan kerülhetnek vissza a civil piacra.

Felmerül a kérdés, hogyan lehet ilyen körülmények között a fegyveres szolgálat állományát biztosítani, milyen lépéseket kell a fenti tényezők figyelembevételével tenni a honvédségnek a feladataihoz szükséges állomány megszerzése és megtartása érdekében.

Kimondhatjuk, hogy alapvetően az általános piaci jellemzőknél felsoroltakból kell kiindulni. A kínálatnak versenyképesnek kell lenni, melyben markánsan meg kell jeleníteni (a stratégiába be kell építeni) a hosszú távú előnyök között a közszolgálat tradicionális jellemzőit. Elsősorban a tiszti és a tiszthelyettesi állomány jelentős magja vonatkozásában a stabilitásra, a kiszámíthatóságra, a fegyelmezett szolgálatteljesítés esetén a biztos megélhetés kínálatára lehet alapozni. Ebben az esetben elérhető az is, hogy egymást követő generációk válasszák a pályát. Elsősorban ennek a rétegnek – az alapvető fizikai szükségletek kielégítésének tartós biztosításán túl – fel kell kínálni a szükségleti hierarchia (Maslowi piramis) magasabb lépcsőit is. Motivációs eszközként fel kell használni azt is, hogy a hadseregek – a modern hadseregek is – funkciójukból következően erősen hierarchizált szervezetek, ahol a különböző szinteken lévők külső jegyekkel is (rendfokozat, az egyéb jelzések színe stb.) meg vannak különböztetve egymástól. Ezért különösen fontos ezekben a szervezetekben az a pályamodell, karriermodell, amely egyértelműen bemutatja a pálya elején, sőt a pályaválasztáskor: hogyan lehet eljutni a különböző szintekre, milyen teljesítményekhez milyen lehetőségek, juttatások, elismerések kapcsolódnak. Érdekes néhány gondolat erejéig ezeknél a kérdéseknél is elidőzni!

A karriermodell piaci értéke

Minden szervezet elsődleges érdeke, hogy olyan munkatársai legyenek, akik munkafeladataikat a lehető legmagasabb szakmai színvonalon és a leghatékonyabban tudják elvégezni. A különböző szervezetek ezt csak akkor tudják elérni, ha lehetővé teszik tagjaik (munkavállalóik) részére a képességeiknek, tudásuknak, tapasztalataiknak és ambícióiknak megfelelő munkakörök betöltését, és ehhez biztosítják a fejlődési lehetőségeket.

Valójában a szervezetekben a karriermodell tervezése összefoglalja és rendszerezi mindazon, egyénre megállapított, célirányos emberi erőforrás-fejlesztési feladatokat, melyek elvégzése az egyén fejlesztésén keresztül a szervezet eredményes működtetését is támogatja. Természetesen ez kölcsönösségre építő tevékenység, amely alapvetően épít az egyén aktivitására. Tehát a kezdeti esélyegyenlőség biztosítása után azokat támogatja, akik korábbi tevékenységük, jellemzőik alapján legértékesebbek lehetnek a szervezet számára.

A karriertervezés alapvetően stratégiai kérdés, az erőforrás-gazdálkodás, a szervezeti kultúra része. Feltételezi, hogy a szervezetnek van kidolgozott stratégiája, ehhez illeszkedő humánstratégiája és azt jól ismerik a munkatársak, sőt rálátása van azoknak is, akik szeretnének a későbbiekben a szervezet tagjai lenni.

Alapvetően minden modern szervezetnek kétféle karrierpépet kell tudni felrajzolni. Az egyik a hagyományos, amely a szervezeti hierarchiában való előrelépést jelenti, a másik a szaktudásban való előrelépést célozza. A vezetői és a szakmai hierarchia közötti átjárhatóságot biztosítani kell.

A hadseregek funkcióiból eredő működési sajátosságok megkövetelik, hogy olyan állományuk legyen, amely hosszabb-rövidebb ideig képességei legjavát adva végzi beosztásból adódó feladatait. Ebben nagyon nagy szerepe van a növekvő arányú hivatásos állománynak. Ezen állománycsoport kialakításának és hatékony felhasználásának nélkülözhetetlen feltétele olyan lehetőségek (pályaképek) hiteles felmutatása, amelyekre megélhetésüket, életüket hosszabb-rövidebb időre alapozhatják. Ennek alapja az emberi szükségletrendszer kielégítettisége, mely a szakmai feladatok megoldásával, illetve a hierarchiában történő előmenetellel kiteljesedhet.

A piaci társadalmak hadseregei állománya karriermodelljének kialakítása csak az adott társadalmak kultúrája, történelmi hagyományai és a munkaerőpiac jellemzői figyelembevételével és a civil szférában ható normákkal összhangban történhet. Csak így alakítható ki olyan tartós rendszer, amely lehetővé teszi a személyi feltételrendszer stabil biztosítását.

A hadsereg karriermodelljei alapvetően a tiszti, a tiszthelyettesi állománykategóriák vonatkozásában értelmezhetők. A különböző országok gyakorlata eltér abban a vonatkozásban, hogy a tiszthelyettesi karriermodell biztosít-e átmenetet a tiszti pálya felé, vagy sem, de mindenképpen fontos, hogy a két állománykategória alapelvei egységes rendszert képezzenek.

Legfontosabb elemnek tekinthető a katonai beosztások hierarchiája, vele összhangban a rendfokozati előléptetés, illetve a hozzájuk rendelt juttatások, járandóságok rendszere. Az előmeneteli rend tradicionális alapja a parancsnoki előmenetel,

a korszerű hadseregekben megjelent nagyszámú professzionalista szakember (szaktisztok, tiszthelyettesek) miatt azonban egyre nagyobb jelentősége van a szakmai karriernek. A szakbeosztások körének szélesedése miatt nő a hagyományos parancsnoki és a különböző törzsbeosztások közötti átjárhatóságnak, mobilitásnak a jelentősége.

A karriertervezés várható eredményei

- a) *A szervezet szintjén jelentkező eredmények:*
 - ❖ gazdaságosabb erőforrás-felhasználás;
 - ❖ a szervezeti innováció erősödése;
 - ❖ rugalmasabb szervezeti működés;
 - ❖ a célokkal való azonosulás, hozzájárulás a szervezet céljainak eléréséhez;
 - ❖ a körülményekhez való gyorsabb alkalmazkodás;
 - ❖ a szervezeti kultúra fejlődése;
 - ❖ a szervezethez való hűség javulása;
 - ❖ aktív részvétel az imázs kialakításában.
- b) *Az egyén szintjén jelentkező eredmények:*
 - ❖ a folyamatosan fejlődő képességek, készségek;
 - ❖ a képességeknek megfelelő munkafeladatok színvonalas elvégzése;
 - ❖ az ambícióknak megfelelő munkakörök ellátása;
 - ❖ a megelégedettség, a siker érzése;
 - ❖ a jó közérzet.

A karriertervezés tehát alapvetően az egyén teljes szükségletrendszerére épít, belefoglalva a fizikai alapszükségletek növekvő szintű kielégítettségét és a legmagasabb szintű, az önmegvalósítás lehetőségének biztosítását is.

A kiszámítható és elfogadott előmenetel akkor valósul meg, ha a követelményekhez objektív mérőrendszer is társul. A modern társadalmak gyakorlatának megfelelően ki kell dolgozni ennek elveit, létre kell hozni intézményrendszerét, amely kiterjedt mérésekkel dolgozik a legnehezebben mérhető mutatók, a személyiségjegyek vonatkozásában is. A mérési rendszer fontos elemeként létre kell hozni a fellebbezési rendszert, benne biztosítani a független mérés lehetőségét. Ki kell emelni, hogy a pályamodell torzulásai erősen befolyásolhatják a szervezet munkaerő-megtartási lehetőségeit.

Összességében a pályamodell egyik meghatározó eleme a hadsereg piaci megjelenésének, alap – részletes kimunkálást igénylő – standardjai:

1. a szervezetbe lépés feltételrendszere,
2. az előmenetel rendszere,
3. a kilépés, a civil társadalomba visszakerülés rendszere.

Mindegyik elem kimunkálásánál meghatározóak lehetnek a rövid és a hosszú távra végzett költség-haszon számítások akkor is, ha a tényleges haszon itt nem jelenik meg közvetlenül. Többek között stratégiai döntést igényel, hogy az egyénhez rendelik-e a költséget (piaci jellegű vásárlás a mindenkori igényeknek megfelelően), vagy intézményhez (fenntartanak nagy számban képző és egyéb intézményeket, amelyeknek kimenetét próbálják szabályozni).

Kilépés az aktív katonai szolgálatból, rekvalifikáció

Hadseregünkben ez a kérdés a sajátos társadalmi, politikai helyzet miatt nem igazán merült fel az elmúlt évtizedekben. A II. világháborút követően szinte teljesen új alapokról építkező hadseregben elsősorban a megfelelően képzett állomány kialakítása volt napirenden. Az ötvenes évek hadseregszökkentése politikai tisztozással volt színesítve, amikor is a kikerülők egy része örült, hogy komolyabb retorziók nélkül megúszhatta. A hetvenes-nyolcvanas években pedig a korábban hasonló életkorúakból feltöltött hadseregből olyan nagy volt a természetes (öregkori) fogyás, hogy csak szükségintézkedésekkel lehetett pótolni a létszámbírányokat. Ez azt is jelenti, hogy a problémakezelésnek sem gyakorlata, sem kultúrája nem alakult ki. Elsősorban a pálya vonzóbbá tétele motiválta a döntéshozókat, amikor a civil végzettség, a diploma megszerzésének lehetőségét felmutatták a pályát választóknak és nem a tényleges visszaáramoltatási szándék. Valójában a létszámbírányok miatt kialakult torzult szemlélet átlépte a valamelyest elveiben létező előmeneteli rendeket. Viszonylag sokakat hagytak úgy beosztásokban, hogy már nem feleltek meg a követelményeknek, meglétük sok esetben több problémát adott, mint hiányuk jelentett volna. A viszonylag szűk továbbsholgalói rétegen túl a törvényi szabályzás is csak felszínesen érintette a kilépés problematikáját, abban is erősebb volt a szervezethez kötés hangsúlyozása. Ezért gyakorlati technikák, módszerek sem igazán alakultak ki az elmúlt évtizedekben. Ugyanakkor a hadsereg különösen nagy igénybevételt jelentő terhelései, amelyek nagy súllyal jelentkeznek az alacsonyabb beosztásokban, egyértelműen jelzik, hogy a megfelelés életkorilag erősen behatárolt. A már említett hivatásos jelleg erősödése pedig még inkább igényli a megoldást.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy miért kell ezzel a szervezetnek foglalkozni, hiszen ha valaki egy civil munkahelyről kilép, minimális pénzbeli kompenzáción túl szinte csak a munkaügyi szervezettől kaphat segítséget élete további rendezésére. Igazából a válasz kézenfekvő. A katonai szervezet – nyitottsága, szélesedése ellenére – speciális, zárt világ, amely értékeit tekintve is sok szempontból eltér a civil szervezetektől. A szolgálatnak már a ténye is az állampolgári jogok korlátozásával jár. A munka, amelyet itt végezni kell, sok vonatkozásban eltér a polgári foglalkozások rutinjától, az egyén korábbi ismeretei oly mértékben megkophatnak, hogy nincs biztosítva a harmonikus beilleszkedés. A felsoroltakon túl *alapvető szempontként kell figyelembe venni, hogy az aktív szolgálatból kilépő állomány lehet az alapja a honvédség tartalékos parancsnoki állományának, illetve a róluk való gondoskodás fontos tényező a pályát választók motivációjában.*

Ezek a szempontok vezérlik a törvényalkotókat, a nemzetközi joggyakorlatot, amikor a civil foglalkozásokon lényegesen túlmutató kompenzációkkal biztosítják a katonai szervezetből való kilépést.

Több országban (például Németország) a szolgálatból kilépés előtt, az eltöltött szolgálat hosszától függő időtartamban biztosítják a rekvalifikáció lehetőségét, a civil szférába való harmonikus kilépést. Az idő biztosításán túl bázisokat, felkészítő rendszereket rendelnek a feladathoz. A nemzetközi gyakorlatra építve vegyük számba, milyen alternatívák lehetségesek.

A szervezet döntési alternatívái:

- ❖ pénzbéli újrakezdési támogatás a kilépés után;
- ❖ képzési támogatás a kilépés előtt;
- ❖ képzési támogatás a kilépés után;
- ❖ civil szakma adása a szolgálat alatt;
- ❖ a megszerzett gyakorlat igazolása egy vagy több szakmára, illetve speciális feladatra.

Általános elv, hogy a kilépés támogatásának összhangban kell lenni az eltöltött szolgálati idővel, illetve a munkaerőpiac mindenkori követelményeivel. A hosszabb szolgálat utáni pénzbéli újrakezdési támogatás nyilvánvalóan csak akkor tölti be funkcióját, ha az összeg ténylegesen biztosítja az újrakezdést. Mai magyar fogalmakkal élve ez például egy kft. alapítási költségeit jelenti.

A kérdés részletes megvilágítása érdekében nézzük meg, hogy mit érnek a katonák a piacon. Erre a nemzetközi elemzések mellett sajnos egyre gazdagabb hazai tapasztalattal is rendelkezünk. A nemzetközi gyakorlat szerint korábban az állomány jelentős része ereje teljében lépett (lép) ki, és inaktív koráig még viszonylag hosszú időt eltöltött (eltölthetett) civil foglalkozásban. A tapasztalatok szerint az állomány jelentős része továbbra is valamilyen katonás foglalkozást vállal. Testőr, biztonsági őr vagy egyéb, speciális fegyveres ismereteket igénylő szakmában, szervezetben dolgozik. (Legtöbbször ilyen szervezeteket eleve obsitos katonák hoznak létre.) A kiszolgált katonák egy másik, jelentős rétege visszatér korábbi civil szakmájához, vagy leszerelés után szerez szakvégzettséget és helyezkedik el egy szakmában. További csoportja az állománynak a vállalkozószférában adja el elméleti és gyakorlati tapasztalatait. Általában elmondható, hogy azok a leszerelt katonák, akik el akarnak helyezkedni, viszonylag rövid időn belül el is tudnak, és viszonylag jó kondíciókkal. Sőt az a tapasztalat, hogy a fejlett országok piacain keresettek a katonák.

Hogyan hasznosítható például egy a West-Pointon szerzett diploma a civil életben?

Ha a válasz érdekében áttekintjük a modern munkaerőpiacot azt tapasztaljuk, hogy igazából nem a konkrét diplomát díjazza a piac, hanem a mögötte lévő, a gyakorlatban alkalmazható tudást. Ez többek között úgy jelentkezik a képző intézményeknél, hogy egyre erőteljesebben törekednek a tudás eladhatóságára, mindenkori piacképességére. Az oktatás tartalmában ez elsősorban olyan változásokat hozott, hogy megjelentek olyan tantárgyak, amelyek hozzásegítik a szakembert a szakmájához kapcsolódó egyéb funkciók (például vezetői stb.) betöltéséhez. Mivel a katonai pályán hangsúlyosak ezen tudáselemek, és a katonai gyakorlat ezeket kiemelten erősíti, azért a katona speciális értékeket hordozó szakember.

Az előbbieken túl különös hangsúllyal jönnek számításba azok a hagyományos és újabb értékek, készségek, amelyeket a katonai feladatok, így a katonai szervezet megkövetel. Kiemelhetjük ezek közül a fegyelmet, a megbízhatóságot, a pontosságot, a hierarchia elfogadását, a gyors döntési képességet, a pszichikai, fizikai állóképességet. Mindezek a versenyszféra preferált értékei közé tartoznak, ezért azok a katonák is állást találhatnak, akiknek katonai szakképzettsége távolabb áll a civil pályák szükségleteitől.

Természetesen a fentiekhez hozzá kell tenni, hogy a hadsereg léte, működése belátható időig társadalmi szükséglet. Ezért a szolgáltatást vállaló katonákról való gondoskodás sem csak kifejezetten a hadsereg feladata, abban jelentős szerepet kell vállalni a társadalom egészének. Mindez azt is jelenti, hogy nem csak piaci eszközökkel lehet és kell gondoskodni a szervezetről kiváltakról sem. Ide tartozhatnak olyan normatív szabályozók, amelyek kötelezettségek vagy előnyök kilátásba helyezésével biztosítják, hogy egyes munkaadók alkalmazzák a leszerelt katonákat.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk: a piaci követelmények figyelembevételével a pályamodell, az előmeneteli rendszer természetesen akkor működik, ha a követelmények, a feltételek és a járandóságok, a kompenzációk összhangja biztosítva van. Alapelvként kell kezelni, hogy a vonatkoztatási alap a hasonló kvalifikációhoz kötött civil munka. Mivel a katonai szolgálat pszichikailag, fizikailag megterhelőbb és békében is az átlagosnál nagyobb veszélyeket rejt, az általános állampolgári jogok korlátozásával is együtt jár, a kompenzációnak jelentősen meg kell haladnia a mindenkor civil normákat (ez nem feltétlenül csak fizetési megközelítést jelent).

Tekintettel arra, hogy az előbbieken körvonalazott új szerepek meglehetősen távol esnek a korábbi elvektől és gyakorlattól (például a segédmunkás presztízsű tiszthelyetteskép kerül szembe a professzionista szakemberrel), ezért az anyagi feltételrendszeren túl még egyéb, jelentős döntést igénylő lépések is állnak előttünk. Többek között meg kell változtatni a szervezeti kultúrát, a szervezet belső beállítódásait, értékítéletét is, amely csak nagyon hosszú idő alatt és intenzív munkával lehetséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ansoff, H. J. *Strategic Management*, The MacMillan Press, 1979.
- Barakonyi Károly: *Stratégiai management*, Peter Lorange, KJK., 1991.
- Bognár Károly: A fegyveres erők funkcióinak, feladatainak változásai, *Hadtudomány*, 1994. 4. sz.
- Frey Mária: Foglalkoztatási adalékok a humánerőforrások modernizációjához, *Munkaügyi Szemle*, 1996.
- Gerd Gerken: A 2000. év trendjei, Akadémia Kiadó, 1993.
- Kiss György: A piac és az emberi tényező, Balassi Kiadó, 1995.
- Csath Magdolna: *Stratégiai vezetés-vállalkozás*, KJK, 1990.
- Értékrendek és társadalmi-kulturális változások (tanulmányok), ELTE Szociológiai Intézet, 1992.
- Gyekiczki Tamás: Az emberi erőforrás-fejlesztések és emberi tőkeberuházások szociológiája; Kézirat, 1993.
- N. F. Elbert-Farkas F.: Személyzeti/emberi erőforrás, menedzsment, Karoliny Mné-Poór J. Jannus Panonius Egyetemi kiadó, 1993.
- Charles B. Handy: Szervezetek irányítása a változó világban, Mezőgazdasági Kiadó, 1986.
- Horváth László: *Stratégia vállalati tervezés a gyakorlatban*, KJK, 1987.
- Kúti Éva-Marschal Miklós: A harmadik szektor (tanulmányok), Nonprofit kutatócsoport, 1991.
- Freeman Marvin F.: A történelem figyelembevétele a katonai döntéshozatalban, *Military Review* 1988 6.sz. (fordítás AF 7056)
- Jávor István: A szervezetszociológia gondolati rendszere, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.

Mucsi József

A társadalomba való újra beilleszkedés modelljeiről

Az utóbbi két évben több mint 4000 tiszt és tiszthelyettes kényszerült távozni a hadseregből. Az életpályának választott hivatás megszakadása után ennek a társadalmi rétegnek nincs betagolási lehetősége a társadalom gazdasági rendszerébe, nincsenek olyan külső kapcsolatai, amelyek révén beilleszkedhetne a társadalomba, és helyet, szakmát szerezhetne. Az egyén – esetiünkben a katona – „szabaddá válik ugyan valamitől, de ezzel egy időben nem válik szabaddá valamire”. A katona is veszélyeztetett lesz, s elindulhat a társadalmi „kiilleszkedés” felé, amennyiben nem kapja meg a segítséget a további élet megszervezéséhez. A szerző a hivatásos állomány hadseregből történő kiválásának előkészítéséről és a társadalomba való újra beilleszkedés modelljéről szól, bemutatva német, angol és kanadai példákat.

A pályaválasztást történelmünk során nem pusztán a katonai hivatás értékrendje motiválta, hanem a gazdasági-társadalmi helyzetek szorításai, és az ezekre adható válaszok is. Így hosszú távra sikeres befektetésnek bizonyult a katonai hivatás választása az egyén és családja számára.

Az utóbbi években permanensen zajlik a hadsereg átalakítása, és megdőlni látszanak azok a sok évtizedes tapasztalaton nyugvó kollektív tudati tényezők, amelyek abban nyilvánultak meg, hogy aki a hadsereghez köti szekerét, az hosszú távon, lehet azt mondani: élete végéig biztonságban érezheti magát. A szervezet – úgymond – egy életen keresztül gondoskodik, még ha eltérő módon és szinten is, tagjairól, tehát a megszolgált idő után jöhet a megérdemelt és a társadalmi átlaghoz viszonyítottan jó megélhetést biztosító nyugdíj.

A katonai hivatás értékrendje és törésvonalai

Legújabb kori történelmünkben az első komoly és társadalmi méretekben is jelentős törés akkor következett be ebben a folyamatban, amikor a magyar királyi honvédség tábornoki, tisztí, altisztí karának tagjaitól, az önmagát népi demokratikus forradalomnak nevező átalakulás után, a politikai vezetés megvált. Megbízhatatlanságra hivatkozva küldik el a katonai szakképzettséggel, jelentős gyakorlati tapasztalatokkal, kialakult hivatástudattal rendelkező hivatásos katonákat.

1956-ban egy másik törés következteben a tisztí nyilatkozat aláírását megtagadók, és/vagy az „ellenforradalomban” a másik oldalon részt vevők kényszerülnek

távozni. Mindenkit eltávolítanak, aki politikai szempontok miatt megbízhatatlannak, „alkalmatlannak” bizonyul.

A harmadik törés jelenleg zajlik, és a hadsereg korszerűsítése címén történik.

Félreértés ne essék! Ezek az események nem politikai szándékok összemosása céljából állíthatók egy sorba, hanem van néhány olyan jellemző – legalábbis az érintettek szempontjából annak minősíthető – azonosság közöttük, amelyek alapján megtehető a sorba szedés.

Valamennyi általam említett esetben jellemző az elbocsátottak magas létszáma, tömegessége, az elválás relatív váratlansága az érintettek részére, valamint az egyének további életútjára vonatkozó közömbös beállítódás, és az egyénekre tapadó stigmatizáció megjelenése.

A tömegességre jellemző, hogy 1995-ben a hivatásos állománykategóriából rövid idő alatt összesen 2344 fő (1287 tiszt, 1057 tiszthelyettes) lépett ki, vagy kényszerült távozni, 1996. szeptember 30-ig újabb 1817 fő távozott (1000 tiszt, 817 tiszthelyettes), ez az év végéig várhatóan további 200–250 főt érinthet még. Ismerve a hadsereg-átszervezés elképzeléseit, ez a nagyság a további években is jelentkezik.

A váratlanságot pedig jól mutatja egy 1996 januárjában végrehajtott szociológiai kutatási beszámoló szerint az érdekelt állomány mintegy egyharmada semmiféle információval nem rendelkezett további sorsára vonatkozóan. A további sorokra vonatkozó közömbös beállítódás jellemzésére elégséges, ha azt mondjuk, hogy jelenleg az ellenkezője nem igazolható. Remélhetőleg ez az okfejtés elégséges lesz állításom bizonyítására.

A stigmatizáció lényege pedig az, hogy a közvélekedés szerint sorsa ilyenén alakulása miatt az egyén a bűnös, „eddigi nem megfelelő tevékenysége” miatt került ki a hadseregből, biztos hibákat, sőt bűnöket követett el, ezért zárta ki a hadsereg. A stigma tehát a „bukott ember” jelző. A hadsereg valamennyi tagja tudja, hogy ez nem felel meg a valóságnak, de a társadalom kollektíve ezt hiszi, és „bukott embereknek” nyilvánítja az érintetteket. Mint tudjuk: a stigmatizáció egy idő után az egyént a stigma megvalósítójává teszi, azaz elkezd az elvárásoknak és a vélekedéseknek megfelelően viselkedni.

Mindannyian tudjuk, hogy az 1948-as évek utáni időszakban – elsősorban a politikai hatalom döntése következtében – a hivatásos katonai pályát választók a társadalmi hierarchia középső, alsó csoportjainak gyermekei közül kerültek ki, az egyenlőtlenségi lejtő alsóbb (foglalkozási, települési, jövedelmi stb.) régióit foglalták el. Ezen társadalmi csoportok tagjai zömében tradicionális vagy passzív, instabil, nem autonóm életformával rendelkező családokban szocializálódtak, ebből következően kialakult értékrendjük is a családokét követi, tekintélyelvű, autoriter magatartást valósítanak meg. Ebben az esetben az egyén lemond saját maga függetlenségéről, és összeolvad egy önmagán kívüli valakivel vagy valamivel, hogy ilyen módon pótolja a belőle hiányzó erőt. Ez a legfelismerhetőbb formában az engedelmességben és az uralkodás iránti vágyban lelhető fel.

A pályaválasztásban szerepet játszott a mindenkori politikai hatalom befolyásoló szerepe mellett a katonai pályának ezen társadalmi csoportok presztízshierarchiájában elfoglalt magas státusú helye is. Ezekben családokban, a család intergenerációs mobilitása szempontjából a gyermek iskoláztatása jelentős szerepet

játszik. A katonai pálya választása pedig lényeges presztízsemelkedést jelent magának a családnak is. Hiszen a családi, baráti beszélgetésekbe ezentúl már bele lehet szőni, „hogyan bizony, a mi tiszt (tiszthelyettes) fiúnk így és így...”. Erős pozitív attitűd alakul ki ezekben a társadalmi csoportokban a katonai pálya iránt, amely a kívülállók körében lehet csodálat vagy megvetés tárgya.

A kollektív tudatba az épül be, hogy aki alkalmazkodik a katonai szabályokhoz, az a szervezetben nyugdíjig megélhet. Ez nyugdíjas állás. Ha pedig innen valakit elküldenek, akkor biztosan az egyén sértette meg a hadseregi szabályokat, amiért bűnhődni kell, és a későbbiekben sem igazán megbízható a társadalom szemében. A katonai pálya megszűnése tehát az egyén által elszenvedett veszteségen túl így jelent a családnak is veszteséget, amelyhez még esetleg valamiféle bűnösségtudat is kapcsolódhat. Sőt! A társadalmi közeg, amelyből a katonai pályáról kiváló egyén származik, még szankcionálja is a családot, az egyént. Itt jelenik meg ismét a korábban leírt szocializáció hatása, nevezetesen, hogy ezek az egyének eddigi pályafutásuk során a „tekintélyelvű karakter” tökéletes megvalósítói. A tekintély itt olyan értelemben használatos, olyan interperszonális kapcsolatra vonatkozik, amelyben az egyik ember a másikat magánál feljebb helyezi el. A hadseregi hierarchia, valljuk be, ezen alapul, de itt a hierarchikus viszonyok pusztán elfogadásán túl a pszichikus személyiségstruktúra részévé válik, beépül abba, az egyén érzelmi életének része lesz. Amikor tehát az egyén kiválik a szervezetről, megszűnik ugyan ez a tekintélyelvű alávetettség, Eric Fromm szerint „az egyén szabaddá válik valamitől”, de ezzel egy időben nem válik „szabaddá valamire”. Nem rendelkezik azzal a tudással, amivel ezt megvalósíthatná. Előfordulhat, hogy maga sem vágyott erre a szabadságra, de az mégis itt van, és valamit kezdenie kellene vele. De nem megy. Eddig ugyanis nem volt szüksége ilyen problémákkal való foglalkozásra, kiszolgáltatottá, deprimálttá (sic!) és depriválttá (sic!) válik. Nem az anyagiak az okozói elsősorban ezen állapotának, hanem a társadalmi kitagolódottság érzése. A munkahely elvesztése ugyanis megszünteti az egyetlen betagolódási lehetőséget a társadalom gazdasági rendszerébe, nincsenek olyan külső kapcsolatok amelyek felhasználhatók lennének a társadalmi reintegráció során. E kapcsolatnélküliség kialakulásában legnagyobb felelőssége szintén a hadseregnek van, hiszen jogilag szabályozta, sőt szankcionálta a civil munkavállalás lehetőségét, annak megvalósulását. Ez a társadalmi csoport tehát többszörösen is veszélyeztetetté válik, és elindulhat a társadalmi kiilleszkedés felé, amennyiben nem kapja meg a segítséget a további élet megszervezésére vonatkozóan, vagy amennyiben az élethivatás gyakorlási keretétől választott szervezettel, a hadsereggel való kapcsolata megszakad.

A kényszer-pályamódosítás következményei az egyén további sorsát illetően

Amikor azzal számolunk, hogy a hadseregből leszervezünk X. számú tisztet, valamint Y. számú tiszthelyettest, akkor több szempontból is végig kell gondolnunk lépéseink következményeit, és az abból fakadó teendőket. A teljesség igénye nélkül legfontosabbak közül álljon itt néhány.

- 1.) A szervezetről kikerülő anyagi problémáinak rendezése, amely – úgy gondolom – az időben meghozott intézkedések eredményeként jelenleg rendszerben lévőnek látszik, vagy legalábbis megfelel a jogszabályi feltételeknek.

- 2.) A szervezetből kikerültek egzisztenciális problémái, amelyek egyszerűen úgy foglalkoztatók össze: hogyan, miként, mivel tovább? Mit tegyek azután, milyen lehetőségeim lesznek, amikor már nem leszek katona? Erre jelenleg nincs válasz.
- 3.) Milyen módon készüljön valaki a váltásra, egyáltalán fel lehet-e készülni arra? Mit tesz a hadsereg a felkészítés segítése érdekében?
- 4.) A szervezetből kikerültek társadalmi-tudati viszonyai befolyásolásának legalább két elemet kell tartalmaznia.

Az egyik: tudatni a társadalommal azt, hogy létezik ez az embercsoport, amely kiválni kényszerült a hadseregből, de tagjai dolgozni, élni akarnak, legfőbbképpen munkájukból megélni.

A másik: olyan közvélekedés kialakítása, hogy a társadalom ne „bukott ember”-ként kezelje a hadseregből kiváltakat, hanem „a társadalmi változás áldozatainak”, akik nem mártíromságukkal, hanem használhatóságukkal akarnak a közfigyelembe kerülni. Sajnos, ennek a megvalósulásáról sem igen lehet hallani. A megoldások elsősorban egyediek.

- 5.) Megteremteni a további kapcsolattartás, segítség feltételeit, intézményrendszerét. Itt a bajtársi szervezeteken kívül számításba jöhetnek más honvéd társadalmi szervezetek is, de az állami intézményrendszer felelőssége is felvetődik.

Nézzük meg tehát közelebbről és részletesebben: milyen módon írható le a kialakult helyzet, és a kínálkozó megoldási módokat milyen kondíciók kísérik.

A hadsereg hivatásos tagjai különböző módon kerülnek be, illetve vesznek részt a katonai szervezetek tevékenységében.

A helyzet elemzésénél a hadseregbe kerülés és funkcionálás eltérő voltát kell figyelembe venni, mert ez indukálhatja majd a megoldásokat is, hiszen mások a problémák a csak katonai tudással, és mások a nem csak katonai tudással rendelkezők esetében.

Egyik lehetséges módja a hadseregbe kerülésnek (itt nem a sorozott állományra kell gondolni), amikor az egyén élethivatásnak választja a fegyveres szolgálatot és mint *hivatásos katona* alárendeli magát a katonai pálya követelményrendszerének. Ebben az esetben zömében a katonai szervezet adja meg számára a hivatás végzéséhez szükséges szakmai tudást, képességeket. Általában katonai tanintézetekben, (tiszthelyettesképző iskola, tiszti főiskola, katonai akadémia) történik a felkészítés, és zömében a szervezeti funkciók teljesítéséhez kapcsolódik a közvetített tudásanyag. Ez korlátozza a hasznosítás lehetőségét más területen.

Bár a Magyar Honvédség – a mindenkor aktuális politikai döntések függvényében – nyújtott még polgári szakképzettséget is a katonai hivatást választóknak, de ez a korábbi időszakokban sem minden esetben valósult meg. A nem katonai (polgári) végzettség azonban csak korlátozott lehetőséget biztosít az egyénnek a munkaerőpiacon, mivel a kapott diploma (orosztanár, napközis nevelőtanár, üzemmérnök stb.) jelenleg vagy nem konvertálható a polgári szakképzési rendszerben, vagy olyan tevékenységre jogosít, amelyből dömping van a munkaerőpiacon. Igaz, elmondható és a cégek sok esetben szívesen alkalmaznak volt hivatásos katonákat is, de elsősorban nem a szakképzettség, hanem a hadseregben kialakult viselkedés-

kultúra okán. Mert a volt hivatásos katonáknál kialakultak – a hadseregi szocializáció következtében – a pontosság, a fegyelmettség, a határozottság, az engedelmesség tulajdonságjegyei, ugyanakkor magas fokon képesek az önálló feladatvégzésre is, amely a modern munkaadók szempontjából nagyon lényeges. Ezek olyan tulajdonságok, amelyek növelik az érintettek munkaerő-piaci értékét. Mégis azt kell mondanunk, hogy a szakmai tudás ezt tovább fokozhatná, konvertálhatóbbá tehetné. Így a kialakult képességek kiegészítése szaktudással fontos elem lehetne a re-integráció szempontjából.

A hadseregbe való belépés és funkcionálás *másik* módja, amikor a polgári képzési rendszerben megszerzett tudással az egyén meghatározott időtartamra szerződést köt, és munkáját bocsátja a szervezet rendelkezésére. Ebben az esetben az egyén a végzettségét a polgári életben szerezte, ebből következően korlátozás nélkül képes képzettségével a munkaerőpiacon megjelenni, és részt venni a pozíciók megszerzésében. Így a katonai szervezetből való kiválás után az oda visszatérés könnyen megoldható, vagy kevesebb problémát jelent, mint az első kategóriába tartozó egyénnek esetében. Sőt az előzőekben leírtak – a hadseregi szolgálat során kialakult tulajdonságok köre – még tovább növelhetik értéküket a munkaerőpiacon.

Fontos momentum tehát annak felismerése és elfogadása, hogy amíg az első esetben az egyén egész életére hivatást választott, addig a másik esetben meghatározott időre szóló munkavállalás történt. A második esetben az egyén szerződése lejártakor máshol is folytathatja keresőtevékenységét, a hivatást választók esetében a bármilyen okból történő kiválás esetén ez nem oldható meg ilyen egyszerű módon, tekintettel a képzettség korlátozott felhasználhatóságára a munkaerőpiacon. Ezekre a tényekre alaposan kell differenciáltan megtervezni a lehetséges megoldásokat.

Felvetődik a kérdés: milyen kötelezettségei lehetnek a szervezetnek az egyén további sorsát illetően. Magára hagyhatja-e, vagy segítenie kell a továbbiakban is, és segítséget kell nyújtani az újra beilleszkedéshez, a munkaerőpiacon való eredményes megjelenéshez. A kérdésnek, úgy vélem, van egy politikai és van egy materiális aspektusa is.

A *politikai aspektus* azt kívánja, hogy az egyént – korábbi tevékenységét elismerve – valamilyen mértékben segíteni kell elkövetkező életvitele megtervezésében, annak megkezdésében. Szakítani kell továbbá azzal a korábbi évtizedekben a katonai vezetők tudatában kialakult felfogással, mely szerint a hadseregből kilépőt a szervezetnek úgy kell tekinteni, mint aki cserben hagyta őt, és a kiválásával önmagát taszította ki a katonák közösségéből, és mint ilyenekkel: meg kell szüntetni a további kommunikációt. Napjainkban sokkal helyesebb a kiválást – főként ha nem az egyén kezdeményezésére történik – egy tevékenység lezárulásaként értelmeznünk, és azzal ismerjük el az egyén eddigi munkáját, hogy megadjuk számára a segítséget az eredményes beilleszkedéshez a polgári életbe. Így lesz a kiválás összekötő kapocs, a további együttműködés fontos momentuma.

Milyen legyen ez a segítség? Nagyon nehéz erre választ adni. De ugyanilyen nehéz a megoldási módokat kialakítani is. Mindenesetre azt látni kell, hogy az alábbiak figyelembevétele mindenképpen szükséges.

- 1.) A hadsereg átszervezését tudatosan, a szervezeti funkcionalitás elvének megfelelően kell megtervezni és végrehajtani. Ebben a tervben szerepelnie

kell: milyen alrendszereket milyen funkciónak megfelelően alakítanak ki, illetve szüntetnek meg; milyen konzekvenciákkal jár az átalakítás, mekkora létszámot és milyen struktúrát igényel az új szervezet; milyen képzettségi, képesítésbeli követelményeket kell érvényesíteni.

- 2.) A tervben szerepeltetni kell továbbá a kilépésre kényszerülők létszámát, a tájékoztatásuk módját, további lehetőségeik felvázolását, a róluk való gondoskodás rendszerét, a civil társadalomba való reintegrációjuknak a hadsereg által vállalt és megvalósítandó feladatait.
- 3.) A reintegrációt elősegítő szakmai felkészítés programját, annak megvalósítását, finanszírozási módját, személyi feltételrendszerét.

Nagyon sokszor hivatkozunk arra, hogy a területi munkaügyi központok, a munkaügyi szervek feladata ezen problémák kezelése. Rendeltetésük szerint ők a probléma kezelésére hivatott szervezetek, de én nagyon hangsúlyosnak tartom a hadsereg felelősségét, kötelezettségét is volt tagjai sorsának további alakulása iránt. A kilépettek „csak tartalékosokká” válnak, jelentős társadalmi közvélemény-formáló szerepük van, ezért nem közömbös számunkra az, hogy véleményeik, attitűdjeik a hadsereg iránt milyenek, mit fognak közvetíteni a társadalomnak. Valószínű, hogy a kedvezőtlen álláspontjuk környezetükben jelentős véleményformáló erővé válik. Így mindjárt felfogható ez a feladat olyan honvédelmi érdeknek, olyan tényezőnek, amely a hadsereg imázsának megteremtésében, formálásában kimagasló szerepet játszik. Ez is public relations tevékenység, mégpedig a javából!

A kérdés *gazdasági aspektusa* alatt értendő az anyagi feltételek megléte, annak nagysága, amelyek igénybe vehetők az egyének beilleszkedésének elősegítéséhez, ha a politikai döntés ezt lehetővé teszi.

A kérdéskör a hadsereg korszerűsítése kapcsán különösen időszerű, hiszen az országgyűlési határozat értelmében nagyszámú tiszt és tiszthelyettes vált ki napjainkig, és válik ki várhatóan a közeli jövőben. Ez indokolja a probléma gyors kezelését, amely jelenti a politikai döntés meghozatalát, és a döntés függvényében a szükséges pénzügyi, anyagi, szervezeti, személyi feltételrendszer megteremtését.

Az emberekről való gondoskodást napjainkra sajnos megint determinálják a monetáris feltételek, de ha az elgondolás kialakításával a kedvező helyzet megteremthetőségéig várunk, akkor ismét elszalasztunk bizonyos lehetőségeket, amelyek az emberi tényezőkben rejlenek.

Az egyik vezetélméleti tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miben különbözik az európai és a japán vezetési modell egymástól. Több más mellett az is a lényegi különbségek közé tartozik, hogy amíg mi, európaiak leginkább a rendszer működési problémáinak megjelenésekor kezdünk el gondolkodni a megoldáson, és dolgozzuk ki a lehetséges variációkat, addig a japán modellben magukat a problémákat is előre betervezik, természetesen csak azért, hogy megismerjék a rendszer lehetséges működési zavarait, és már az előkészület időszakában megtervezzék a majdani megoldási módokat. Azt hiszem, látható: a kettő közötti lényegi különbség leginkább az időtényezőben érhető tetten. Lehetséges, hogy mi ebben sem a japán modellt követjük?

Ezek és az ilyen problémák nemcsak a közép- és kelet-közép-európai országok esetében aktuálisak, hanem a NATO-tagállamokban is. Különböző politikai vagy

más megfontolások miatt csökkentik hadseregeik létszámát, kénytelenek nagyszámú katonaszemélytől megválni, akiknek a civil társadalomba történő újrabemélyesztésére különböző rendszereket hoztak létre és működtetnek.

Bár az egyes hadseregek megoldási módjaiban vannak eltérések, a céljuk közös: felkészíteni az egyént a civil életre, megadni azt a segítséget a tudás megszerzésével és anyagiakkal is, amelynek eredményeként a „volt” katona a civil társadalom számára is „hasznos áruként” jelenhet meg a munkaerőpiacon.

A továbbiakban néhányat ezek közül a modellek közül bemutatok, remélve azt, hogy adaptálhatóságukon és bevezethetőségükön az illetékesek elgondolkodnak, mert a döntés meghozatala elodázhatatlan. Úgy gondolom, hogy a NATO-kompatibilitást ebből a szempontból is szükséges elérni a Magyar Honvédségben, de nem elsősorban – vagy nem csak – ezért kell gondoskodnunk a rendszert elhagyó katonatársainkról.

1.) Szövetségi fegyveres erők (Bundeswehr)

A Bundeswehrt elhagyó önkénteseket (hivatásosokat) a lelépési díjon túl megilleti, a szolgálati idejük alatt járó juttatások részeként, a szakmai továbbképzést segítő szolgáltatás is.

Ennek célja: hogy katonai karrierjük befejezése után sikeresen térjenek vissza a civil életbe. Emellett a rendelkezésükre álló széles körű képzések és továbbképzések új lehetőséget nyitnak meg előttük az elhelyezkedésben, a társadalmi felemelkedésben vagy az eddig megszerzett társadalmi státusz és presztízshierarchiában megszerzett hely megtartásában.

Ezen szolgáltatások jogi alapja a *katonai nyugdíj és rehabilitációs törvény*.

A hadseregben szolgálóknak a szakmai továbbképzések keretében az alábbi szolgáltatások állnak rendelkezésre.

– *Tanácsadás szakmai előmeneteli kérdésekben:* A szakmai fejlődés érdekében tett minden intézkedést a szakmai továbbképző szolgálat hajt végre, személyes tanácsadás alapján. A tanácsadás célja, lehetővé tenni a szolgálatban álló katonáknak, hogy tisztázzák karriercéljaikat és hogy feltérképezzék a célhoz vezető utakat, figyelembe véve hajlamaikat és szakmai érdeklődésüket éppúgy, mint a munkaerő-piaci helyzetet. A tanácsadás eredményeit karriertervben rögzítik. Évente kb. 150 000 katona, tiszt részesül szakmai útmutatásban.

– *Szakmai továbbképzés aktív szolgálati idő alatt:* A katonaállomány részére lehetőség van szakmai továbbképzésre a szolgálati idő alatt is, de a munkaidőn túl. A szakmai továbbképzéseken való részvétel segít felfrissíteni és kiteljesíteni a szakmai ismereteket, így segíti az alkalmazkodást az aktuális szakmai követelményekhez. A résztvevők lehetőséget kapnak arra, hogy más irányú szakmai orientációt alapozzanak meg. Sok esetben a továbbképzésnél a katonai ismeretekre és a szolgálati idő alatt kapott katonai feladatokra építve jutnak el olyan, a civil életben is elismert foglalkozásokhoz, melyek gyakorlati tapasztalatokat is igényelnek (pl. utász mint építésmérnök, tűzérék mint földmérő technikusok, járműkarbantartók mint autószerelők, kórházi kisegítők mint (férfi) nővérek, tengerészek mint kereskedelmi hajó alkalmazottai).

Érdeklődési körtől függően a katonaállomány sok olyan szakmai képzésen is részt vehet, melyeket rendszerint civil szervezetek biztosítanak (jelenleg pl. ilyenek az adatfeldolgozási, a jármű-, a villamosmérnöki, a hegesztési tanfolyamok, a kereskedelmi foglalkozások és az üzleti adminisztráció alapelveit bemutató, tanító vagy az idegen nyelvi kurzusok). Ezen továbbképzések célja még az is, hogy a katona kapcsolata megteremtődjön, megmaradjon a civil élettel. Ezenfelül a szakmai továbbképző ügynökségeknél a katonák rendelkezésére állnak felkészültségük fejlesztését szolgáló általános és speciális könyvtárak.

Évente több mint 90 000 katona vesz részt ezeken a felajánlott tanfolyamokon, minden negyedik pedig olyan vizsgát tesz le még aktív katonai szolgálatának teljesítése alatt, mely

civil foglalkozás végzésére jogosítja őt. Amikor tehát kilép a katonai rendszerből, automatikus az átlépése a munkaerőpiacra.

– *Általános szakmai képzés az aktív szolgálati idejük utolsó fázisában:* Jelenleg a szövetségi fegyveres erők általános szakmai továbbképző iskoláiban folyik ilyen képzés (26 iskola). Ezek az iskolák ugyanazokat az iskolai bizonyítványokat adják a hallgatóknak, mint az általános (civil) oktatási rendszer, az általuk kibocsátott bizonyítványok egyenértékűek a polgári szervezetek bizonyítványaival.

Az általános ismereteket felfrissítő tanfolyamokon túl mindenekelőtt olyanok állnak a katonák rendelkezésére, melyek középiskolai bizonyítványt, különböző szakközépiskolai bizonyítványt adnak, ezenkívül vannak még olyan egyéves, ill. másfél éves gazdasági, műszaki, szociálpedagógiai és adminisztratív tanfolyamok, melyek előkészítik a hallgatókat a főiskolákra. A két és fél éves tanfolyam alkalmassági bizonyítványt ad a felsőoktatásra.

A katonai állományt kiküldönik, és engedélyt kapnak a szövetségi fegyveres erők általános szakmai továbbképző iskoláinak látogatására szolgálatuk utolsó 15 hónapjában, ha 8–11 évre írtak alá szerződést a sereggel, illetve az utolsó két évben azok, akiknek 12 és 15 év közötti szerződésük van. A záróbizonyítványokat a Német Szövetségi Köztársaságban mindenütt elismerik.

– *Szakmai továbbképzés az aktív szolgálat befejezésekor (szaktanfolyam):* A civil foglalkozásra felkészítő tényleges képzés és továbbképzés minden szolgálati idejét letöltött katonának jár. Célja a hallgatók felkészítése ipari és kereskedelmi foglalkozásokra, átképzés az eredeti civil képzettségtől eltérő foglalkozásra, előrejutás lehetővé tétele civil karrierjükben. A szövetségi hadsereg költségére speciális tanfolyamokat szerveznek olyan köz- és magánoktatási intézményekben, melyek egyébként a civil életben is szakmai képzettségeket és továbbképzéseket biztosítanak.

A katonai civil életben való elhelyezkedése így már a szakmai továbbképzés alatt elkezdődhet. A speciális tanfolyamok időtartama a Bundeswehrben eltöltött időtől függ és arányosan csökken, ha a katonai hadseregben a civil életben elismert gyakorlatot igénylő képesítést vagy szakmát szerzett vagy egyetemet, illetve főiskolát végzett.

A speciális tanfolyam maximális időtartama: 6 hónap 4–6 év szolgálati idő után, 12 hónap 6–8 év szolgálati idő után.

– *A rokkant katonák szakmai rehabilitációja:* Ez minden olyan katonát megillet, aki egészségkárosodása miatt nem tudja folytatni korábbi civil foglalkozását. Ezeket a feladatokat az 1960-ban alapított szakmai továbbképző szolgálat végzi. Jelenleg (1995. október) a polgári védelmi adminisztrációhoz tartozó, 37 szakmai előrelépést segítő szolgálati ügynökség közel 1000 főnyi személyzettel dolgozik.

2.) Az Egyesült Királyság pályamódosítási támogatása a fegyveres erőket elhagyók részére

Az Egyesült Királyság Védelmi Minisztériuma központi szervezetén belül működő TSRO (áttelepülést irányító hármasszervezet) foglalkozik a katonai pályát véglegesen elhagyók „áttelepítésével”, amelynek feladata:

- az áttelepülési információ összeállítás és szétosztása,
- eligazítások és oktató tanfolyamok szervezése,
- a pályaelhagyók szakképesítésének és képesítéseinek értékesítése,
- a munkahely-üresedési információ és a munkaközvetítő szolgálat biztosítása,
- menedzserek biztosítása a minőség és a folyamatos fejlődés érdekében.

A katonai szolgálatok mindegyike (haditengerészet, szárazföldi haderő, légierő) külön alsóbb szintű szolgálattal is rendelkezik, amelyek végzik: az egyéni tanácsadásokat, fizetik a létfenntartást, az utazási költségeket és a különböző díjakat, továbbá irányítják a pályaelhagyókat.

Az áttelepítés folyamata: A fegyveres erőkben önkéntes tisztek és katonák szolgálnak. A férfiak és a nők különböző hosszúságú szolgálati időre csatlakoznak a hadsereghez, a rövid, hároméves szolgálatról kezdve a nyugdíjkorhatárig, a teljes életútra szóló szolgálattal, 55 éves korig.

Mindenki, aki belépett a haditengerészet, a szárazföldi haderő vagy a légierő kötelékébe, el fogja érni valamikor azt az életkort vagy helyzetet, hogy ki kell válnon a szolgálatból, pedig még elég aktív ahhoz, hogy a társadalom tevékeny tagja legyen, hogy másik karriert kezdjen. Ezért mindenkinek, aki legalább 5 évet vagy annál többet szolgált a fegyveres erőnél, és létszámefttívá vált, esetleg egészségügyi okok miatt szerelt le, felajánlanak képzést, amelynek segítségével reintegrálódhatnak a civil életbe. Ez a folyamat az áttelepülés folyamata.

1995-ben a megváltozott nemzetközi helyzet miatt 20%-kal csökkent a fegyveres erők létszáma. Az utóbbi években 30–34 ezer ember hagyta el a fegyveres erőket évente. Ez a kilépési arány 1998-ig folytatódni fog, azután a kilépők száma évente körülbelül 28 000 körül stabilizálódik. Ennek a meglehetősen nagy létszámú tömegnek a felkészítése zajlik az áttelepülés folyamatában.

1. *Kezdeti tanácsadás:* Ez két évvel a várható távozás előtt – ugyanis ennyivel előtte tervezett és ebből fakadóan az egyén számára is tervezhető lépésről van szó – az „áttelepítési tanácsadó tiszt” vezetésével zajlik, ahol a rendelkezésre álló adatok alapján a pályaelhagyó javaslatokat kaphat arra, mivel foglalkozhatna második pályafutása során, hol lenne célszerű élnie, mennyi pénzt kellene keresnie. Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a lakóhely kiválasztása, a gyerekek oktatása, a feleség munkahelye szempontjából, milyen eligazításokon szükséges részt venni ahhoz, hogy a lehető legjobb döntést tudja meghozni.

2. *Áttelepülési eligazítások:* Általában 1–3 napig tartanak, a körzeti áttelepülési központokban kerülnek végrehajtásra. Az alábbi területeket fogják át.

Eligazítás a pályafutás megváltoztatásáról, ahol a megszerzett szakképzettség polgári megfelelőinek azonosítása, szakmai önéletrajz összeállítása, előadókészség fejlesztése, továbbá tájékoztatás a munkaerő-piaci helyzetről és hálózatról.

A program keretében két eligazításról van szó: A második karrierre vonatkozó tanácsadó eligazítások általában két napot vesznek igénybe a szervezet elhagyása előtt 15–30 hónappal. Hosszabb időre tekintenek ezeken előre, és végiggondolják a munkahelykeresést ahelyett, hogy belenyugodnának abba, hogy „minden munka megfelel, ami eleget fizet”. A katonai részt vesz 1–1 tanácsadó ülésen, hivatásos karriertanácsadóval. Ez lehetővé teszi számára, hogy megvitassák személyes körülményeit, saját céljait, elképzeléseit. A konzultáns tanácsal látja el, hogyan közelítse meg az áttelepülés feladatát, és milyen képzés szükséges ahhoz, hogy elérje célját. Pénzügyi tanácsadás is elérhető a szervezetenél. Ez egyfelől speciális pénzügyi eligazítás. Másfelől munkahelykereső eligazítás, amely minden szolgálatelhagyó részére rendelkezésre áll az utolsó szolgálati évben. Ezen belül történik:

- a pályaválasztási eligazítás, amelynek keretében kb. 70 foglalkozást mutatnak be a pályázóknak, ismertetik a technikai lehetőségeket, de feltárják a hozzájuk kapcsolódó kockázatokat is;
- a szakértői eligazítás (lakóhely, áttelepülés pénzügyi szempontjai);
- a területi eligazítás (a terület bemutatása mellett lehetőséget biztosítanak az áttelepülőnek a körzetben található munkaadókkal való találkozásra is).

3. *Áttelepülési képzés:* Általában csak azon katonák részére elérhető, akik letöltötték legalább öt szolgálati évet. A tanfolyamok szervezése során kíváncsi vagyok, hogy az átültesse a katonai szakképesítést a civil szférának megfelelően, további képesítést alapozzon meg, vegye figyelembe a civil munkavállalás követelményeit, civil képesítéseket elsajátításához vezessen, megtanítsa a kilépőket arra, hogyan tehetik színesebbé életüket.

A tanfolyamok általában 1–4 hetes időtartamúak, a képzést a védelmi minisztérium (MOD) szakértői csoportja látja el civil szervezők és előadók közreműködésével. A jogosultak szolgálati idejük utolsó kilenc hónapjában vehetik igénybe, ingyenesen. Területei között szerepelnek menedzsment és közszolgálati témák, üzleti élet, irodai munka és mérnöki ismeretek megszerzése is. (A legnépszerűbb kurzus „Kezdd el saját üzleti vállalkozásodat!”)

Ezen túlmenően civil képzési központok is szerveznek tanfolyamokat, amelyeket a MOD is támogat, a résztvevőknek meghatározott összeghatárig megtérítik a költségeket.

4.) *Értékesítés:* A modern civil munkaadóknak mint megcélzott hallgatóságnak bemutatni a pályaelhagyó állományt, oldani azokat az előítéleteket, amelyek a volt katonákkal szemben élnek. Bemutatni azokat a munkavállalókat és képességeiket, amelyek a munkaadók

szempontjából is előnyösek. Megismertetni a munkaadókat a „a katonai szolgálatok foglalkoztatási hálózatának képességbankja” intézménnyel, amelynek minden pályaelhagyó tagja lehet. Itt regisztrálják adatait és szükség esetén kiközvetítik a munkaadóknak.

3.) A kanadai haderő

1.) A haderő-csökkentési második karriersegítő hálózata (SCAN)

A SCAN célja, hogy segítse a hadsereg tagjait a civil életbe való személyes és szakmai beilleszkedés megtervezésében, előkészítésében és megvalósításában.

A SCAN-programot a pszichológiai és szociológiai igazgatótanács irányítja, a szolgáltatásokat pedig a lakományi és a század személyzeti tisztek [személyzeti tiszt: personnel selection officer: továbbiakban (PSO)] nyújtják. A SCAN-szolgáltatások az egyéni igényeknek megfelelőek és magukban foglalják az átmeneti időszakra vonatkozó tanácsadást, segítséget az önéletrajz készítésében, az álláskeresői és az interjútechnikákat, az oktatási, a technikai és a szakmai továbbképzést, az akkreditálás és a bizonyítványok adását, az állásváltoztatásra felkészítő szemináriumokat és a csoportos foglalkozásokat (workshop), valamint az álláskezes információs rendszerben való nyilvántartást.

A legtöbb hivatásos katona leszerelés után nyugdíjba vonulás helyett inkább valamilyen civil hivatást választ. A 70-es években, amikor a SCAN átfogó programként megindult, a leszerelők tipikusan civil foglalkozást választottak és jó esélyük volt arra, hogy a választott cégnél vagy vállalatnál teljes (munkaidejű) állást kapjanak, így egy második karriert indíthattak el. A 90-es évek munkaerőpiaca a 70-es évekéhez képest jelentősen megváltozott. A cégeknél történő átalakulások és leépítések miatt a második karrier koncepciója megváltozott. A 90-es években a teljes munkaidős második karrier továbbra is megmarad lehetőséggé, de jelentősége csökken, különösen az idősebb munkaerő számára. A háttértől, az érdeklődéstől és a céltól függően sok lehetőséget kell megvizsgálni a civil életbe történő átmenetnél.

A lehetőségeket a következőképpen csoportosíthatjuk:

- teljes munkaidős, folyamatos munkaviszony (állandó állás vagy második karrier);
- teljes munkaidős, időszakos munkaviszony (szerződéses állás, időnyjellegű szolgáltatások);
- részmunkaidős foglalkoztatás;
- önálló tevékenység folytatása (szaktanácsadás, kis üzlet);
- nyugdíjba vonulás [fizetett munka nélkül, de esetleg önkéntes (társadalmi) munka] vagy egyéb tevékenységek.

Bármelyik lehetőséget is választja az egyén, minél hamarabb elkezdni a tervezést és a cselekvést annak érdekében, hogy készen álljon a váltásra, annál felkészültebb lesz, amikor el kell hagynia a kanadai hadsereget. Feltételezve, hogy a katona jogosult a SCAN-ra, először a lakományi vagy század PSO-t kell felkeresnie.

A PSO, mint viselkedéstudománnyal foglalkozó tiszt, útmutatással, tanácsadással és segítséggel tud szolgálni az átmenetre való felkészülésben, megfogalmazza a további szakmai és személyes célokat, majd megtervezi a célokhoz vezető legjobb utat, amelyek elérhetők egyetemi vagy szakmai továbbképzéssel, szakmai fejlesztési program igénybevételével vagy a civil munkaerő-piaci lehetőségek és trendek jobb megismerésével, kihasználásával. Az egyén PSO-ja kulcsfontosságú szerepet játszik azon katonai és civil segítő szakemberek hálózatában, akik információkkal és tanácsokkal tudnak szolgálni az átmenettel kapcsolatban, beleértve a pénzügyi tervezést, az elbocsátással kapcsolatos jogokat, a nyugdíjat, a családtámogatást és a munkakeresést.

Ha az egyén tudatában van annak, hogy a jövőben valamikor a katonai életből a civil életbe fog váltani, akkor elég korán kell megkezdeni a tervezést és az előkészületeket, hogy a váltás olyan pozitív és eredményes legyen, amennyire csak lehet.

A haderőcsökkentés hatálya alatt elbocsátott valamennyi katona jogosult ezen hálózat szolgáltatásainak igénybevételére. A lakományi század személyzeti tiszt elsőbbséget biztosít

a haderő-csökkentési program során elbocsátott tagjainak a jövőjükkel kapcsolatos szolgáltatások biztosításában. Itt igény szerint szerveznek a civil életbe való beilleszkedésre felkészítő átmeneti szemináriumokat és műhelymunkát a részt venni kívánók számára. A szolgáltatások igénybevételére az elbocsátástól számított 12 hónapig van lehetőség.

A kanadai haderő minden elbocsátott tagja jogosult a haderő-csökkentési második karriert segítő hálózat (továbbiakban FR-SCAN) által nyújtott, az alábbiakban leírt szolgáltatásokra.

A SCAN szolgáltatásainak elérésében élvezett prioritás. A laktanyai vagy század személyzeti tiszt (továbbiakban B/WPSO) elsőbbséget biztosít a haderő-csökkentési program során elbocsátott tagjainak a második karrierrel kapcsolatos szolgáltatásokban. Igény szerint további (civil életbe való) átmeneti szemináriumokat és műhelymunkát szerveznek. A szolgáltatásokra való jogosultság – beleértve a szemináriumokat és a workshopokat is – az elbocsátástól számított 12 hónapig tart.

Külső munkaközvetítő ügynökségek szolgáltatásai. Amikor időkorlátok vagy a lehetőségek hiánya miatt nem tudják biztosítani a teljes körű és az átmenettel kapcsolatos szolgáltatásokat időben, akkor a B/WPSO külső munkaközvetítő ügynökséget hatalmaz meg. Ezek a szolgáltatások lehetnek pl. pénzügyi tervezés, szakmai tudás felbecsülése, szakmai önéletrajz készítése, álláskereső információk és munkaerő-közvetítés, karrier-tanácsadás, valamint munkakeresési technikák gyakorlása és tanácsadás, interjútechnikák és előkészület az önállósodásra.

Személyenként maximum 2000 \$ költség téríthető vissza, beleértve a vonatkozó adókat. Minden nyújtandó szolgáltatást a B/WPSO-nak jóvá kell hagynia. A külső munkaközvetítő ügynökségek szolgáltatásainak visszatérítésére a katona a leszerelést követő hat hónapon belül jogosult.

Utazás munkakeresés céljából. A haderő-csökkentési programban érintettek jogosultak utazási költségeik megtérítésére maximum két munkakeresés célú utazás erejéig Kanadán belül bárhová. Az ilyen utazás előfeltétele, hogy az álláskereső személy jelenléte nélkülözhetetlen legyen jelentkezésének érdemi elbírálásához. A leszerelés előtt tett munkakereső utak is jogosultak a költség térítésre.

Hitvesi utazás. A haderő-csökkentési programban azon érintetteknek, akik bázislaktanyájuktól messze teljesítenek szolgálatot, a házastárs egy utazásának költségét megtérítik abból a célból, hogy elkísérje a katonát egy SCAN-szemináriumra. A házaspár utazásának be kell fejeződnie a katona tényleges leszerelési időpontja előtt.

Álláskereső információs szolgálat. A kanadai hadsereg haderő-csökkentési programja során elbocsátott tagjai jelentkezhetnek a SCAN foglalkoztatási információs rendszerbe (SACN EIS). Az információs rendszerbe a leszerelés napjától számított 12 hónapig lehet jelentkezni.

Pénzügyi tervezési szolgáltatás. A haderő-csökkentési program során elbocsátott katonának pénzügyi tervező szakember áll a rendelkezésére, hogy segítse a leszereléssel kapcsolatos hatékony pénzügyi döntések meghozatalában. Ezt a szolgáltatást az ütemezett laktanyai vagy század SCAN munkahelyváltási szemináriumokon lehet elérni, illetve a szemináriumokhoz kapcsolódó egyéni vagy csoportos konzultációkon. Ezen szolgáltatás a leszerelést követő 12 hónapon belül vehető igénybe.

Második karrierképzés. A második karrierrel kapcsolatos képzési költség térítésre való igényjogosultság a leszereléstől számított 24 hónapra lesz kiterjesztve. A haderő-csökkentési programban részt vevő katonáknak a B/WPSO-t kell keresniük tanácsadásra, illetve a tanfolyamok jóváhagyása érdekében. Ez bármikor megtehető a leszerelést követő 12 hónapon belül.

*

A modellek jól mutatják azt a felelősséget, amellyel az érintett hadseregek viseltetnek volt tagjaik iránt. Lehetőségei függvényében a Magyar Honvédség is tehet valamit ebben a vonatkozásban, hiszen az ilyen gondoskodás nemcsak a leszerelt, eltávozott személyek esetében kecsgetet haszonnal, hanem az aktív állomány hangu-

latára, közérzetére is pozitív hatással lehet. Elég csak arra gondolnunk, hogy egy kiszámítható pályaképnek ez is eleme lehet.

Talán érdemes azon szintén elgondolkodni, mit tehetnének ennek érdekében a katonai felsőoktatási intézmények és a katonai szakképző iskolák. Kapacitásuk terhére (amely a célnak megfelelően a szükséges mértékben még bővíthető is) külön intézményrendszer bekapcsolása nélkül is bevonhatók lennének ilyen jellegű feladatok végrehajtására. A felkészítéshez szükséges idő lehetne az a hat hónapos felmondási idő, amelynek jelenlegi letöltése semmire sem jó. A honvédség segítséget kívánná nyújtani, az egyén pedig, ha elfogadná a felkínált lehetőséget, nyerhetne egy új szakmát. Megjegyzésként álljon itt, hogy ma a polgári szakmai képző intézetek általában tíz hónapban, heti nyolc órában szakmai képzettségre felkészítenek. Ez az idő, amivel számolhatunk, ennél többnek tűnik.

Annak eldöntése, hogy a különböző modellek közül melyiket fogadjuk el, vagy milyen speciális változat mellett születik döntés, ez a katonai vezetés kompetenciája, de minden bizonnyal sürgős feladat. Ismeretes jelenleg az a nehéz helyzet, amelyet a hadseregben maradók problémáinak megoldása jelent, ennek ellenére sem mehetünk el szó nélkül az általam vázolt megoldási módok mellett. Tenni kell valamit, hiszen mi, bentlévők nem tudhatjuk, mikor válunk kintlévőkkel.

Szabó Gyula

Az 1948-as Rendőrákadémiáról*

A szerző hosszabb ideje kutatja a rendőrtisztképzés második világháború után kialakult rendszerét, bemutatva azokat a kezdő lépéseket, kísérleteket, amelyek a rend őreinek hivatásra, szolgálatra való szervezett felkészítését szolgálták. A rendőrképzésben – helyénél, szerepénél fogva – kiemelten vizsgálja az 1948-as Rendőrákadémia megalakulásának körülményeit, működésének rendszerét, rendjét stb. Szerkesztőségünk részben helyhiány, részben a téma történelmi jellege miatt csak arra tudott vállalkozni, hogy a szerző értékelésében röviden bemutassa: a Rendőrákadémiát, miképpen töltötte be szerepét a rendőrtisztképzésben és milyen tapasztalatokkal szolgál.

Az 1947-ben induló hat hónapos rendőrtiszt tanfolyamok mellett szükség volt egy átfogó rendőrtisztképzési rendszer kialakítására is. A kezdeti lépések már magukban hordozták az egységes rendőrtisztképzés kialakításának csíráit. Az első tiszt tanfolyamok tapasztalatai olyan oktatási intézmény megteremtésének igényét vetítették előre, ahol a képzés színvonala már megfelel a magasabb elvárásnak.

A tiszt tanfolyam tapasztalatai jelentősen hozzájárultak a Rendőrákadémia megszervezéséhez. A magasabb követelményeknek megfelelés érdekében az 199.619/1947. BM számú rendeletben foglaltak alapján került sor az állami rendőrség szervezetében tisztképző intézet felállítására Rendőrákadémia elnevezéssel, Budapest székhellyel.

A maga nemében páratlan és Kelet-Közép-Európában egyedülálló Rendőrákadémia létrehozásával az volt a cél,

hogy a korábban állománycsoportonként és szolgálati áganként elkülönült tanfolyami tisztképzés helyett a rendőrség valamennyi területén felhasználható, általános elméleti és gyakorlati tudás megszerzésére irányuló, iskolarendszerű nevelést, oktatást valósítsanak meg, mégpedig a képzés színvonalának, minőségének garantálása mellett. E célkitűzés eléréséhez a lehetőségek függvényében minden személyi és tárgyi feltételt igyekeztek biztosítani.

Az akadémia kapuját megnyitotta a rendőrség minden egyes tagja számára, ezzel is biztosítva az esélyegyenlőséget az iskolázottságbeli különbözőség mellett.

Az akadémia tanárai elsősorban azok közül az államrendőrségi tisztek közül kerültek ki, akik mind az elméleti tudásban, mind a gyakorlati munkában kitűntek, és szakképzettségük, rátermettségük, valamint személyiségük révén alkalmasak voltak a következő rendőr-

* Az eredeti tanulmány a szerkesztőségben megtekinthető.

nemzedékek oktatására. A tanárok tan-
székekbe szerveződtek. A kor legfelké-
szültebb külső és belső szakembereit
igyekeztek a képzésbe bevonni.

Az akadémiára olyan *önként jelentke-
zőket vehettek fel*, akik életpályájuknak te-
kintik a rendőrségi szolgálatot, a 18. éle-
tévüket betöltötték, de még nem érték el
a 22. évüket, legalább egyévi rendőri
szolgálatot rendelkeznek, erkölcsileg ki-
fogástalanok, testileg alkalmasak a rend-
őri hivatásra, a végrehajtási utasításban
meghatározott felvételi vizsgakövetel-
ményeknek megfelelnek, és 20 évi ren-
dőri szolgálatot vállalnak.

A felvételt nyert hallgatók, összetétele
rendkívül heterogén volt. Az iskola sze-
mélyzete a budapesti főkapitányság állo-
mányába tartozott. A képzés irányítása és
ellenőrzése, valamint a személyi és dologi
ügyekkel kapcsolatos felügyeleti jogok
többsége a belügyminisztert illeti meg.

Az akadémián oktatott *tantárgyak* a kö-
vetkezők: közjog, közigazgatási jog, ma-
gánjog, büntetőjog, bűnvádi perrendtar-
tás, nyomozati utasítás, magyar Kbt.,
igazgatásrendészet, államrendészet, köz-
lekedésrendészet, tűzrendészet, nemzet-
közi jog, bűnügytan, a magyar államren-
dőség szolgálati szabályzata, szervezeti
és ügykezelési szabályzata, fegyelmi sza-
bályzata, karhatalmi utasítás, sport, fegy-
vertan, lövészet, lovaskiképzés, gépkocsi-
vezetői kiképzés, magyar- és világtörténe-
lem, mennyiségtan, mértan, filozófia, föld-
rajz, tereptan, műszaki ismeretek, törvény-
széki orvostan, közegészségtan, elsősegély
és a rendőrség története.

A Rendőrakadémia előkészítése – sok
ember lelkes munkájának köszönhetően –
eredményes volt. A rendőrség keretében
olyan oktatási intézmény jött létre,
amely megteremtette a lehetőségét an-
nak, hogy az államrendőrség kiépítse sa-
ját képzési rendszerét.

Az akadémiát hároméves intéz-
ményként kívánták működtetni, ami mi-
nőségi változást jelentett volna a tiszt-
képzésben, biztosítva a rendőrtisztek
magas szintű felkészítését. Az akkori kö-
rülmények azonban nem tették lehetővé
a tervezetekben megfogalmazottak meg-
valósítását, mivel az államrendőrségnek
gyors ütemben képzett új rendőrtisztek-
re volt szüksége, ezért a tervezett három-
éves képzés helyett az akadémia kereté-
ben *egyéves tiszti iskola* felállítására került
sor. Erre pályázattal lehetett jelentkezni.
Nagy érdeklődés mutatkozott az új kép-
zési forma iránt, ezt bizonyította a mint-
egy ezer jelentkező.

Az új tisztképző iskolára a bekerülés
igen nehéz volt. A szigorú felvételi vizs-
gakövetelmények miatt a mintegy ezer
jelentkezőből csak 150 főt vehettek fel.

Ebben az időben az államrendőrség-
nek nagy szüksége volt jól képzett ren-
dőrtisztekre, ezért az akadémia kereté-
ben működő egyéves tiszti iskola kedve-
ző tapasztalatai alapján 1948. szeptember
13-án indult meg a második egyéves tiszti is-
kola 200 hallgatóval. Így összesen 350 ki-
váló szellemi képességgel és jó fizikai
adottságokkal rendelkező rendőr folytat-
ta tanulmányát az iskolán.

Összességében megállapítható, hogy a
Rendőrakadémia keretében működő
egyéves tiszti iskolán a hallgatók igen
alapos, sokoldalú, a főiskolai színvonal-
hoz közel álló képzést kaptak. A szakmai
tantárgyak oktatásának nívós színvona-
lához nagyban hozzájárult az is, hogy
ezeket a tantárgyakat az első évfolyam-
nál a Magyar Királyi Rendőrségnél is
szolgált, ott megfelelő gyakorlati tapaszt-
alatokat szerző olyan tanárok oktatták,
akik valóban a rendőri szakma legjobbjai
voltak. Természetesen a kialakított szo-
ros napirendnek is köszönhető, hogy vi-
szonylag rövid idő alatt a rendőrakadé-

misták széles körű ismereteket sajátíthatnak el.

A hallgatók különösebb fegyelmezés nélkül is naponta 10–12 órát tanultak. Munkájuk ösztönzésére vezették be a mindenkori tanulmányi előmenetelt mutató jelzőrendszert, amit a parolin kellett viselni, negyedévente megtartott vizsgák eredményének függvényében változott.

1949 februárjában, amikor az első egyéves tiszti iskola végzős hallgatói elhagyták az akadémiát, látható volt, hogy ebben az oktatási intézményben ősszel, a második végzős évfolyam kibocsátása után újabb évfolyam már nem indul, hanem új szervezeti-oktatási formák bevezetésével, új elvi alapokra helyezik a tisztképzést.

A Rendőrákadémiával szemben igen nagyok voltak az elvárások. Egyrészt a hallgatóknak kellő általános műveltséget kellett volna nyújtani, másrészt ezzel párhuzamosan széles körű rendőri ismereteket kellett volna adni. Erre a sokoldalú feladatra a tervezett három évvel szemben csak egy év állt rendelkezésre, s ez idő alatt teljes körű megvalósításuk a legnagyobb erőfeszítés ellenére is megoldhatatlannak bizonyult.

A szakmai ismeretek alapjait az iskola meg tudta adni, az általános műveltség fokozására irányuló törekvések azonban nem hozták a várt eredményt. A tantárgyak nagy száma, a tananyag volumene – az illetantól a pedagógiáig – elmélyedt, alapos foglalkozást nem tett lehetővé. Részben emiatt került sor – rövid ideig tartó fennállás után – az akadémia megszüntetésére. Az akadémikusok különböző előképzettsége, foglalkozása is hozzájárult az akadémiai képzés hatékonyságának megkérdőjelezéséhez

A fenti okok miatt az akadémia keretében működtetett, kétszer induló egyéves tiszti iskola sem minőségében, sem létszámban nem tudta kielégíteni az igényeket a rendőrtisztek képzésében, ezért a belügyminiszter a 245.175/1949. IV. 1. b. BM számú rendeletével a Rendőrákadémiát megszüntette.

Az intézményben folyó képzés váratlan beszüntetésére azonban alapvetően politikai ok miatt, mégpedig a Rajk László ellen indított koncepciók per és annak ismert kimenetele következtében került sor. Az intézmény tevékenységének későbbi megítélése is mindig attól függött, hogy a kérdéses időszak éppen milyen politikai értéktétele alá esett. A szakmai szempontú megközelítések a véleményalkotások során többnyire háttérbe szorultak.

A rendőrségen belüli iskolarendszerű képzés bevezetése korszakos cselekedetnek számított. E pozitív, előremutató kezdeményezés ellenére a kül- és belpolitikai helyzet állandó változásának, a rendőrség sorozatos átszervezésének és egyéb tényezőknek a hatására azonban az előremutató és jó szándékú iskolateremtő törekvések valahol és valamilyen szinten mindig megfeneklettek.

Az oktatásra biztosított rövid idő, a tantárgyak nagy száma, a heterogén hallgatói összetétel, az egyenlősdi felvállalni akaró teljesítménycentrikus értékelés iskolán kívüli elutasítása és egyéb tényezők miatt az akadémia nehezen tudta teljesíteni feladatát.

Az akadémia rövid élettartama ellenére állíthatjuk, hogy korlátozottan ugyan, de teljesítette feladatát, néhány száz rendőrtisztet felkészített feladata ellátására, és a jövőt illetően is számos tapasztalattal szolgált.

TÁRSASÁGI ÉLET

A Magyar Hadtudományi Társaság Elnöksége mély fájdalommal tudatja, hogy

DR. KOVÁCS JENŐ

nyugalmazott altábornagy, a hadtudomány kandidátusa, a társaság elnökének tudományos helyettese 1996. november 29-én, életének 67. évében elhunyt.

1948-ban önként vonult be a hadseregbe és 1988-ban ment nyugállományba. Elvégezte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát és a szovjet Vezérkari Akadémiát. Két évtizeden át a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián tanított harcászati vezető tanárként, hadműveleti tanfolyamvezetőként és az akadémia parancsnokának tudományos helyetteseként. A csapatnál hadosztályparancsnok volt. Szolgálatának utolsó éveiben a felsőbb politikai és katonai vezető testületekben dolgozott.

A hadművészet részterületeinek átfogó vizsgálata mellett a nemzeti érdekeinknek jobban megfelelő katonai doktrína és a hadászat alapkérdéseit kutatta, majd a geopolitika tárgykörével kiegészítve a kutatás témakörét – az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások keretében – az önállóvá vált Magyarországon katonai stratégiájának kérdéseit vizsgálta.

A tudományos műhelyek aktív alkotója, közreműködője, a fiatal kutatók önzetlen segítője volt. Több mint félszáz cikke, tanulmánya jelent meg. Számos díjnyertes pályázat szerzője, a Hadtudományi Társaság Tanárky-díjasa. Munkáját komoly társadalmi elismerés kísérte.

Kutatási eredményeit a ZMNE könyvtárában több száz oldalas írásművek maradványában örökölték meg. Nagy tervei voltak, amelyek azonban váratlan halála miatt már nem valósulhattak meg.

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai búcsút vesznek az alkotó katonától, a fáradhatatlan kutatótól. Osztoznak a családdal a fájdalommal.

Millecentenáriumi emlékülés

1996. november 26-án a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága, a Magyar Hadtudományi Társaság, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, valamint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által szervezett rendezvényen emlékeztünk meg honvédelmünk 1100. évéről. Az emlékülés a millecentenáriumi rendezvényekhez kapcsolódott.

Dr. Szabó Miklós vezérőrnagy, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora üdvözölte a megjelenteket, majd dr. Kulcsár Kálmán akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának elnöke tartott

megnyitó beszédet. Kitért arra, hogy 1100 évvel ezelőtt két tényező hatására kerültek ide eleink: az egyik egy politikai-katonai esemény volt, amelynek hatására kénytelenek voltak feladni korábbi lakhelyüket; a másik, hogy győztes hadművelet eredményeként új területet tudtak birtokba venni és azon tartósan be rendezkedni. Olyan területre került a magyarság, amely geopolitikailag kényesnek bizonyult. A geopolitikai alaptényezők az elmúlt 1100 év alatt alapvetően nem változtak meg. Politikai és földrajzi helyzetünk értékelése történelmünk során sokszor változott, az ország

helyzetének értékelése pedig nem mindig volt reális. Most is új helyzet alakult ki, ebben a megváltozott környezetben kell helyzetünket reálisan megítélni és biztonságpolitikánkat kialakítani. Új helyzetünknek megfelel az a felismerés, hogy a védelem nem a haderővel kezdődik, hanem a reális helyzetfelismeréssel. Ebből a szempontból a magyar történelem nem volt mindig fényes. Sokszor történt olyan esemény, amely katonailag jól előkészített, megtervezett és sikeres volt, de azok a biztonsági tényezők, amelyek a politika területéhez tartoztak, eleve eredménytelenségre ítélték.

Dr. Szabó Miklós bevezető előadásában áttekintette a magyar honvédelem 1100 évének fontosabb eseményeit. A nagyobb harcselekmények történetének ismertetésén túl elemezte a haderő fejlődésére ható tényezőket, a harcmódok változását, a honvédelem alapkérdéseinek alakulását, a kiemelkedő uralkodók és hadvezérek szerepét az ország védelmi potenciáljának erősítésében. A történelmi korszakok eseményeinek összefoglalása után foglalkozott azokkal a tanulságokkal, amelyeket a politikának figyelembe kellett volna venni, ez azonban nem mindig történt meg. Így jutott el napjaink történetéhez, amelyet a honvédelem szélesebb értelmezése, a haderő új helyzetnek megfelelő átalakítása és az európai integrációs szervezetekhez való csatlakozás óhaja jellemez.

A referátumhoz rövid előadásokkal csatlakoztak:

- dr. Veszprémi László, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Könyvtár igazgatója – Honvédelem az Árpád-házi királyok korában;
- dr. Keleni József, a történelemtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet vezetője – Honvédelem a török elleni küzdelem időszakában;
- dr. Zachar József, a történelemtudomány doktora, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának tudományos helyettese – A szabadságharcok honvédelme;
- dr. Dombrády Lóránd, a hadtudomány doktora, a Hadtörténeti Intézet nyugalmazott igazgatója – Honvédelem a 20. század első felében;
- dr. Mórocz Lajos, a hadtudomány doktora, a Hadtudományi Bizottság alelnöke – A honvédelem alakulása 1945-től 1990-ig;
- dr. Szabó József, a hadtudomány doktora, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke – A honvédelem helyzete 1990-től napjainkig címmel.

Az emlékülés dr. Kulcsár Kálmán zárszavával ért véget.

Az emlékülés anyaga a ZMNE kiadásában 1997. első negyedévében megjelenik.

Zimits Rezső

A magyar légierő múltja, jelene, jövője

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem repülő-tanszékének, a Magyar Hadtudományi Társaság repülő-, légvédelmi és űrhajózási szakosztályának, továbbá a Magyar Honvédség repülő- és légvédelmi főcsoportfőnökségének közös szervezésében a fenti címmel 1996. november 28-án tudományos konferenciát tartottak. A szervezők azt a célt tűzték ki, hogy áttekintik a légierő múltja főbb állomásainak, fejlődési szakaszainak ma is ható tanulságait, elemzik a polgári és a katonai repülés együttes fejlődésére ható eszközrendszer és jogszabályi környezetet, továbbá a haderőstruktúra átalakításának hatását a haderőnem feladatainak változására. A konferencián a katonai és a polgári repülés elméleti kérdéseivel foglalkozó és gyakorló szakemberei nagy számban vettek részt.

A szervezők nevében dr. Szekeres István alezredes, a ZMNE repülő-tanszékének mb. vezetője üdvözölte a megjelenteket és bemutatta az elnökség tagjait. A konferenciát dr. Szabó József c. egyetemi tanár, az MHTT elnöke nyitotta meg és vezette le.

Az első előadást Skonda Ödön a KHVM Közlekedési Főfelügyelet légügyi főigazgatója tartotta a magyar légi közlekedés fejlődése és perspektívái címmel. Előadásában főleg a szállító repülőgépek fejlődését, a MALÉV gépparkjában bekövetkezett változásokat és azok hatásait elemezte. Vázolta az elkövetkező évek fejlesztési terveit. Foglalkozott azokkal a kihívásokkal, amelyeket a légi közlekedés fejlődése és az európai integrációs szervezetekhez való csatlakozásunk vet fel. Kiemel-

te, hogy a repülőgéppark cseréje mellett mennyiségi igényeket is ki kell elégíteni. Nemzetközi kapcsolataink bővülésével lehetőség nyílt a járatok számának és sűrűségének növelésére. Az európai integrációs szervezetekhez való csatlakozásunk olyan igényt is támaszt, hogy fejlesztenünk kell a repülőterhálózatot és repülések biztonságát szolgáló technikai rendszereket. Ezek sorába tartozik a Ferihegy—I. rekonstrukciós beruházás és perspektivikusan még egy, nemzetközi forgalom folytatására alkalmas tartalék repülőter berendezése valamelyik volt katonai repülőter bázisán.

Dr. Szabó József a katonai repülés fejlődésének fontosabb állomásait mutatta be. Részletesen foglalkozott a magyar légierő létrejöttével és fejlődésének főbb szakaszaival. Kitért az egyes szakaszok tapasztalataira és a fejlődés irányaira. Napjaink legfontosabb feladatát abban jelölte meg, hogy mivel technikai fejlesztésre szűkösek a lehetőségek, a szervezeti kérdéseket kellene megoldani. Ezek sorába tartozna a NATO-kompatibilis repülőszervezetek, a haderőnem szervezeti struktúrájának a létrehozása. Üdvözölte a légierő-vezérkar megalakítását.

Dr. Kormos László egyetemi docens, az MHTT repülő-, légvédelmi és űrhajózási szakosztályának elnöke a nagyhatalmak és főleg a szomszédos országok légierőinek jelenlegi helyzetével, szervezeteik és gépparkjuk értékelésével és a magyar légierőnél is hasznosítható tanulságokkal foglalkozott. Felvetette a repülőgép-berendezés és a típuskiválasztás körülmekint előkészítésének fontosságát. Szerinte még mindig tovább vizsgálendő kérdés maradt, hogy a meglevő MiG-21-es gépeket kellene-e felújítani, vagy új típust vásárolni. Ebben a vitában úgy foglalt állást, hogy a felújítás lényegesen olcsóbb lenne és megfelelné a környező országok légierői színvonalának. Vannak olyan, hasonló helyzetben levő más országok is, amelyek ezt a megoldást fontolgatják.

Dr. Németh Márton, a KHVM Légi közlekedési Főfelügyelet légügyi igazgatója európai integrációs törekvéseink tükrében elemezte a légügyi hatósági tevékenység jogszabályi hátterét és a még megoldandó szabályozási kérdéseket. Részletesen foglalkozott a légi irányítás polgári és katonai együttműködésének tapasztalataival.

Dr. Rohács József egyetemi docens, a BME dékánhelyettese, tanszékvezető a repülőgépek fejlődésének főbb szakaszaival, a jelenleg

folyó fejlesztésekkel és a perspektívákkal foglalkozott. Elemezte a katonai repülőgépek továbbfejlesztéseinek célját, a lehetséges megoldásokat és ezek hatását a légierő feladatainak megoldásában.

Sági János dandártábornok, repülő és légvédelmi főcsoportfőnök a katonai doktrína elméleti alapjainak fejlődéséből és a doktrinális nézetek változásaiból vezette le a magyar légierő jelenlegi feladatait, a tervezett szervezeti változások hatását a feladatokra és a szervezetekre.

Végezetül *Fodor Lajos* vezérőrnagy, a vezérkari főnök első helyettese elemezte a Magyar Honvédség átalakításának fő szakaszait, majd tájékoztatót a haderőreform most kezdődő szakaszának céljáról, a tervezett szervezeti változásokról és ezek várható hatásáról. Indokolta az Országgyűlés 1995. évi 88-as határozatában az átalakítás következő üteme felgyorsításának szükségességét, a hosszabb távra meghatározott feladatok előbbre hozatalát. Ennek megfelelően a kormány módosító javaslatot nyújtott be, ami alapján kerül sor a haderőstruktúrájának a repülő- és légvédelmi csapatokat is érintő átalakítására. Részletesen ismertette a tervezett változásokat, amelyek eredményeként NATO-kompatibilis szervezetek jönnek létre, melyek kisebb létszámúak, de várhatóan hatékonyabbak lesznek.

Az előadásokhoz kapcsolódva kilenc hozzászólás hangzott el. A hozzászólók elmondták véleményüket a jelenlegi helyzetről, a kiképzésről, a főiskolai és a szakközépiskolai képzés átalakításáról, a hagyományokról, a légvédelem alapfeladatai teljesítésének lehetőségeiről az új szervezeti struktúrában és más fontos kérdésekről. Többen kételyüket fejezték ki a tisztképzés átalakításának ésszerűségét illetően. Üdvözölték a nemzetvédelmi egyetem létrehozását, de a repülő-hajózó tisztképzés megoldását nem tartják célszerűnek. Szerintük a külföldi képzés sokkal drágább és kevésbé hatékony, mint a hazai lenne. Kifogásolták a szakközépiskolai képzés megszüntetését, mert ezzel a repülő-műszaki tiszthelyettesek felkészítését fenyegeti veszély, ami hátrányos következményekkel járhat a repülések műszaki kiszolgálásának színvonalára. Több érv és ellenérv hangzott el a felújítás vagy új gép beszerzés kérdésének eldöntéséhez.

A konferencia teljes anyaga várhatóan 1997. első negyedévében, a ZMNE gondozásában megjelenik.

Zimits Rezső

A hadtudomány-elméleti és -történeti szakosztály üléséről

Az MHTT hadtudomány-elméleti és -történeti szakosztálya 1996. november 28-i ülésén értékelte a közösség ez évi munkáját és a beterjesztett program alapján megvitatta az 1997. évi feladatokat.

Dr. Ács Tibor, a szakosztály elnöke értékelve a szakosztály szervezeti életét és a kutatás eredményeit, megállapította, hogy a kollektíva három, nagyobb jelentőségű, hatásában több tudományos műhelyt is érintő rendezvényt kezdeményezett és részt vett azok rendezésében:

- a Mészáros Lázár bicentenáriumi emlékülést, amelynek anyaga önálló kiadványban is megjelent;
- részt vett a vezérkar által kezdeményezett és rendezett, A hadtudomány feladatainak értelmezése című tudományos konferencia anyagának előkészítésében;
- több intézménnyel együttműködve közreműködött A Magyar Honvédelem 1100 éve elnevezésű emlékülés megrendezésében.

A szakosztály tagjai az év során több cikket publikáltak, és számos rendezvényen aktívan részt vettek.

A szakosztály feladatai között jelölte meg 1997-ben:

- kezdeményezni, hogy az MHTT elnöksége támogassa és a társaság egészét érintően terjessze ki november 3-a, a tudomány napja megünneplését. A rendezvény előkészítésében és megtartásában a tartalmi előkészítő munkát a szakosztály vállalja;
- az MTA 150 évvel ezelőtt, 1847-ben hirdette meg első hadtudományi pályázatát. Ez alkalmat adhat arra, hogy áttekintsük e pályázatok rendszerét, eredményeit és értékeljük mai formáikat, hasznosításukat, értéküket.

Ez a munka kezdődhet dokumentumok feltárásával, értékelésével és folytatódhat a mai rendszer vizsgálatával. Zárulhat egy szakosztályi vagy társasági tanácskozással (az MTA, a HM és az MHTT közös pályázatot írhatna ki a témából);

- a jelenhez kapcsolódva, azt segítve a szakosztály kezdeményezi az eddigi – 1848-tól kezdődő – haderő-átalakítások tapasztalatainak áttekintését: történészek, hadtudományi kutatók és aktív hivatásos katonák bevonásával, akik részt vesznek az MH haderőreformjának kidolgozásában;
- a szakosztály ösztönzi a leendő, fiatal kutatókat a tudományos munkára, a társasági életre. Kezdeményezi a ZMNE kihelyezett karain és a BJKMF-en hallgatói szakosztályok létrehozását;
- igényként fogalmazódott meg a szakosztály képviselője a Hadtudomány című folyóirat szerkesztőbizottságában.

A szakosztály tagjai a fenti programot értelmezték és pontosították. Többen hangsúlyozták az egyének és a kollektívák aktivitása fokozásának, a szervezeti élet erősítésének fontosságát. Néhány hozzászóló úgy látta, hogy a szakosztálynak feladatkörénél, a vállalt tudományterületénél fogva jobban ki kell építenie kapcsolatait a társaság szakosztályaival, a honvédség tudományos műhelyeivel és a polgári tudományos intézményekkel, arra törekedve, hogy a magyar tudományos élet eredményei, a kutatás módszerei és tapasztalatai, a tudományos kutatásra, a tudományos munkára, a tudományszervezésre vonatkozó információk eljussanak a társaság tagjaihoz, vagyis az MHTT információellátását szolgálják, segítségük.

Aus dem Inhalt

Der Leitartikel gibt einen Überblick über die Landesverteidigung der vergangenen 1100 Jahre. Die nachfolgenden beiden Artikel befassen sich mit der Streitkräftereform der europäischen Staaten, bzw. mit den Nationalitätsproblemen der mitteleuropäischen Länder sowie mit deren Gründen. Von weiteren Themen sind am interessantesten die Artikel über die strategische Planung, das technische Sicherstellungssystem der Truppen, die militärische Doktorin, das umfassende Bildungssystem in militärischen Hochschulwesen, sowie die Offiziersausbildung bei den amerikanischen Landstreitkräften. Ein interessantes und neues Thema ist „Streitkräfte auf dem Markt der Arbeitskräfte“ sowie „Neueinfügung der ausgeschiedenen Berufssoldaten in die Gesellschaft“. Die Abschlußartikel informieren über die Neuwahl des Landesverteidigungsausschusses der Ungarischen Akademie der Wissenschaften bzw. über einige wichtige Veranstaltungen der Gesellschaft.

From the contents

The main article of the issue reviews the 1100-year history of the national defence. The two following articles about security policy onrply military reforms in European states, the nationality problems in Central European countries and their reasons. The most ineresting opics of the issue are those concerning strategy planning technical security systems of troops, military doctrines and training at military higher educational establishments as well as those dealing with officer training at US Army brauches. New and intereshing topics are those surverying military human resources on employment market and the difficultics of professional soldiers in readaptation to the society after leaving the army. The short writings at the end of the issue give information about the relection of the National Defence Committee and also about the important meeting of the society.

Содержание номера

В передовой статье номера даётся обозрение 1100 летней истории обороны отечества, в последующих двух статьях рассказывается о реформе вооруженных сил европейских стран и о национаьных конфликтах и их причинах в странах центральной Европы.

Среди статей номера интерес представляют темы стратегического планирования, система технического обеспечения войск, военная доктрина и система высшего военного обучения, кроме этого статьи о подготовке офицерского состава сухопутных войск США. Интересна и нова тема вооруженные силы на рынке рабочей силы, модель восстановления позиций в обществе военнслужащих, оставивших армию.

В заключительных коротких статьях номера даётся информация о перевыборах Военного Комитета Венгерской Научной Академии 9. о и о важнейших мероприятиях обобщества.

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a tagság tagjait, hogy újítsák meg tagságukat és

**1997. március 31-ig
fizessék be az 1997. évi tagdíjat.**

Az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 800 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 500 Ft.

Akik a megjelölt időpontig rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című folyóirat 1997. évi számait térítésmentesen megkapják. A tagdíjat készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni, amely nyomtatvány a szakosztálytitkároktól, illetve az MHTT titkárságától beszerezhető.

A társaság elnöksége várja a hadtudomány és a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő, és azokkal tudományos igénnyel foglalkozó, vagy foglalkozni kívánó hivatásos és nyugállományú tisztek, tiszthelyettesek és állampolgárok jelentkezését. Jelentkezési lapot a MHTT Titkárságán és a szakosztályoknál lehet beszerezni.

A társaság folyóiratát, a Hadtudományt azok az állampolgárok is megrendelhetik, akik nem tagjai a társaságnak. Egy szám ára 200 Ft, az éves előfizetési díj 800 Ft. Megrendelés esetén a befizetést az MHTT Titkársága által megküldött „Készpénz-átutalási megbízás” nyomtatványon kell eszközölni.

A társaság számlaszáma: 1200854-32570715-00000000

A tagdíj befizetésével, a belépéssel és a folyóirat megrendelésével kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT Titkárságához:

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.

Telefon: 260-07-40/13-59 mellék.